

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Michal Kolmaš

**Multilateralismus v diskursu: USA, EU a
Japonsko**

Dizertační práce

Praha, 2014

Autor práce: **Michal Kolmaš**

Vedoucí práce: **Prof. Ing. Petr Drulák, Ph.D.**

Oponent práce:

Datum obhajoby: 2014

Hodnocení:

Bibliografický záznam

KOLMAŠ, Michal. *Multilateralismus v diskursu: USA, EU a Japonsko*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií, 2014, 156s. Vedoucí disertační práce Prof. Ing. Petr Drulák, Ph.D. Počet znaků: 360 612.

Anotace

Cílem disertační práce „Multilateralismus v diskursu: USA, EU a Japonsko“ je poukázat na rozdílná vnímání základních politických konceptů v různých intelektuálních tradicích. Vychází z předpokladu, že kulturní, intelektuální a jazykový kontext je nedílnou součástí naší percepcce reality a termínů, jimiž tuto realitu popisujeme. Pro interpretaci těchto kulturních rozdílů si práce vybrala tři aktéry s rozdílnou historickou, kulturní a jazykovou tradicí a v jejich diskurzech vyhledala interpretace základního konceptu mezinárodních vztahů - multilateralismu. Percepci multilateralismu v diskurzech spojila s vlastní teoretickou typologií výběru multilateralismu nad jinou formou spolupráce, která definovala tři ideální typy multilateralismu – instrumentální, morální a sociální. Tuto typologii potom poměřila s interpretací multilateralismu v dvou případových studiích – válce s terorismem a ratifikaci Kjótského Protokolu a zjistila, že jakkoliv existuje jedna stálá definice konceptu multilateralismu, jednotlivé preference států na jeho význam, hodnotu a motivaci se významně různí. Spojené státy preferují instrumentální logiku multilateralismu, Evropská unie morální a Japonsko osciluje na hraně instrumentální a sociální v závislosti na sféře politiky. Práce tím poukázala jak na nutnost přihlížení ke kontextu tvorby politiky, tak na rozdílnost percepcce u jednotlivých aktérů, kterou je nutné překonat pro správné fungování spolupráce.

Annotation

The aim of this dissertation, titled “Multilateralism in discourse: USA, EU and Japan” is to pinpoint differences in perceptions of basic policy concepts across various intellectual traditions. The dissertation is based in the presumption that cultural,

intellectual and language context are inseparable parts of our perception of reality and terms, through which we describe it. For the interpretation of these cultural differences, the thesis chose three actors with different cultural, historical and language traditions. In their respective discourses, the thesis interpreted the perception of a basic term of international relations – multilateralism. The discursive perception of multilateralism was connected to a theoretical typology of motivation for the priority for multilateralism over other forms of foreign policy behavior – instrumental, moral and social. This typology was tested against the interpretation of multilateralism on two case studies: the War on Terror and the ratification of the Kyoto Protocol. By doing so, the thesis found out that although there is a single shared definition of multilateralism, individual perceptions on the concept's value and role are significantly differing. The United States prefer instrumental logic, the European Union prefers moral logic and Japan oscillates between instrumental logic in high policy sphere and social logic in low policy sphere. Thus, the thesis showed how the context, culture, and language are indispensable parts of policy research, and how the perceptions of multilateralism vary among the three researched actors.

Klíčová slova

Multilateralismus, diskurs, Japonsko, Evropská unie, USA, typologie, konstruktivismus, realismus, institucionalismus, idealismus, kultura

Keywords

Multilateralism, discourse, Japan, European Union, USA, typology, constructivism, realism, institutionalism, idealism, culture

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne

Michal Kolmaš

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval Petru Drulákovi za rady a konzultace, Šárce Moravcové za dodání motivace a za připomínky k textu, katedře mezinárodních vztahů FSV UK za vhodné zázemí a rodině za podporu.

Obsah

ÚVOD	11
1. KONCEPTUÁLNÍ VÝCHODISKA	24
1.1. GENEALOGIE MULTILATERALISMU	24
1.2. MODERNÍ KONCEPTUÁLNÍ SNAHY	27
1.3. TYPOLOGIE A VERZE MULTILATERALISMU	30
1.4. INSTITUCE MULTILATERALISMU	32
2. TEORETICKÁ VÝCHODISKA	38
2.1. INSTRUMENTÁLNÍ TYP MULTILATERALISMU – STRATEGICKÝ SUBTYP	40
2.2. INSTRUMENTÁLNÍ TYP MULTILATERALISMU – RACIONÁLNÍ SUBTYP	44
2.3. MORÁLNÍ TYP MULTILATERALISMU	47
2.4. SOCIÁLNÍ TYP MULTILATERALISMU	49
3. KOŘENY ZÁPADNÍHO A JAPONSKÉHO POJETÍ MULTILATERALISMU...	55
3.1. MULTILATERALISMUS V ZÁPADNÍM POLITICKÉM MYŠLENÍ	55
3.2. MULTILATERALISMUS V JAPONSKÉM POLITICKÉM MYŠLENÍ	61
4. MULTILATERALISMUS V DISKURSU: VÁLKA S TERORISMEM.....	68
4.1. SPOJENÉ STÁTY	70
4.2. EVROPSKÁ UNIE	77
4.3. JAPONSKO	82
5. MULTILATERALISMUS V DISKURSU: KJÓTSKÝ PROTOKOL	90
5.1. SPOJENÉ STÁTY	92
5.2. EVROPSKÁ UNIE	99
5.3. JAPONSKO	105
8. ZÁVĚR.....	113
POUŽITÁ LITERATURA	126

Seznam zkratek

AFP	Asia Forest Partnership	Asijské lesnické partnerství
ANZUS	Australia, New Zealand, United States Security Treaty	Mezinárodní vojenská organizace Austrálie, Nového Zélandu a Spojených států
APN	Asia-Pacific Network for Global Climate Research	Asijsko-pacifická síť pro výzkum globálního klimatu
APP	Asia-Pacific Partnership	Asijsko-pacifické partnerství
ARF	ASEAN Regional Forum	ASEAN regionální fórum
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations	Asociace jihoasijských států
APEC	Asia-Pacific Economic Cooperation	Asijsko-pacifické hospodářské společenství
COP	Conference of Parties	Konference stran
EAS	East Asian Summit	Východoasijský summit
EC	European Communities	Evropská společenství
ECCP	European Climate Change Programme	Evropský program pro klimatické změny
ECJ	European Court of Justice	Evropský soudní dvůr
ECLAC	Economic Commission for Latin America and the Caribbean	Hospodářská komise pro Latinskou Ameriku a Karibik
EP	European Parliament	Evropský parlament
ESDP	European Security and Defense Policy	Společná bezpečnostní a obranná politika
ESS	European Security Strategy	Evropská bezpečnostní strategie
EU	European Union	Evropská unie
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade	Všeobecná dohoda o clech a obchodu
GCCA	World People's Conference on Climate Change	Světová kampaň pro klimatickou akci

GWOT	Global War on Terror	Globální válka s terorismem
IATA	International Air Traffic Association	Mezinárodní asociace leteckých společností
ICC	International Criminal Court	Mezinárodní trestní soud
ICTR	International Criminal Tribunal for Rwanda	Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu
ICTY	International Criminal Tribunal for Yugoslavia	Mezinárodní trestní tribunál pro Jugoslávii
KBSE		Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě
METI	Ministry of Economy, Trade and Industry of Japan	Japonské ministerstvo ekonomiky, obchodu a průmyslu (od 2001)
MITI	Ministry of International Trade and Industry of Japan	Japonské ministerstvo mezinárodního obchodu a průmyslu (do 2001)
MOFA	Ministry of Foreign Affairs of Japan	Japonské ministerstvo zahraničních věcí
MOD	Ministry of Defence of Japan	Japonské ministerstvo obrany
NATO	North Atlantic Treaty Organization	Severoatlantická aliance
NGO	Non-governmental Organization	Nevládní organizace
OBSE		Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě
OED	Oxford English Dictionary	Oxfordský anglický slovník
OSN		Organizace spojených národů
SEATO	Southeast Asia Treaty Organization	Organizace jihoasijské smlouvy
SZBP		Společná zahraniční a bezpečnostní politika
UN	United Nations	Organizace spojených národů
UNFCCC	United Nations Framework	Rámcová úmluva OSN o

	for Combating Climate Change	změně klimatu
USA	United States of America	Spojené státy
WTC	World Trade Center	Světové obchodní centrum
WTO	World Trade Organization	Světová obchodní organizace

Úvod

Mezinárodní vztahy (MV) byly v průběhu dvacátého století prakticky až do současnosti primárně západní vědou. Od své geneze v Aberystwythu roku 1919 byly západní mocnosti klíčovými hráči v utváření agendy a nastolování výzkumných témat. Do oficiálního vědeckého diskursu byly přidány termíny vycházející ze západních slovníků, které reflektují západní zkušenosti s utvářením a interpretováním politiky. Teorie mezinárodních vztahů, které z těchto termínů vycházejí a jejich užíváním je legitimizují, se však nezaměřují pouze na Evropu a severní Ameriku. Naopak, pomocí termínů vycházejících z evropské a ve dvacátém století i severoamerické zkušenosti mezinárodních vztahů interpretují i společenské vztahy v nezápadních oblastech, které jsou založeny na jiných hodnotách a tradicích.

Základní koncepty a termíny, s kterými obor mezinárodních vztahů pracuje a které aplikuje na všechny oblasti světa, jsou tak postaveny na pilířích západní intelektuální tradice. Tyto základy vycházejí z antické filosofické tradice, křesťanství, osvícenství a latiny jako univerzálního jazyka vytváření intelektuálního pokroku.

Multipolární globální systém, který v mezinárodních vztazích v současnosti panuje, je potom expanzí západního modelu reflektování politických zkušeností do zbylých částí světa. Termíny jako demokratický mír, interdependence, integrace či multilateralismus, které představují koncepty „správného fungování“ současného světového systému, byly rozšířeny i do nezápadních oblastí, jež se jejich absencí měly přemítat ve sférách anarchie a boje o přežití (minimálně pohledem Západu).

Tato falešně univerzální „kritéria úspěšnosti“ mezinárodních vztahů (dokládána výlučně na příkladu západní politické zkušenosti) však nejen reprodukuje dominanci partikulárního vnímání světa, ale zároveň potlačují zkušenost nezápadních oblastí. Vzniká tím systém sebe upevňujících vědeckých výzkumů, jež nejsou schopny ani ochotny reagovat na jinakost v podobě přístupů vycházejících z neznámých filosofických tradic, vyznávajících nepreferovanou hodnotovou měřítko.

Tento exkluzivní západocentrický způsob zkoumání mezinárodních vztahů nevystihuje podobu současného světového systému. Právě nezápadní oblasti zažily ve dvacátém a jednadvacátém století markantní rozmach jak v ekonomické a politické, tak v kulturní sféře. Obzvláště státy Východu jako je Japonsko a Čína se v určitých momentech

historického vývoje považovaly a považují za kandidáty na změnu světového statu quo, jež by mohly pozměnit dosavadní nazírání na svět.

Ekonomický a politický vzestup východních států však nebyl provázen šířením jejich intelektuálních tradic. V teoretické rovině pořád převládá slovník Západu – západní paradigmatata jako (neo)realismus, (neo)liberalismus a sociální konstruktivismus i dnes tvoří základ naprosté většiny odborných článků vycházejících v nejdůležitějších odborných časopisech (viz Katzenstein – Keohane – Krasner, 1998). Jakkoliv tento fakt nevypovídá o úrovni vědy či odborných časopisů, ambice aplikovat partikulární předpoklady (jako realistickou neměnnou podstatu lidské přirozenosti či permanentní liberalistický normativní cíl) na rozdílné kulturní tradice představuje mylnou a škodlivou víru v univerzalitu vědy.

Západní slovník není a nemůže být schopen vysvětlit komplexní aspekty politického chování a uvažování nezápadních civilizací. Ty jsou navíc pod vlivem západní intelektuální hegemonie zatlačovány do pozadí jako irelevantní a tedy nepodstatné.

Cesta k nápravě tohoto metafyzického problému uvažování o mezinárodních vztazích (pojmenovaného Foucaultem jako „kontrola diskursu“, viz Foucault, 1972) vede vytvořením interkulturního dialogu, který podnítl rozvoj a šíří zkoumání o praktiky a způsoby nahlížení na svět, které pro nás byly doteď neznámé, nebo nepodstatné. Jeho vytvoření je nejsnáze dosažitelné dvěma způsoby.

První spočívá v představení nezápadních konceptů západnímu publiku. Tato cesta vede skrze analyzování Západu neznámých tradic interpretování světa spolu s jejich zasazením do západního konceptuálního rámce. Příklady tohoto přístupu existují jednak v dílech teritoriálních expertů, kteří primárně nepracují s koncepty a východisky mezinárodních vztahů (viz Oguma, 2002, Tamamoto, 2003, Shibuichi, 2005), jednak v interdisciplinárně zaměřených studiích, jež představují nezápadní myšlení právě s cílem obohatit současný výzkum mezinárodní politiky (příkladem může být čínský koncept bezpečnosti *zilu*, kamerunská politika solidarity *na njangi*, argentinský přístup založený na principu *cordiality* či japonský *aikokushin*, viz Drulák-Moravcová, 2013). V oblasti mezinárodních vztahů byla tato výzkumná oblast dlouho přehlížena a počet prací na ni zaměřených je stále velmi nízký. Příkladem teoretické snahy o interpretaci rozdílných kulturních tradic uvažování o mezinárodních vztazích východního světa je kniha Barryho Buzana a Amitava Acharyii (eds., 2010) *Non-Western International Relations Theory*, která předkládá základní teoretické náhledy jednotlivých asijských zemí. Další potom kniha Petra

Druláka a Šárky Moravcové (eds., 2013) *Non-Western Reflection on Politics*, která analyzuje nezápadní i západní koncepty v odpovídajících kulturních tradicích (z dalších např. Puchala, 1997; Bilgin, 2008; Tickner and Waeber, 2009; Pieczara, 2010, Acharya, 2011 aj.).

Druhým způsobem prostředkování mezikulturní diskuze v oboru mezinárodních vztahů je snaha o zasazení západních konceptů do nezápadního kontextu. Koncepty jako je demokracie, instituce, moc nebo anarchie vychází ze západní tradice uvažování o světě a byly vyjádřeny v západních jazycích postavených na latině. Nezápadní země tyto termíny přijaly v rámci rozšiřování západního systému mezinárodních vztahů, jejich interpretaci si však jednotlivé kulturní systémy vytvořily jejich zasazením do vlastního jazyka a politické praxe. Touto transformací, či přiřčením vlastních významů nevlastním konceptům, vzniká nebezpečí dezinterpretace, které se může projevovat i v praktickém provádění zahraniční politiky.

Nejde ovšem o zásadně inovativní poznatek. Ve své eseji *Řád diskursu* (1972, překlad se objevuje jako příloha knihy *Archeologie vědění*, 1972) upozornil Foucault na to, jak jsou moc a vědění vnitřně propojeny. Pomocí různých příkladů diskursu ukázal, jak je význam slova vytvořen ve vztahu k moci. V knize *Dějiny šílenství v době osvícenství* (1994/1961) například dokázal, že rozdíl mezi definicemi šílenství a normality je utvořen specializovaným diskursem odborníků (psychiatrů, psychologů atd.).

Tato teoretická pozice má významné implikace i pro obor mezinárodních vztahů. Protože byla disciplína natolik dominována Západem, termíny vycházející ze specializovaného odborného diskursu se staly „mainstreamem“ užívaným pro chápání a reflexi událostí i mimo své země původu (USA, Evropa). Naopak termíny, které z nezápadního diskursu nevycházejí, a které reprezentují lokální zkušenost rozličných kultur, často současná politická věda ignoruje ve prospěch univerzálních kategorií.

Podobně jako Foucault upozorňuje na toto nebezpečí i Robert Cox. Dle Coxe jsou základní koncepty mezinárodních vztahů podobně jako obecnější teoretická východiska více než pouhými volně přenositelnými slovy. Jak podotkl ve svém článku *Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory* (1981, viz též Cox, 1987), teorie existují vždy pro někoho a jsou vytvářeny pro dosažení určitých cílů. Cox na základě normativních atributů definoval základní teorie mezinárodních vztahů jako promyšlené instrumenty – realismus (jak svět vypadá) slouží mocnostem k udržení dominantního statu quo, liberalismus (jak by svět měl vypadat) obhájí ekonomické zájmy obchodních

společností, marxismus (jak by svět měl být transformován) je zacílen na emancipaci na periferii vyčleněných částí společnosti.

Coxův argument poukazuje na důležitý fenomén společenskovedního výzkumu – termíny, koncepty a teorie, které jsou vydávány (a velmi často i přijímány) za objektivně platné, jsou vždy vytvořeny v určitém kontextu, bez jehož znalosti je nemožné jim docela porozumět. Nemožnost kompletního porozumění základních termínů politického slovníku potom vede k interpretačním obtížím vznikajícím z nepochopení mezi různými kulturami a jejich nositeli.

Obecným cílem této práce je právě přispět k překonání kulturních rozdílů ve vnímání a interpretaci základních politických konceptů. K tomuto ambicióznímu cíli si nevybrala první zmiňovanou cestu – cestu představení nezápádních konceptů západnímu publiku. Naopak, pokusí se vyzkoumat interpretaci termínu vzniklého z tradice západního uvažování o mezinárodních vztazích nejen v jeho domácích kontextech, ale i v kontextu státu, jenž z této tradice nevychází. Nejprve práce nabídne teoretickou analýzu multilateralismu, která zpracuje typologii pohnutek pro výběr multilateralismu nad jinými formami spolupráce. Na tu naváže analýzou diskursů tří významných aktérů mezinárodních vztahů, kteří pocházejí z rozdílných historických a kulturních prostředí a tradic¹ – Spojených států (USA), Evropské unie (EU) a Japonska. Tím identifikuje různé interpretace konceptu multilateralismu, které následně zpětně posoudí ve světle teoretických přístupů.

Splněním těchto cílů si práce nárokuje přispění k vědeckému pokroku na několika úrovních. Na úrovni konceptuální a teoretické práce přispěje k „nalezení stop v terénu“ (Geertz, 1973, p. 13 in Ruggie, 1994, p. 144) konceptuálních debat o definici multilateralismu. Analýzou jednotlivých diskursivních interpretací multilateralismu přispěje práce k lepšímu pochopení praktických konotací užívání termínu mezi zmíněnými politickými aktéry.

¹ Západ obecně vychází, jak už bylo výše řečeno, z antické filosofické tradice, křesťanství a osvícenství (více viz např. Bronowski – Mazlich, 1960/1975). Japonsko oproti tomu hledalo základy svého uvažování v šintoismu, buddhismu a konfucianství, jenž do jisté míry přebralo z Číny a korejského poloostrova. Politické myšlení vycházející z těchto škol se vyvinulo v období éry Tokugawa (1603-1868), až období Meiji (1868-1912) potom bylo svědkem významného inkorporování západního vědění, které někteří autoři považují za základ moderního politického myšlení v Japonsku díky pracím filosofů, jako byl například Kiitaro Nishida (viz např. Wei Hsun-Fu – Heine, 1995). Japonská filosofie 20. století balancovala západní vlivy s tradičními východními kořeny, ztělesněné v kontemplování vlivu západní modernity a hodnot, které ji Japonsko přiznávalo (univerzalizmus, demokracie, nacionalismus, viz práce Masaa Maruyamy (shrnutí Hanneman, 2007)). Spor mezi západní a východní tradicí uvažování o světě byl tak významnou součástí moderního politického myšlení v Japonsku.

Ontologická a epistemologická východiska

Základní otázkou, na kterou práce hodlá odpovědět, je: „*Jaké jsou rozdíly ve vnímání multilateralismu mezi aktéry mezinárodních vztahů s odlišnými hodnotami a kulturou?*“. Pro nalezení odpovědi na tuto otázku si práce vybrala soubor metod obecně nazývaných diskursivní analýzou. Ta je pro práci s prezentovaným cílem nejlepší pro překonání teoretických omezení a zakomponování kulturně podmíněné empirie do definování konceptů z ní vzešlých. Výběr diskursivní analýzy reflektuje ontologickou pozici, kterou práce zastává. Vychází z reflektivistické větve společenskovědního výzkumu, která do oboru mezinárodních vztahů pronikla v osmdesátých letech minulého století a jejíž zástupci, z nichž práce vychází, se řadili do sociálně konstruktivistických či post-strukturalistických teoretických proudů (viz např. Der Derian, 1992; Wendt, 1995).

Post-positivisty, jak se tito autoři rovněž označují, spojuje zejména odvržení nutnosti kauzálního zkoumání světa, které pozitivisté považovali za základ vědní disciplíny. Jak konstruktivisté, tak post-positivisté nechápou svět jako místo tvorby objektivní reality, která se dá rozpoznat a nezávisle analyzovat po vzoru přírodních věd. Post-positivisté k realitě přistupují sociálně: rozumí ji jako nezávislé na názorech jejich aktérů, ale dané intersubjektivně a rozpoznatelné tedy jen přístupy, které vycházejí z lidského subjektu. Všechna fakta se tím stávají podmíněna lidským chováním, které není na rozdíl od přírodních veličin kauzálně určováno. Zásadní tedy není odhalit „objektivní“ fakta, ale být schopen je přesvědčivě interpretovat.

Rozhodující se tím nestává to, jaké jsou vztahy mezi akcemi, případně která akce ovlivňuje jinou, ale jak jsou jednotlivé akce konstruovány a interpretovány. To bude zásadní i pro předkládanou dizertační práci. Ta se neztotožňuje s „pozitivistickou“ větví konstruktivismu, jejímž největším zastáncem a průkopníkem byl Alexandr Wendt (1995, 1999), a která se snaží hledat most mezi pozitivisty a post-positivisty kombinováním konstruktivistické ontologie a pozitivistické epistemologie. Naopak, má blíže k post-positivistické části konstruktivismu, který kauzalitu odvrhuje ve prospěch konstitutivních vztahů (viz např. Hopf, 1998; Bukh, 2010), odhalitelných zkoumáním diskursu.

Práce tedy vychází z premisy sociální konstrukce reality. Nepopírá tím důležitost jevů či objektů, které existují mimo lidskou vůli (tedy například válka, zemětřesení). Jejich význam, a tím i důležitost, je ale vytvořena uvnitř sociální reality, či přesněji řečeno uvnitř diskursivního pole. Základním prvkem, kterým se tato realita utváří, je text, nebo obecněji

jazyk² (viz Foucault, 1972; Gee, 1999; Miliken, 1999, 2001; Wodak, 2001; Fairclough, 2003; etc.). Post-positivistický konstruktivistický přístup nicméně nepřistupuje k jazyku jako pouhém zprostředkovateli informací, avšak jako k svébytnému fenoménu, který funguje jako jedna ze základních konstitutivních složek reality (viz. Beneš, 2008, p. 92-4)

Právě díky svébytnosti jazyka a textu a zásadnosti jejich konstitutivních kvalit (tedy v souladu s konstruktivistickou ontologií) práce nechápe diskurs jako promluvu nebo interakci mezi lidmi, jak jej prezentují pozitivistické přístupy. Rozumí mu jako významotvorné praktice, respektive významové struktuře. Rozhodující tím není formální stránka jednotlivých projevů nebo textů (k čemuž přihlíží některé z dalších diskursivních přístupů, například konverzační analýza), ale to, jak jsou v nich konstruovány významy popisovaných jevů. Podobně jak popisoval Michel Foucault a autoři z něj vycházející (Hansen, 2006), význam objektů bývá diskursu definován skrze srovnávání, kladení termínů vedle sebe či jejich souvztažnost. Analyzováním termínu v jeho širším diskursivním vztahovém poli jsme tak schopni odhalit jeho skutečný význam.

Proč multilateralismus?

Termín multilateralismus si práce vybrala kvůli několika vzájemně provázaným důvodům. Předně jde o koncept, jehož důležitost ve světové politice v posledních dekadách zásadně vzrostla. Jak píše Lindsey Powell (2003, p. 3): „V uplynulých dekadách si státy uvědomily, že bezpečnostní, peacekeepingové, zdravotnické, environmentální, lidsko-právní a jiné výzvy jsou příliš velké a komplexní, než aby je zvládl vyřešit jeden stát. Bez ohledu na to, jak mocný či efektivní je.“

Rostoucí vliv multilateralismu ilustruje i počet institucí, které se v posledních několika dekadách zrodily. Americký politolog John Ikenberry (2003, p. 536) odhaduje, že počet mezinárodních smluv se od roku 1970 do roku 1997 ztrojnásobil a počet multilaterálních institucí se zdvojnásobil jen mezi lety 1985 a 1999. A to přesto, že právě období devadesátých let někteří politologové (viz např. Krauthammer, 1990) označovali za unilaterální, když dominantní velmoci Spojeným státům přisuzovali „unipolární moment.“ Růst počtu institucí ale nepostihl jen západní svět. Možná ještě viditelnější byl právě na území Asie. Japonsko se

² Ovšem nejedná se o jediný prostředek tvorby reality. Mezi další se dají počítat například obrazové materiály jako jsou filmy, plakáty, komiksy, billboardy; či jakoukoliv jinou formu lidských aktivit spadajících do kategorie neverbální komunikace (viz Der Derian, 1989; Beneš, 2008, p. 92).

stalo součástí řady multilaterálních institucí, namátkou uvedme Asijsko-pacifické hospodářské společenství (APEC) nebo Regionální forum organizace ASEAN (ARF), které signalizovaly rozvoj uplatnění konceptu v regionu.

Takzvaný horizontální růst multilateralismu – tedy růst počtu institucí – šel ruku v ruce s vertikálním růstem, kterým se myslí růst pravomocí jednotlivých organizací. Nejviditelnější byl tento trend, jak píše i John Ruggie (1993), na evropském kontinentu. V posledních třech dekádách přenesly členské státy na Evropskou unii (tomuto sice *sui generis*, nicméně významnému multilaterálnímu uskupení) značnou část svých politických kompetencí, a to i ve sférách, které až do té doby byly výlučně ve státní režii (bezpečnost, zahraniční politika). Podobné debaty ohledně nutnosti přenosu suverénních pravomocí postihly například i Kjótská jednání či multilaterální obchodní režimy.

Důvodem je rovněž i to, že multilateralismus implikuje politickou diskusi. Instituce jsou kolbišti a najít společný jazyk je často rozhodující pro jejich efektivní chod. A to stále častěji v případech, kdy se na spolupráci podílí nejen osoby ze západní politické tradice, ale i lidé z jiných světadílů a kultur. Proto se multilateralismus zároveň stává výzvou pro politického analytika, a to o podstatně významnější, než zkoumání konceptů, které v sobě komplikovaná vyjednávání a narážení kultur inherentně neobsahují.

Dalším důvodem pro výběr multilateralismu je ten, že ač se termín i koncept používá stále více, jeho pojmenování je v politickém (a zejména japonském) slovníku poměrně nedávné. Jelikož jde o termín pocházející z latiny, západní státy s ním mají podstatně delší zkušenost. V západní tradici se označení začalo používat v první polovině dvacátého století. Až o bezmála šedesát let později ale tomu bylo v případě Japonska. Rozdílnou je zároveň zkušenost, kterou obě civilizace s konceptem mají. Pro západní státy představovala určitá forma mezinárodní spolupráce *modus operandi* velké části období systémů mezinárodních vztahů, které se zrodily po konci třicetileté války. I tehdy měly státy ovšem na co navazovat. V případě Japonska šlo ovšem o unikát. Prakticky do poloviny devatenáctého století žila země nezávisle na okolním světě, prakticky neposkvrněna spoluprací, natož pak tak institucionálně a formálně náročnou, jakou vyžadují principy multilateralismu.

Přesto, že je multilateralismus jedním ze základních prvků mezinárodní politiky, konceptuální snahy o jeho zachycení začaly až s koncem Studené války. Od první definice Roberta Keohana (1990) byl však multilateralismus významně analyzován velkým počtem vědců. Je proto až k nevíře, že tyto konceptuální snahy se ve velké většině omezily na

analyzování multilaterální spolupráce či roli institucí v mezinárodních vztazích (viz. Caporaso, 1992). Samotná instituce multilateralismu tolik pozornosti nedostala, přesto se však vytvořila poměrně ustálená definice termínu, založená na nakládání s termínem v asi nejvýznamnější knize Johna Ruggieho - *Multilateralism Matters* (viz dále). Ani toto proslulé rozpracování konceptu ovšem nepřineslo výraznější posun v aplikovaném výzkumu multilateralismu. Přestože jeho kvalitativní pojetí multilateralismu bezesporu obohatilo teoretickou reflexi v oblasti mezinárodních vztahů a politologie, interpretace reálných případů spolupráce prismatem jeho konceptuálních východisek jsou spíše výjimkou³.

Ještě vzácnější zůstává interpretace multilateralismu skrze diskurs jednotlivých aktérů MV, ať už v jeho ideálně-typické verzi (tedy s cílem interpretovat samotný koncept, jako to činí tato práce), či v praktických případech spolupráce (např. diskurs k určité mezinárodní organizaci). Naopak, autoři analyzující teoretickou i empirickou stránku multilateralismu se i nadále zabývají převážně typologií multilaterální spolupráce (např. Bouchard – Peterson, 2010), či spoluprací samotnou. Pokud se ovšem diskursivní přístup ke studiu multilateralismu v literatuře objevuje, lze jej najít primárně v politologických textech analyzující změnu náhledu na multilateralismus danou změnou vládnoucí garnitury, a to ještě nejvýznamněji ve státech, které jsou často považovány za průkopníky multilaterálních jednání – například v Německu (Baumann, 2002) nebo v Kanadě (Black – Sjolander, 1996).

Případy a způsob analýzy

Vzhledem k vysoké náročnosti práce s textem v rámci diskursivní analýzy byly vybrány dvě důležité politické oblasti předpokládající multilaterální spolupráci – v bezpečnostní sféře válka s terorismem (2001-2013) a v low policy sféře vyjednávání o ratifikaci Kjótského protokolu (1997-2013). Práce se pokusí dopodrobna ilustrovat jednotlivé interpretace termínu obsažené v primárním diskursu k těmto dvěma vybraným případům.

Případy byly vybrány z několika důvodů. Předně jde o témata, která jsou relevantní pro všechny tři zkoumané aktéry. Zároveň pokrývají jak oblast high, tak oblast low policy. Současně jde o případy, které představují významnou výzvu jak participujícím státům, díky významným závazkům, které při spolupráci musí podstoupit; tak obecnému konceptu

³ Jako příklad lze zmínit v poslední době několik vybraných článků monotematického čísla časopisu *Osteuropa* (2012/vol. 2), jež vycházejí právě z kvalitativního Ruggieho pojetí a navíc analyzují praktické případy spolupráce. Viz. Hynek – Ditrych 2012; Kořan 2012, Ditrych – Střítecký 2012; Handl 2012.

multilateralismu, právě kvůli závaznosti těchto ujednání. Bezpečnostní sféra multilateralismu bývá vytlačována unilateralismem či bilateralismem, jelikož státy jsou neochotny k předávání suverenity v oblastech svého strategického zájmu. Boj s klimatickými změnami tuto hodnotu neobsahuje, nicméně implikuje výrazné závazky participujících, které jsou velmi často v rozporu s domácími ekonomickými zájmy. Závazek pokračování v klimatických jednáních proto představuje výzvu státu i jeho ideji multilateralismu, jelikož jej musí nadstavit nad instrumentální zájem prosazení vlastní výhodnosti. I proto je výzva multilateralismu této low policy sféry podobně významná, jako u bezpečnostní. Případy spíše kontroverzních a nepravděpodobných politik pro rozvoj spolupráce byly vybrány záměrně, aby mohla být lépe prověřena podpora instituce multilateralismu jako takové.

Dílčím krokem k splnění vymezených cílů práce a zodpovězení výzkumné otázky je zodpovězení dvou souvisejících otázek, které práce odvodila z konceptuální a teoretické analýzy (viz další kapitoly práce) a které budou sledovány právě v rámci analýzy jednotlivých diskursů. Jelikož tento text přistupuje k termínu jako myšlenkovému základu multilaterální spolupráce (resp. jako instituci multilateralismu), první z cílů diskursivní analýzy bude zjistit, *jaké hodnoty aktéři přisuzují instituci multilateralismu*, tj. které vlastnosti a koncepty si s multilateralismem spojují (např. efektivita) a které koncepty naopak stavějí do jeho protikladu (např. bilateralismus, svrchovanost). Teoretická analýza nabídne několik náhledů na hodnotové atributy multilateralismu, cílem metodologického přístupu této práce však bude hledat vysvětlení (a interpretovat ho) přímo v jednotlivých diskurzech. Tím se vyhne „objektivizaci“ a přistoupí k multilateralismu a jeho jednotlivým interpretacím přímo v prostředí jejich vzniku⁴.

Druhou související otázkou, kterou se práce pokusí zodpovědět je, z jakého důvodu státy přistoupí k multilaterální akci, respektive, jaký je *myšlenkový základ (motivace) aktérový preference pro multilateralismus* a jak je tato preference obsažena v diskursu. Variantu možných odpovědí na tuto otázku poskytnou teoretické pozice diskutované v následující kapitole práce. Právě diskursivní přístup si nárokuje na tuto otázku odpovědět.

Pro konceptuální čistotu přístupu se práce rozhodla zaměřit pouze na primární diskurs tří vybraných aktérů. Toto omezení je možné z několika důvodů. Předně je důvodem to, že

⁴ Zde je nutné dodat, že hodnoty a preference jsou nejdůležitějším způsobem kódování použitým diskursivní analýzou. Cílem i prostředkem práce je totiž interpretace, proto se práce výhradně nezabývá rozsáhlým kódováním výroků, které je některým vědcům v oboru častější. Více prostoru naopak věnuje interpretaci, kterou ovšem pečlivě dokládá na příkladech analyzovaných dokumentů.

tento je největším nositelem praktické relevance – strategické koncepce utvářejí bezpečnostní politiku zkoumaných aktérů a prohlášení státníků a diplomatů na konferencích stran (COP) Rámcové úmluvy OSN o změně klimatu (UNFCCC) zase pozice jednotlivých států v klimatických jednáních. Primární diskurs rovněž poskytuje metodologickou jasnost – v bezpečnostní sféře se práce zaměří bez výjimky na všechny strategické koncepce, které státy vydaly. V klimatických jednáních zase posoudí všechny COP a většinu relevantních výstupů vztahujících se k těmto konferencím stejně jako všechny klimatické strategie, které státy za dobu jednání vydaly. Práce zároveň prozkoumá multilateralismus jak v západní konceptuální a teoretické literatuře, tak vyhledá počátky filosofického myšlení o multilaterální spolupráci v kulturních tradicích jak západního světa, tak Japonska. Tím nabídne širší kontext zkoumání, který se dá poměřit s výsledky diskursivní analýzy.

Práci se tím podaří omezit velmi rozsáhlý diskurs těchto oblastí do konceptuálně čisté podoby několika důležitých dokumentů a všech zásadních strategií (celkem jde asi o 90 dokumentů, ovšem s rozsahem několika set stran). Autor si uvědomuje, že by rovněž bylo přínosné prozkoumat sekundární diskurs (výstupy médií, think tanků atd.), nicméně z pragmatických důvodů se zaměřil pouze na ten primární. Sekundární diskurs rovněž nahrazuje analýza historických kořenů multilateralismu v jednotlivých tradicích. Další omezení konceptuálnímu rámci představuje dostupnost některých zdrojů, a to převážně japonských. Výzkumník sice za dobu výzkumu zemi několikrát navštívil (dohromady na necelé dva roky) a aktivně vyhledával data i v národních databázích, nicméně v některých případech byly z technických důvodů nedohledatelné internetové stránky s projevy v originálním znění, převážně u starších verzí, přičemž existuje jejich anglický překlad. Analýza multilateralismu proto na japonském případě pracuje jak s texty v japonštině, tak v angličtině. Ani to ovšem v očích autora nepředstavuje významnou překážku metodologické podobě práce jako spíše nutné omezení, s kterým se práce musí vypořádat.

Proč USA, EU a Japonsko?

Spojené státy hrály v dvacátém století úlohu velkého iniciátora vytvoření stabilního multilaterálního světového řádu (viz. Kahler, 1992, Ruggie, 1994, Patrick, 2009) a stály u vytvoření většiny náročných multilaterálních institucí. Jejich vztah k multilateralismu je však často považován za ambivalentní. Na jednu stranu stály u zrodu multilaterálních systémů

v nejdůležitějších etapách 20. století (1919, 1945, 1989/1990), na druhou stranu se však nikdy plně nezapojily do jejich zavazujících struktur (Patrick – Forman, 2002).

Opačně tomu je v případě Evropské Unie, která ač organizací *sui generis*, postavila integrační paradigmatu na multilaterálním principu (viz Krause, 2004). EU není samostatným a unitárním státem jako je tomu v případě ostatních dvou aktérů. Unikátní institucionální, politická a právní struktura unie ovlivňuje její podobu, ale i chování na mezinárodní scéně. Unie je postavena na principu propůjčené moci: může tedy jednat pouze v doménách definovaných (explicitně i implicitně) zakládajícími smlouvami (primárním právem EC/EU). V oblastech zahraniční politiky mohou rovněž jednat jednotlivé státy EU autonomně a jejich aktivita je omezena pouze kompeticí se samotnou Unií nebo obecným principem loajální spolupráce⁵ (Klein – Reiners – Zhimin – Junbo – Šlosarčík, 2010, p. 25, viz rovněž Peterson – Aspinwall – Damro – Boswell, 2008). Svobody volby zahraniční politiky EU jako celku je proto limitována zakládajícími smlouvami.

Někteří autoři se proto místo definování obecného unijního náhledu na multilateralismus spokojují s nastíněním pohledů jednotlivých členských států. Joachim Krause (2004) takto například definuje tři evropské školy – německou, charakteristickou naprosto nekritickou preferencí k všem druhům multilateralismu; francouzskou, která se vyznačuje podobnou rétorikou k multilateralismu jako je tomu u Němců, v praktické politice ovšem bojuje s pesimističtější a realističtější evaluací nákladů a zisků; a britskou, která je pragmatická a vychází z předpokladu, že multilateralismus je vhodná a preferovaná cesta adresování mezinárodních problémů a měla by být používána co nejčastěji, pokud odpovídá požadovaným cílům (Krause, 2004, p. 48-52). Specificky německé škole multilateralismu se potom věnuje např. Baumann (2002), francouzské potom Bowen (2005).

Tato práce nicméně pracuje s texty, které reprezentují Evropskou unii jako celek. Dělá to z několika propojených důvodů. Předně práce vychází ze společných stanovisek, ke kterým je potřeba konsensu členských států. Ten se špatně dosahuje za předpokladu odlišných zájmů v zahraniční politice. Zároveň je EU uskupením, které je velmi aktivní v mezinárodní politice. Unie je členem řady mezinárodních organizací, podepisuje řadu bilaterálních i

⁵ Klein – Reiners – Zhimin – Junbo – Šlosarčík (2010) zde upozorňují na článek 10 Smlouvy o evropských společenstvích (verze Nice), který tvrdí, že „členské státy budou postupovat vhodnými prostředky – ať už obecnými či partikulárními – pro dostání povinností vycházejícím z této smlouvy nebo akcím provedeným institucemi Společenství. Budou ulehčovat úkoly EC a zřeknou se všech činů, které by znesnadnily dosažení cílů této Smlouvy“. Princip loajální spolupráce byl sice explicitně stanoven pouze pro EC, nicméně Evropský soudní dvůr rozšířil jeho působnost i na oblast EU (viz EU, 2001; rozhodnutí ECJ v kauze Pupino – ECJ, 2005).

multilaterálních mezinárodních smluv (například Kjótský protokol) a produkuje významný objem „měkkých pravidel“ (soft-laws). EU rovněž organizuje pravidelné diplomatické mítinky s nečlenskými státy, se skupinami nečlenských států a dalšími aktéry mezinárodních vztahů. Klein – Reiners – Zhimin – Junbo – Šlosarčík (2010) to ilustrují na příkladu 44 bilaterálních a 23 multilaterálních mítinků a summitů, které unie uspořádala pouze v době českého předsednictví (druhé části roku 2009).

Unie zároveň disponuje řadou primárních textů, které vytváří určitý „evropský diskurs“ na velkou škálu bezpečnostních i jiných otázek MV. Tento diskurs je sice poznamenán stávající institucionální architekturou EU (kdy jednotlivé instituce mohou mít rozdílné názory na preferovanou externí akci EU), nicméně primární koncepce jako jsou zakládající smlouvy, deklarace (*EU-NATO Declaration on ESDP*, 2002) či bezpečnostní strategie (*European Security Strategy*, 2003; *Internal Security Strategy*, 2010) nebo reporty (*Report on the Implementation of the European Security Strategy*, 2008) zůstávají koherentním výstupem Unie jako celku a stávají se tím vhodným materiálem pro výzkum percepce multilateralismu, který navíc, jak Monica Gariup (2011, p. 121-122) připomíná, „představuje krystalizaci dominantního diskursu a tím i strategické preference EU“. Unie navíc tím, že není samostatný stát jako USA či Japonsko, rozšiřuje možné srovnání jednotlivých percepce i o aktéra, jenž byl na principu multilateralismu utvořen⁶.

Přestože se přístup USA a EU v mnoha ohledech liší, oba aktéři sdílí západní ideály, z nichž koncept vychází. V případě Asie tomu tak není, což se odráží v dlouhodobém voluntaristickém pojetí mezinárodní spolupráce. Ať už kvůli předválečným špatným zkušenostem, poválečné bilaterální politice Spojených Států (oproti multilaterálnímu přístupu k Evropě, viz Ruggie, 1994; Katzenstein, 2002), či nedostatečnému sdílení norem a neujasněné či přímo neexistující asijské kolektivní identity (Katzenstein, 2001), multilateralismus mezi velkými hráči v Asii se oproti hluboké zavazující spolupráci Západu výrazněji profiluje pouze v obchodní sféře. Japonsko bývá rovněž označováno za ambivalentní vůči multilateralismu. Přes podporu mezinárodním obchodním režimům (například GATT/WTO nebo APEC) japonské vlády jen pomalu a váhavě přistupují k jakékoliv multilaterální spolupráci, která by narušila bilaterální bezpečnostní alianci se Spojenými státy.

⁶ Cílem práce je zkoumat rozdíly v západním a nezápadním vnímání multilateralismu. Porovnání pouze Spojených států a Japonska by však bylo nedostatečné nejen z důvodů naznačených výše, ale i kvůli tomu, že nesdílí stejný přístup s evropskými státy, zejména po vypuknutí války s terorismem.

Struktura práce bude následující: Nejdříve text zhodnotí konceptuální východiska. V této kapitole práce představí historii termínu a jeho zasazení do západního i japonského politického slovníku. Následně zhodnotí nejvýznamnější odborné texty, které se multilateralismem zabývají, aby ilustrovala vývoj definice termínu a představila jeho konceptuální podobu, s kterou bude pracovat. Následně práce představí jeho teoretickou analýzu, která vyústí v typologii multilateralismu vycházející z relevantních teoretických přístupů a odhalující rozdílné náhledy na motivaci pro výběr konceptu. V další části práce představí konceptuální analýzu multilateralismu v západním a japonském politickém myšlení. Na analýzu naváže empirická část práce, která zhodnotí význam konceptu v primárním diskursu Evropské unie, Spojených států a Japonska. V závěru potom zhodnotí výsledky výzkumu.

1. Konceptuální východiska

1.1. Geneze multilateralismu

Pro pochopení kulturních/sociopolitických podmínek na interpretativní význam konceptů mezinárodních vztahů je nutné dopodrobna pochopit kontext, v kterém jsou tyto koncepty vytvářeny. Samotné termíny nejsou totiž pouze objektivními kategoriemi bez specifické náplně. Naopak, jazyk, který tyto termíny utváří, je nedílnou součástí společenského života, který je nerozlučně spjat se společenskými vědami a výzkumem (viz Fairclough, 2002).

Vznik a první užití termínu multilateralismus (multilateralism) se dá dohledat v jazyce charakteristickém pro západní tradici politického myšlení – v latině. Termín byl sice poprvé užit až v meziválečném období dvacátého století, jeho prvopočátky se však datují do sedmnáctého století. „Multilateralismus“ totiž vznikl z přídavného jména „multilaterální“ (multilateral), které bylo dle Amerického etymologického slovníku poprvé užit okolo roku 1690 díky kombinaci latinských slov „multi“ (mnoho) a „lateris“ (strana). První definice hodnotila termín dle Oxfordského anglického slovníku (OED, 2009) v roce 1696 jako označení „všech tvarů, které mají více než čtyři strany.“

Prvotní užití termínu bylo tedy čistě konkrétní, až do roku 1784 byl termín užíván výhradně v geografii a matematice pro označení mnohostranných geometrických útvarů. V roce 1784 dochází dle dohledatelných zdrojů k prvnímu užití přeneseného významu adjektiva, kdy jej anglický filolog Sir William Jones poprvé použil k figurativnímu označení, které si ale ponechávalo nominální charakter: „*The charter of justice (..) makes me multilateral; it gives me an equity side, a law side, an ecclesiastical side, a crown side, an admiralty side*“ (OED, 2009). První definici figurativní užití přídavného jména dostalo až v roce 1802, jako „vztahující se k třem či více státům, speciálně k jejich obchodním dohodám či kontrole (části) ozbrojených sil supranacionální autoritou⁷“ (OED, 2009). Tím byl termín přenesen i do společenských – či přímo politických – věd.

Vytvoření podstatného jména multilateralismus (multilateralism) bylo v porovnání s přídavným jménem multilaterální zřetelně opožděno. Termín multilateralismus byl vytvořen přidáním suffixu –ismus (-ism) dříve známému adjektivu až v roce 1928. Oproti přídavnému jménu, které bylo dle politického slovníku Williama Safira (2008, p. 446) v politických

⁷ OED upozorňuje na další význam adjektiva multilaterální, který však není důležitý pro tuto práci – školu nabízející dva či více druhů sekundárního vzdělávání.

vědách běžně používáno od poloviny devatenáctého století, tak jde o poměrně nový fenomén. První užití je dle OED připisováno zprávě Glasgow Herald z 13. června 1928, která hodnotila vyjednávání předcházející vytvoření Briand-Kellogova paktu, který měl postavilt válku mimo zákon. „*Mr. [Aristide] Briand insisted specifically on the term ‘war of aggression’ after first talking generically of all war. The reason was the transformation of bilateralism into multilateralism.*” (OED, 2009, Safire, 2008, p. 446).

Od konce 20. let minulého století se termín začal pomalu uplatňovat v politickém slovníku, čímž dostával stále stabilnější význam. V roce 1940, například, jej časopis Economist použil jako „element změny“ („*This element of multilateralism will be introduced by appropriate amendments to the regulations governing each Special account*“ (Economist, 1940 in OED, 2009)), v padesátých letech byl termín používán na popsání poválečné ekonomické pomoci evropským zemím – „(*European Payments Scheme*) was a step towards the complete multilateral system of payments desired by America, and was part of the plan to progress towards world economic multilateralism“ (OED, 2009).

V šedesátých a sedmdesátých letech se frekvence užívání termínu v anglicky psaném textu zvýšila, přičemž jeho užití se nevztahovalo pouze na vzniklé a fungující instituce typu Organizace spojených národů či Všeobecné dohody na clech a obchodu, ale i například jako sloveso vyjadřující převedení bilaterálních jednání na mezinárodní úroveň – „*Rusové konečně svolili k návratu k odzbrojovacím jednáním do Ženevy. Ne-proliferační dohoda a zákaz podzemním jaderných testů jsou dva subjekty, které by vyjednaváči měli začít promyšlet. Jen Němci stále nechtějí jednat o ne-proliferaaci, dokud nebudou multilateralizováni* (Economist, 1965, p. 207).“ Podobně bylo v 70. letech za projev multilateralismu charakterizováno vytvoření Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE, později OBSE), která měla „multilateralizovat“ (multilateralise) evropský teritoriální status quo (Bromke, 1973).

Zvýšení frekvence užívání termínu v sekundárním diskursu bylo ruku v ruce doprovázeno rozšířením užití termínu v primárním diskursu. Příkladem může být Helsinská deklarace z roku 1975, závěrečný akt bezpečnostní konference, který termín zmínil hned v 38 případech⁸. V osmdesátých letech byl již termín používán běžně v primárním i většině sekundárního diskursu západních zemí. Důvodem je i razantní nárůst multilaterálních

⁸ Ani jednou však termín nebyl zmíněn například v Jednotném Evropském Aktu (EU, 1986), ilustrující sui-generis povahu evropské integrace.

organizací, od roku 1945 do začátku osmdesátých let se počet pouze multilaterálních mezivládních organizací zvýšil z méně než 100 na více než 600 (Keohane, 1990, p. 731).

Oproti užívání termínu multilateralismus v západním diskursu se tento termín dostal do japonského politického slovníku o poznání později. Vzhledem k tomu, že jde o termín užívaný v jazycích vycházejících z latiny, neexistuje ovšem stejný termín v japonštině. Existuje nicméně přepis multilateralismu do japonské abecedy katakana, která se využívá k zakomponování nejaponských termínů do japonského jazyka⁹. Tento přepis termínu – „*maruchiraterarizumu*¹⁰“ (マルチラテラリズム) je ovšem jen velmi vzácně využíván, díky svému západnímu zabarvení a jasnému anglicismu (Rozhovor s Tetsuyou Toyodou, 2013). Místo termínu *maruchiraterarizumu* si japonština vytvořila pro nakládání s multilateralismem spojením několika kanji znaků termín „*takokukanshugi*“ (多国間主義), který je v jazyce mnohem častější – běžné vyhledávání na stránkách Google po zadání termínu „*maruchiraterarizumu*“ objeví zhruba 1,550 internetových stránek oproti 12,500 stránkám, které vyhledávač objeví po zadání termínu „*takokukanshugi*“.

Samotný termín *takokukanshugi* začal být používán až po převedení západního termínu multilateralismus do abecedy katakana. Na základě vyhledávání v systému Národní parlamentní knihovny, která archivuje všechny články a knihy vydané v Japonsku včetně přepisů jednání a rozhovorů v parlamentu, bylo první použití termínu *maruchiraterarizumu* v japonském textu v roce 1980, přičemž první výskyt termínu *takokukanshugi* přišel až o deset let později. Databáze Národního institutu pro informatiku (CiNii) to potvrzuje – první akademické použití termínu *takokukanshugi* lze dohledat v článku Watanabe Yorizumiho „*Evropské společenství a GATT: Konflikt a interakce mezi regionalismem a multilateralismem v mezinárodním obchodě*¹¹“ z roku 1990. Zde je rovněž zajímavé, že v nadpisu článku byly použity oba výrazy, ovšem termín *maruchiraterarizumu* byl v závorkách, velmi pravděpodobně upozorňující čtenáře na novotvar v japonském jazyce.

Tento fakt nicméně nemusí nutně znamenat, že by termín nebyl nikdy použit před rokem 1990. Naopak, vyhledávání v archivech Národní parlamentní knihovny v Tokiu

⁹ V japonštině existují dvě abecedy a systém znaků kanji, který do jazyka pronikl z Číny. Vedle katakany existuje ještě abeceda hiragana, která spojuje (skloňuje, upravuje) jednotlivé kanji znaky.

¹⁰ Při přepisu japonských slov se práce rozhodla použít mezinárodně uznávaný způsob, tedy anglický přepis vyhýbající se písmenům známým jen české abecedě

¹¹ V originálním znění Watanabe, Yorizumi (1990): „Oshu kyodotai (EC) to GATT – chiikishugi (riijonaburu) to takokukanshugi (maruchiraterarizumu) no sōkoku.“ Překlad autor, stejně jako u dalších japonských textů vyskytujících se v práci

potvrdilo, že byl termín takokukanshugi poprvé zaznamenán v mluvené (a zaznamenané) řeči třetího ledna 1988, v projevu úředníka obchodního odboru ministerstva financí, ve větě „z důvodu, že Japonsko nepatří do partikulární ujednání o volném obchodu, musíme propagovat nové kolo jednání GATT z multilaterální perspektivy“¹². Samotný termín nicméně mohl být použit již dříve, nicméně stávající technologií je toto použití nedohledatelné. Bylo to ovšem až na konci osmdesátých let, kdy začal být koncept regulérně používat v politických debatách a konec devadesátých let, kdy začal být významněji používán v akademických textech. Jakkoliv je původ termínu jen velmi těžko dohledatelný, nejpravděpodobnější vysvětlení představuje překlopení slova *maruchiraterarizumu*, vytvořeného z angličtiny, do vlastního japonského termínu *takokukanshugi* (rozhovor s Takashi Koyamou, 2013).

Tento termín je nicméně relativně mladý. Z přesného překladu kanji znaků¹³ termínu *takokukanshugi* (多国間主義) vzejde „mnoho-zemí-mezi-hlavním-záležitost“ či „mnoho-zemí-mezi-hlavní-doktrínou“. Slovo je složeno z dvou částí: „*takokukan*“ (多国間) bývá ve slovnících překládáno jako „multilaterální“, nicméně jeho literární překlad znamená „mezi mnoho zeměmi“. Slovo „*shugi*“ (主義), které se ve slovnících připisuje termínům „doktrína“ nebo „princip“, zase v literárním překladu znamená „záležitost“ nebo „věc“. Celý termín se proto dá chápat několika způsoby – ať už jejím literárním překladem, jako „doktrína-mezi-mnoho-zeměmi“ nebo jako „multilaterální-doktrína“.

1.2. Moderní konceptuální snahy

Jakkoliv se termín v západním diskursu používal po velkou část druhé poloviny dvacátého století, západní analytici politických věd si i na začátku devadesátých let stěžovali na nedostatečné konceptuální uchopení termínu v odborné literatuře (Keohane, 1990; Caporaso, 1992). Proponent teorie funkčních režimů a neoliberálního paradigmatu Robert Keohane byl prvním z řady teoretiků, kteří zájem o prozkoumání termínu odstartovali.

¹² Překlad autor, celý text se dá dohledat na adrese http://kokkai.ndl.go.jp/cgi-bin/KENSAKU/swk_dispdoc.cgi?SESSION=3306&SAVED_RID=3&PAGE=0&POS=0&TOTAL=0&SRV_ID=6&DOC_ID=9542&DPAGE=2&DTOTAL=28&DPOS=28&SORT_DIR=1&SORT_TYPE=0&MODE=1&DMY=3586, zkontrolována k 1. 1. 2014

¹³ Znaky kanji se používají pro zachycení buď jednotlivých slov – například znak ki (木) znamená „strom“ – či různých abstraktních významů (smyslů) – znak ai, saga, sō (různé čtení v závislosti na textu) (相) znamená buď vzhled, povahu či myšlenku reciprocitu. Spojováním jednotlivých znaků se potom utváří slova – spojením znaku ai (相) a znaku katami (互) vznikne slovo sōgo (相互) znamenající reciprocitu.

Ve svém článku „*Multilateralism: An Agenda for Research*“ (1990) se Keohane pozastavil nad nejasností termínu, „který slouží spíše za označení rozličných aktivit, než za koncept definující výzkumný program“ (1990, p. 731). Právě na tuto pluralitu významů se Keohane pokusil zareagovat. Základem Keohanovy definice je posouzení multilateralismu jako „praktik spolupráce mezi třemi a více státy, založených na ad-hoc ujednáních nebo skrze instituce“. Aktéry spolupráce jsou dle Keohana výlučně státy, jednající skrze multilaterální instituce. K institucionalizaci multilateralismu dle něj dochází v případě, kdy se ve spolupráci objeví určitý systém pravidel, jasně se odlišujících od ad-hoc nebo krátkodobých, instrumentálních uspořádání. Tyto instituce¹⁴ se v Keohanově (1990) pojetí blíží spíše mezinárodním režimům, institucím s „explicitně daným systémem pravidel, vytvořeným státy pro naplnění jejich (určitých) cílů.“

Na nedostatečnost této příliš nominální definice upozornil John Ruggie v úvodním článku asi nejvýznamnějšího konceptuálního uchopení termínu, knize *Multilateralism Matters* (1992), z nichž vychází naprostá většina moderních konceptuálních snah. Dle Ruggieho by Keohanovou definicí šly za multilaterální považovat i tradičně bilaterální formy spolupráce jako byl Bismarckův systém aliancí, například Liga *tří* císařů. Základním prvkem Ruggieho kvalitativní definice multilateralismu není počet participujících států, ale povaha vztahů mezi nimi. Multilateralismem myslí generickou formu kooperace, která implikuje institucionální uspořádání (systém formálních a neformálních pravidel, která ovlivňují chování aktérů). Toto uspořádání potom definuje nároky států, zajišťuje, upravuje a usnadňuje spolupráci mezi účinkujícími státy (Ruggie, 1992, p. 5-8; Bouchard – Peterson, 2010, p. 6-9).

Ruggie vychází z Keohanovy koncepce spolupráce tří a více států, rozšiřuje ji ovšem hned o několik aspektů, díky kterým se je snazší vymezit multilateralismus proti jiným formám chování v mezinárodních vztazích, jako jsou bilateralismus nebo imperialismus. Těmito aspekty jsou:

- Obecný princip chování (generalized principles of conduct)
- Nedělitelnost (indivisibility)
- Rozptýlená reciprocita (diffuse reciprocity)

¹⁴ Právě instituce jsou pro Keohana zásadní. Multilateralismus bere jako přesunutí definičních znaků institucí na mezinárodní prostředí.

Obecný princip chování je základem „kvalitativnosti“ Ruggieho definice. Vychází z pravidel multilaterální spolupráce. Tato pravidla specifikují „vhodný postup pro skupinu akcí bez přihlídnutí k partikulárním zájmům participujících stran nebo strategických nároků, které v rámci specifické spolupráce mohou vyvstat“ (Ruggie, 1992, p. 11). Spíš než forma spolupráce se multilateralismus stává „hlubokým organizačním principem mezinárodního života,“ (Caporaso, 1992, p. 53) v rámci kterého státy nediferenciují chování na ad-hoc bázi, ale jsou řízeny obecnými normami chování.

Jedním z principů chování v multilaterálním uspořádání je nedělitelnost závazků a výdobytků multilaterální spolupráce mezi participujícími státy. Na základě okolností na sebe může vzít různé formy, od fyzického propojení železniční tratí až po společné shodě na premise o nedělitelnosti míru. Nejedná se ale o technickou podmínku, nedělitelnost je zde brána jako sociální konstrukt; ve schématu kolektivní bezpečnosti se státy chovají jako by byl mír nedělitelný a tím tuto nedělitelnost utvářejí. „Nejsou to inherentní atributy společenských uspořádání, ale naše nazírání a chování, jenž realitu utváří“ (Ruggie, 1992, p. 11).

„Rozptýlená reciprocita“ je třetím znakem dnes už klasické definice multilateralismu, který pojmenoval už Keohane. Oproti specifické reciprocitě, která je charakteristická pro bilaterální uspořádání se reciprocita u multilateralismu projevuje v dlouhodobém očekávání participujících stran. Aktéři se dedikují multilaterální spolupráci, protože očekávají plynoucí výhody v delším časovém horizontu a pro velkou skupinu problémů (Keohane, 1986; Ruggie, 1992, p. 11; Caporaso, 1992, p. 54). Reciprocita implikuje rovnost mezi aktéry a oproti bilaterálnímu uspořádání je rovnoměrná. Dlouhodobost, kterou tento typ reciprocity umožňuje, jak dodávají Bouchard a Peterson (2010, p. 7-8), je efektivním vysvětlením problémů s koordinací, při nichž státy vstupují do spolupráce i přes vysoké transakční náklady a malý zájem o výsledky (příkladem můžou být mezinárodní telefonická síť nebo mezinárodní systém říční dopravy). Dlouhodobost a předvídatelnost uspořádání může být důvodem, proč i mocné státy, které si vybírají instituce podle svých specifických zájmů, mohou nakonec vstoupit do multilaterální spolupráce.

Tyto definice mají – jak Robert Cox (1992, 1997) podotýká - jedno společné: jediným aktérem spolupráce pro ně zůstává stát. Pro Coxe ovšem státocentrický pohled není dostačující, nabízí bottoms-up přístup počítající i s rolí nestátních aktérů. Normativně smýšlející Cox podotýká, že v dlouhodobé perspektivě musí multilateralismus zahrnout i všechny síly, které ovlivňují výstupy na globální i regionální aréně (Cox, 1992). Samotný

státocentrický multilateralismus totiž, jak Cox podotýká, jen reflektuje převládající hegemonický světový řád, z kterého vzešel a slouží tím jako prostředek reprodukce tohoto řádu, začleňující aktéry do jeho základních premis (Cox, 1989).

Cox zároveň argumentuje, že Vestfálský systém státu staví bariéru mezi státocentrický multilateralismus a občanskou společnost, která leží pod ním. Tato bariéra je v praxi často překračována, často ale působí konceptuální, ale i právní obstrukce. Cox ve svém pojetí vidí v multilateralismu normativní zbraň slabých, zaměřenou explicitně na zrovnoprávnění sociálních skupin, nenásilné řešení sporů, rozpuštění moci mezi hlavními aktéry a vzájemné porozumění mezi jednotlivými civilizacemi (Cox, 1992, p. 105).

1.3. Typologie a verze multilateralismu

Multilateralismus se tak stává, jak sám Ruggie (1992, p. 9-14) uznává, velice náročnou institucionální formou. Nestátní aktéři mohou tlakem na vládnoucí aparát států multilaterální spolupráci podpořit nebo se na multilaterálních principech shodnout i mezi sebou. Na druhou stranu je jen málo případů, kdy spolupráce splňuje podmínky multilateralismu¹⁵. Zároveň nestátní aktéři mohou sloužit i jako obstrukce multilaterální spolupráce. Thakur (2002, p. 270, citováno dle Bouchard – Peterson, 2010, p. 8) tvrdí, že mezi odborníky dnes již panuje konsensus o tom, že nestátní aktéři se „stali mnohem asertivnějšími v prosazování zájmů na rozhodovací úrovni,“ například v otázkách klimatických změn nebo lovu velryb.

Při zkoumání náročnosti multilateralismu se také nutně musí vyjevit otázka efektivity. Lisa Martin (1992, p. 91-121) argumentuje, že multilateralismus by měl ze své podstaty vést k relativně silné organizaci, ovšem v praxi najdeme velké rozdíly v institucionalizaci jednotlivých spolupráci, které vyvstávají z rozdílných kontextů jejich vzniku.

Efektivita multilateralismu se, jak rozpoznává John Ikenberry (2003), dá rozlišit i sférou, v které působí. Ikenberry rozlišuje tři: multilateralismus systémový, organizační a smluvní (Ikenberry, 2003, p. 534). Na základní úrovni Vestfálského systému států funguje multilateralismus jako spolupráce mezi státy postavená na suverenitě, vzájemném uznání a formální rovnosti. Na střední, organizační úrovni, se multilateralismus vztahuje k politicko-

¹⁵ Bouchard a Peterson (2010, p. 8) vidí za příklad nestátní verze multilateralismu je dohoda leteckých společností skrze vlastní obchodní asociaci (International Air Transport Association) na omezení vypouštění škodlivých látek a splodin do ovzduší v roce 2050 na 50% úrovně z roku 2005. Více viz *IATA: A Global Approach to Reducing Aviation Emissions*

ekonomické organizaci regionálního nebo mezinárodního uspořádání. Jak podotkl John Ruggie (1992, p. 12), liberální a otevřené ekonomické uspořádání je ve své podstatě multilateralismem. Na mikroúrovni potom Ikenberry za multilateralismus považuje specifické mezivládní smlouvy a ujednání.

Jestli Ikenberry rozlišuje multilateralismus podle sféry působení, Peterson (et. al., 2008) nabízí typologii zaměřenou na dospělost organizace – rozlišuje multilateralismus institucionalizovaný, krystalující a aspirační. Vytvoření pravidly řízených organizací, jako je například Světová obchodní organizace (WTO), bere Peterson jako příklad institucionalizovaného multilateralismu. V rámci krystalující kategorie multilateralismus vytváří nové formy institucionalizované spolupráce a pravidel¹⁶. Příklad můžeme pozorovat ve spolupráci v boji proti globálnímu oteplování v post-Kjótské éře. Příklad aspiračního multilateralismu vidí Peterson ve vytvoření mezinárodních norem pro dětskou práci či zahraniční investice. V této kategorii normy ovlivňují vytváření zahraniční politiky v prostředí absence formálně kodifikovaných pravidel spolupráce.

Tabulka č. 1: Kategorie multilateralismu dle formy

	<i>Institucionalizovaný</i>	<i>Krystalující</i>	<i>Aspirační</i>
Charakteristika	Pravidly řízené mezinárodní organizace	Pravidly řízené organizace se vytvářejí	Normy ovlivňují tvorbu zahraniční politiky v prostředí absence formálních pravidel
Příklady	WTO	Bog s globálním oteplováním; Soudní intervence a ICC ¹⁷	Dětská práce; Zahraniční investice

Zdroj: Peterson et. al, 2008, p. 9

Další možností typologizace multilateralismu je typologizace založena na vývoji v čase. Autoři jako John G. Ikenberry nebo Robert Cox přišli v nedávné minulosti k úvahám nad „novým“ multilateralismem. Cox (1997) i Ikenberry (2003) popsali vývoj

¹⁶ Multilateralismus v tomto pojetí není ještě kompletně ustaven, jak je tomu u WTO

¹⁷ International criminal court

multilateralismu směrem k náročnější institucionální formě. „Stará“ verze multilateralismu se dle nich vyznačovala státocentrickým přístupem, který zvýhodňoval velké hráče. Oproti němu ovšem vidí nově vznikající formy spolupráce, které vyžadují stále významnější ústupky ze strany participujících.

Například akomodační politika Spojených států je tímto prismatem viděna jako projekce starého vnímání multilateralismu. Chayes (2008, p. 51, citováno dle Bouchard – Peterson, 2010, p. 22) tvrdí, že připomínky a výjimky se staly *sine qua non* americké smluvní diplomacie. Spojené státy samozřejmě nejsou jediné v důrazu na suverenitu při uzavírání smluv, ale síla a význam žádaných pojištěk často významně narušují dosažení shody. Nepřátelství vůči této formě spolupráce se promítlo do tvorby Mezinárodního trestního soudu, který se bere jako klasický příklad „nové“ verze multilateralismu¹⁸. Význam ovšem získal až s koncem Studené války a vytvářením ad-hoc tribunálů, například pro bývalou Jugoslávii (ICTY) nebo Rwandu (ICTR) (Bouchard – Peterson, 2010).

1.4. Instituce multilateralismu

Na Ruggieho konceptuální vymezení navázala většina současných teoretiků multilateralismu (Cox, 1992, 1997, Patrick, Forman, 2002, Ikenberry, 2003; Ikenberry – Walt, 2007; Karns – Mingst 2004; Keohane, 2006, Bull –McNeill 2007; Patrick, 2009, Bouchard – Peterson, 2010, Lazarou – Edwards – Hill – Smith, 2010, Zartman – Touval 2010; Doran 2010; Pouillot, 2011).¹⁹ Ruggieho kvalitativní definice založila termín na vymezení oproti tomu, co nepředstavuje. Dle Ruggieho multilateralismus už z podstaty není unilateralismus. Kritéria multilateralismu nesplňuje ani bilateralismus, který nerespektuje inkluzivní a nediskriminační

¹⁸ Americké protesty potom jako snahu o dosažení staré verze spolupráce. Ikenberry (2003, p. 542) popisuje americké „tradiční chápání multilateralismu“ skrze snahu o výjimky při ustavování Římského statutu ICC, kdy Spojené státy požadovaly trvalé výjimky pro americké vojáky vysvětlením, že USA hrají nezaměnitelnou roli na světové scéně. Celý text se dá najít zde: http://legal.un.org/icc/statute/99_corr/cstatute.htm

¹⁹ Všechny definice mají – jak podotýká i Robert Cox (1992, 1997) - jedno společné: jediným aktérem spolupráce pro ně zůstává stát. Pro Coxe ovšem státocentrický pohled není dostačující, nabízí bottoms-up přístup počítající i s rolí nestátních aktérů. Normativně smýšlející Cox podotýká, že v dlouhodobé perspektivě musí multilateralismus zahrnout i všechny síly, které ovlivňují výstupy na globální i regionální aréně (Cox 1992). Samotný státocentrický multilateralismus totiž, jak Cox podotýká, jen reflektuje převládající hegemonický světový řád, z kterého vzešel a slouží tím jako prostředek reprodukce tohoto řádu, začleňující aktéry do jeho základních premis (Cox 1989). Cox zároveň argumentuje, že Vestfálský systém státu staví bariéru mezi státocentrický multilateralismus a občanskou společností, která leží pod ním. Tato bariéra je v praxi často překračována, často ale působí konceptuální, ale i právní obstrukce. Cox ve svém pojetí vidí v multilateralismu normativní zbraň slabých, zaměřenou explicitně na zrovnoprávnění sociálních skupin, nenásilné řešení sporů, rozpuštění moci mezi hlavními aktéry a vzájemné porozumění mezi jednotlivými civilizacemi (Cox 1992: 105).

princip konceptu²⁰. Zároveň do multilateralismu nemůžeme zahrnout ani stále populárnější „minilateralismus“, který inklinuje k vyčleňování pro zachování efektivity (Pouillot, 2011, p. 19, Patrick, 2009, p. xiii). Multilateralismus není ani universalismus či imperialismus, jelikož si zakládá na své dobrovolnosti.

Zjednodušeně řečeno vystihuje multilateralismus sociální situaci, kdy zúčastněné strany souhlasí pracovat společně, aby za určitou cenu dosáhli určitých výhod (na čemž se shoduje většina zmíněných autorů). V deskriptivním slova smyslu pak musí jít vždy o vícestranné jednání. Fen Hamson například trefně používá k vymezení multilateralismu metaforu Hydry – bájného zvířete s několika hlavami, které společně řídí pohyb jednoho těla. Současně je pojem používán v různém kontextu a nabývá tak přes sdílené základní předpoklady zásadně odlišný význam. V následující části jsou představeny čtyři nejčastější vymezení dle různého kontextu a tedy i významu pojmu (viz Moravcová – Bílková, 2010, Moravcová, 2012; Kolmaš – Moravcová, 2014). Multilateralismus dle nich může označovat:

„vícestranný vztah, odrážející nejen specifické interakce, ale současně implikující zájem participujících aktérů udržet a vést tyto interakce prostřednictvím společného řešení problémů“ (Zartman – Touval, 2010, p. 2).

„strategickou tendenci spoléhání na jednání vícero aktérů spíše než rozhodnutí jednoho jediného státu“ (Doran, 2010, p. 40).

„situaci, kdy tři a více států volí spolupráci na základě očekávání, že společné ujednání přinese zhruba stejné reciproční benefity“ (Hamson, 2010, p. 60).

„diplomatickou strategii uplatňovanou státy za účelem koordinování určité politiky mezi třemi a více aktéry“ (Touval, 2010, p. 78).

V současném praktickém i akademickém diskursu je multilateralismus nejčastěji používán ve smyslu (1) *obecného normativního principu*; (2) *jako zahraničně politická orientace*; (3) *konkrétní vyjednávací strategie v diplomacii*, nebo (4) *široké označení určitého typu spolupráce*. Zcela odlišné pojetí navíc přináší oblast mezinárodního práva, kde je jako multilaterální označováno takové jednání, které bylo *schváleno Radou bezpečnosti OSN*.

²⁰ Ruggie (1992, p. 8-14) dává za příklad nacistický Nový ekonomický řád, založený na „zmnoženém“ bilateralismu (sdružující bilaterální dohody, bilateralistický) sdružující recipročně založené dohody s různými úrovněmi spolupráce (například importu, exportu).

Všechny zmíněné významy jsou legitimní a relevantní, ale je třeba je důsledně odlišit, aby nedocházelo ke konceptuálním nejasnostem.

V prvním přístupu je multilateralismus chápán jako *abstraktní koncept* uplatňovaný pro dosažení legitimnější či efektivnější spolupráce. James Caporaso obhájí právě multilateralismus jako instituci samu o sobě; která udává kvalitu spolupráce (1992). Na půdě Valného shromáždění OSN byla na příklad v roce 2010 přijata rezoluce potvrzující vedoucí postavení organizace ve světovém vládnutí, kde je kladen důraz na „*inkluzivní a transparentní multilaterální přístup*“.²¹ Právě snaha o zapojení širokého spektra aktérů může být ale na úkor efektivnosti, zvláště pokud se jedná o státy s odlišnými zájmy či kulturními tradicemi. Mnoho organizací je proto zakládáno na principu *regionalismu*, jenž představuje variantu exkluzivní spolupráce v rámci omezeného geografického území. Obě alternativy pak představují ideální model často deklarovaný jako základní princip fungování spolupráce. Jinými slovy, multilateralismus je chápán jako *abstraktní ideálně-typický koncept*.

Druhé pojetí označuje *zahraničně-politickou orientaci* konkrétního státu, buď v normativní, nebo čistě deskriptivní rovině. Stát může přijmout multilaterální spolupráci jako jednu ze svých oficiálních priorit, což není nic neobvyklého, zvláště pokud je multilateralismus chápán jako prostředek k naplňování dalších konkrétních cílů. Současně ale může vstupovat do mnohostranných institucí a obecně podporovat takovou spolupráci svými kroky, aniž by měly explicitně daný normativní základ. Ruggie nebo Ikenberry takto popsali politiku Spojených států v určitých historických fázích a zvláště pak po druhé světové válce jako multilaterální (Ruggie, 1997, srov. Ikenberry, 1998, 2001; Larson – Shevchenko, 2010). To znamená, že multilateralismus představuje *modus operandi* vnější politiky, kdy stát buď z normativních či strategických důvodů upřednostňuje společné řešení problému. V opačném případě jedná *unilaterálně* – tedy na vlastní pěst – nebo navazuje *bilaterální* spolupráci s konkrétním partnerem. Ruggie tyto alternativy ještě doplňuje o *imperiální* politiku, kdy je jedna strana dominantní a prosazuje své zájmy bez ohledu na suverenitu podřízených států (Ruggie, 1992, p. 571). Charles Doran upozorňuje na praktickou provázanost těchto různých stylů politiky a tvrdí, že státy nikdy nejednají čistě dle jednoho principu, ale kombinují je a vybírají vhodný model podle konkrétních situací (2010, p. 41). Zvláště pak imperiální styl se může projevat jak v bilaterální tak multilaterální spolupráci.

²¹ UN Doc. A/RES/65/94, 28. ledna 2010. Původní návrh rezoluce, který společně iniciovaly Chile a Singapur, obsahoval přímo název *Multilateralismus, Spojené národy a globální vládnutí*. Srov. *Background Paper for the Seminar United Nations in Global Governance*, ECLAC, Santiago, 8-10 August 2011.

Třetí přístup se uplatňuje hlavně v *diplomacii*, kdy je mnohostranné vyjednávání určitou strategií pro vytváření koalic, například obranných aliancí nebo méně formálních spojeneckých bloků. Můžeme pak dokonce hovořit o umění multilaterální spolupráce, což znamená, že diplomatický zástupce státu je schopen vyjednat současně s několika partnery a získat tak podporu pro svůj záměr. Podle Jonathana Deana je tento způsob diplomacie o 200-500 procent komplikovanější a kapacitně náročnější, než je tomu u bilaterálních jednání (1986, p. 91). Vyžaduje totiž velmi komplexní přístup, kdy se diplomat musí soustředit nejen na řadu různých aktérů (od přímo participujících států až po různé zájmové skupiny), ale současně sledovat celou řadu vlastních i cizích zájmů, rolí a pozic ve složité hierarchii formálně rovných účastníků. Odborníci na tuto problematiku se zaměřují buď na strukturální aspekty procesů rozhodování a mocenské vztahy v rámci mnohostranných vyjednávání, nebo čerpají z psychologie a strategického managementu a snaží se navrhnout konkrétní přesvědčovací strategie.²²

Poslední přístup je vůbec nejširší, protože čistě deskriptivně označuje více či méně institucionalizovanou spolupráci minimálně tří aktérů. Spadá sem tedy jakékoli *vícestranné jednání* od mezinárodních konferencí, diplomatických vyjednávání, vytváření smluvních závazků a dohod, až po setkávání členů mezivládních organizací. Přestože nedílnou součástí takových jednání je i přítomnost a aktivní účast nevládních činitelů - v první řadě zájmových skupin, lobbyistů a nevládních organizací (NGOs) – většinou se jako multilaterální označuje spolupráce skupiny vládních představitelů. Variantou užší vícestranné spolupráce je v poslední době stále více oblíbený *minilateralismus*, kdy jedná pouze menší uzavřená skupina aktérů.²³ Tento postup je uplatňován buď u otázek, které jsou relevantní jen pro několik málo států (například problematika povodí Labe), nebo jejich prosazení není dosažitelné ve větším počtu účastníků jednání (například oblast environmentální ochrany). Méně formální minilateralismus také může předcházet – a často v diplomatické praxi předchází – jednáním na půdě velkých mezivládních organizací, kde je strategicky nutné získat pro partikulární cíle spojence ještě před začátkem samotného jednání.

Vedle čtyř nastíněných významů je zde ještě pojetí mezinárodněprávní, které chápe multilaterální jednání skrze exkluzivní postavení Rady bezpečnosti OSN a jejích členů (více viz Evans – Sahnoun, 2001). Podle základních norem stanovených Chartou OSN musí

²² Komplexní pojednání o multilaterální diplomacii nabízí kniha Hamsona a Harta (1999) - *Multilateral Negotiations: Lessons from Arms Control, Trade and the Environment*.

²³ Miles Kahler definuje minilateralismus jako spolupráci menší uzavřené skupiny, většinou složené z mocensky silnějších aktérů mezinárodního systému (1992). Srov. Snidal, 1985

jakýmkoli rozhodnutím o užití pokojných či donucovacích prostředků vůči třetím státům předcházet souhlas alespoň devíti členů Rady. Přitom žádný z pěti stálých členů nesmí návrh vetovat, což je dědictvím vítězných mocností 2. světové války a často i oprávněným zdrojem námitek vůči fungování OSN. Zatímco Valné shromáždění je postaveno na principu rovnosti mezi všemi členy organizace (inkluzivní přístup), Rada bezpečnosti, respektive složení jejích stálých členů, dodnes funguje na principu velmocí a jejich výsostném postavení (exkluzivní přístup).²⁴ Pokud tedy státy jednají – byť jako multilaterální uskupení – bez autorizace Rady, jako tomu bylo například při vojenské intervenci NATO v Kosovu v roce 1999, pak mluvíme o unilaterální akci. Stejně tak operace vedená pouze jedním státem bude se souhlasem Rady označena jako multilaterální.

V následujících kapitolách budou multilateralismus a multilaterální spolupráce používány výhradně v prvním ze zmiňovaných významů. Pokusí se tím vyhnout „konsekvenčnímu“ významu multilateralismu, který vyplývá z ostatních definicí, včetně definice Ruggieho. Jak praktické výsledky multilateralismu, tak jeho uchopení skrze jeho důsledek – zaměření na specifický (férový) typ relací mezi aktéry (které zabraňuje vykořisťování slabších aktérů silnějšími, což je typické pro bilateralismus, viz Baumann, 2002), poukazuje na důležitý, nicméně pro tento text nevhodný důsledek multilateralismu. Zaměřuje se totiž na to, k čemu multilateralismus *vede*, nikoliv na to, co multilateralismus *je*.

Cílem této práce je naopak pochopit a interpretovat, co jednotlivé strany chápou jako podstatu multilateralismu. Práce se tak nepokusí vytvořit doktrínu multilateralismu, ale nastínit rozdíly v chápání jeho významu, které naopak můžou jakoukoliv jednotnou definici vyvrátit. Pro tento cíl je lepší přistoupit k termínu lingvistickou optikou, která odpovídá první z výše zmíněných definic – abstraktního konceptu. Caporaso (1992) udělal zmíněnou sémantickou hranici mezi přídavným jménem multilaterální (multilateral – spolupráce, akce, instituce) a podstatným multilateralismus (instituce multilateralismu). Oproti praktické multilaterální spolupráci myslí institucí multilateralismu metafyzickou pozici, z které spolupráce vychází; tedy myšlenkový základ, který definuje multilaterální uspořádání pro různé druhy uskupení/institucí.

²⁴ Debaty o reformě Rady probíhají již řadu let, ale zatím neúspěšně. Pro zásadní přehodnocení stávajících pravidel je zásadní právě ochota (lépe řečeno neochota) stálých členů se dobrovolně vzdát či jakkoli omezit právo veta a neměnné složení stálých členů. Více viz Fassbender, 2004. Jedním z legitimních argumentů proti rozšiřování rady je právě zmiňovaný problém efektivity klesající přímo úměrně s rostoucím počtem účastníků spolupráce. Jinými slovy – již tak složité hledání konsensu by se stalo ještě obtížnějším, což by ještě více omezilo akceschopnost Rady a tím i celé OSN. Viz Weiss, 2003.

Jak Caporaso poznamenal, multilateralismus vždy implikuje určitou formu spolupráce. Na druhou stranu ne všechna spolupráce je multilaterální. Naopak tato hodnota multilateralismu je utvořena z myšlenkového základu samotného termínu. Pro předloženou práci bude toto rozlišení zásadní. V praktické sféře bude k multilaterální (japonské, americké či evropské) zahraniční politice přistupovat jako k zahraniční politice spolupráce (Japonska, USA či EU) s ostatními státy, většinou skrze multilaterální instituci. Multilateralismus potom vyjadřuje myšlenku či úmysl pro tuto spolupráci, bez a priori ustavení, co daná myšlenka či úmysl vyjadřují (viz. Baumann, 2002).

Práce bude přistupovat k zahraniční politice jako k sociálně vytvořenému fenoménu. Podobně jako všechny ostatní sociálně utvořené praktiky je tím zahraniční politika diskursivní praktikou, která je vytvořena a reprodukována skrze text. Úmysl stojící za multilaterální zahraniční politikou, která implikuje určitou formu institucionalizovaného, principiálního a inkluzivního politického dialogu, tak může být identifikován skrze text. Tento přístup odmítá a priori stylizace myšlenky multilateralismu do neměnné konceptuální podoby, přičemž umožňuje interpretaci rozdílů vznikajících z různých kulturních/sociopolitických kontextů. Zároveň dovoluje nahlížet na multilateralismus v jeho historicitě – změny v diskursu se promítají v utváření podnětu k multilaterální spolupráci, čímž jsou identifikovatelné v následné interpretaci.

2. Teoretická východiska

Teorie mezinárodních vztahů nabízejí určitá vysvětlení této „instituce“ multilateralismu a představují tím užitečné náhledy na to, jak je multilateralismus chápán v politickém myšlení. Cílem této práce však není analyzovat relevanci jednotlivých teoretických přístupů či posoudit vypovídající hodnoty jedné teorie nad jinou (například zda realismus lépe vysvětluje důvody pro vstup do multilaterální spolupráce než konstruktivismus). Naopak, teoretická část práce se zaměří na zhodnocení náhledů na multilateralismus v relevantních teoretických tradicích pro rozpracování ideálních typů instituce multilateralismu, tedy, typů státních motivací pro vstup do multilaterální spolupráce, s kterými bude následně praktický diskurs poměřován.

Zde je potřeba dodat, že teoretické přístupy, které práce k vysvětlení multilateralismu používá, vycházejí ze západní tradice uvažování o politice. To je ovšem nutné omezení práce, které vychází z hegemonie západního teoretického uvažování nad multilateralismem. Toto omezení je ale vyváženo jak diskursivní kapitolou, která teorie navazuje na praktický, kulturně podmíněný význam multilateralismu, tak kapitolou o historii intelektuálních úvah o multilateralismu a jeho konceptuálních předchůdcích. Ta totiž zkoumá nejen západní literaturu, ale vychází i z japonských pramenů.

Nejvýznamnější teoretické přístupy ke zkoumání multilateralismu se v odborné literatuře často rozlišují dle škály „prostředek – cíl“ (Caporaso, 1992; Ruggie, 1992; Krause, 2004; Bouchard – Peterson, 2010; Pouillot, 2011). Tato škála stavící na jednu stranu realistické teorie a na druhou stranu konstruktivistické přístupy sice poskytuje dobrý základ pro definování jasných teoretických typů multilateralismu, nicméně ignoruje další možnou motivaci pro multilaterální chování. Vedle výhodného a vhodného chování, který tato distinkce implikuje, proto nabídne tato kapitola ještě třetí motivaci – morální. Motivaci států pro vstup do multilaterálního uskupení (tedy vysvětlení instituce multilateralismu) proto tato část rozdělí do tří ideálních typů - *instrumentálního*, *morálního* a *sociálního* (viz rovněž Kolmaš – Moravcová, 2014). Tyto typy umožní celistvější náhled na multilateralismus díky definici tří rozlišných motivací pro vstup do multilaterální spolupráce.

Instrumentální typ multilateralismu se pojí s racionalistickými teoriemi, které multilaterální spolupráci chápou instrumentální cestou jako prostředek pro dosažení určitého zájmu. Tento typ multilateralismu se dá dále rozlišit dle povahy sledovaného zájmu.

Strategický subtyp instrumentálního přístupu je spojen s teoriemi vycházejícími z realistické tradice uvažování o MV (viz Mearsheimer, 1994/95; Grieco, 1998, 2009; Waltz, 1993) a jeho hlavní premisou je „využití“ multilateralismu pro sledování vlastních partikulárních zájmů – ekonomických, politických či bezpečnostních – pro dosažení vlastního užitku. *Racionální* subtyp instrumentálního přístupu vychází z neoliberálních teorií (převážně neoliberálního institucionalismu, viz Keohane, 1990; Ruggie, 1982; Krasner, 1981), který sice rovněž vychází z instrumentálního náhledu na multilateralismus jako prostředku pro dosažení zájmu, nicméně oproti realismu vychází tento subtyp z racionální premisy, že spolupráce je nakonec výhodná pro všechny participující aktéry tím, že snižuje bezpečnostní rizika a zvyšuje předvídatelnost státního chování.

Morální typ multilateralismu (viz Kant, 1795; Rawls, 1999, 2000, 2001) vychází z filosofie Immanuela Kanta, meziválečného idealismu a současné liberální filosofie Johna Rawlse. Oproti instrumentálnímu typu tento přístup nevychází primárně ze snahy o dosažení vlastního zájmu (ať partikulárního či obecného), ale z morální povahy multilateralismu, který je chápán jako protiklad ke konfliktu a tím i morální hodnotou samou o sobě. Vstup do multilaterální spolupráce je proto viděn jako morální poselství státu pro zabránění konfliktu skrze vytvoření společných záruk a závazků. Ostatní motivy (ekonomické, bezpečnostní) se tím stávají vedlejšími.

Posledním typem multilateralismu je typ sociální. Sociální multilateralismus vychází z teoretických přístupů sociálního konstruktivismu a teorií stavějících na jeho premisách – práce se zaměří na obecnou konstruktivistickou interpretaci a na přístup nového institucionalismu (viz Wendt, 1994; Onuf, 1997; Kubálková – Onuf – Kowert, 1998; March, Olsen, 1984, 1998). Tyto teorie považují multilateralismus za vhodný způsob strukturace mezinárodních vztahů. Státní motivace pro vstup do multilaterálního uspořádání pro konstruktivisty vychází z logiky klubu, kdy dodržování určité normy vychází ze státní potřeby být uznávaným členem dané komunity (která může mít globální, regionální či lokální rozsah). Dodržování norem multilateralismu je tím založena na potřebách legitimacy, konformity a respektu, kterých si stát přisvojí právě vhodným chováním, přičemž při nedodržení těchto zásad by stát o legitimitu přišel. Jakkoliv tento typ vychází ze sociální logiky klubu, multilateralismus je viděn jako vhodný způsob mezinárodní politiky, který má potenciál přeměnit mezinárodní prostředí.

2.1. Instrumentální typ multilateralismu – strategický subtyp

Jak bylo řečeno výše, instrumentální typ multilateralismu se dá nadále rozdělit na strategický a racionální subtyp. Pro oddělení jednotlivých teorií je vhodné tyto dva subtypy posoudit odděleně. *Strategický* multilateralismus vychází z realismu a jeho odnoží. Těmi se kromě základního realistického hlediska myslí teorie, které akceptují základní premisy realismu, ke kterým se explicitně či implicitně odkazují. Za nejdůležitější složky této kategorie práce považuje verze realismu (klasický, moderní a neorealismus), teorii hegemonické stability a teorii her. Všechny tyto teorie totiž vycházejí z realistické tradice nazírání na mezinárodní vztahy jako na takové, jaké skutečně jsou. Na rozdíl od ostatních „utopických“ teorií se ustavily na nezpochybnitelnosti exogenních státních preferencí, důrazu na neměnnosti anarchického charakteru mezinárodních vztahů a tím i negativním náhledu na možnosti spolupráce.²⁵

Základními definičními znaky pro tuto skupinu teorií je důraz na stát jako na jediného zásadního aktéra mezinárodních vztahů. Státy se snaží dosahovat svých cílů v nejistém prostředí anarchie, které výrazně omezuje jejich možnosti a predisponuje je k zacílení na dosažení bezpečnosti (přežití) a maximalizaci své moci. Tím se stávají predisponováni ke konfliktům a kompetici a tudíž i základní spolupráce na společných cílech bývá často neúspěšná (viz například Gilpin, 1984; Keohane, 1986; Grieco, 1988, 2009; Caporaso, 1992; Waltz, 1979, 1986, 1990, 1993; Mearsheimer, 1994/95, 2005). Zásadní otázkou, kterou si potom státy v rámci mezinárodní spolupráce kladou je jak dosáhnout svých cílů v prostředí, kde se o to samé pokouší i ostatní.

Vysvětlení multilateralismu

Základní realistický výzkum (Mearsheimer, 1994/5; Schweller – Priess, 1997) uznává existenci i užitečnost institucionálního uspořádání, odmítá ovšem přiznat institucím jakékoliv „vlastní“ atributy. Naopak, realisté přistupují k multilateralismu (multilaterálním institucím)

²⁵ Z realismu vycházející teorie se v současnosti mohou zdát do jisté míry překonány. Posledních několik desetiletí se realisté dostávají pod těžkou palbu kritických směrů, které realistům vytýkají pozitivismus, pesimismus či princip „sebenaplňujícího se proroctví“ (např. Ashley, 1984). Realismus se však i dnes udržel jako jedna z nejdůležitějších teorií MVZ. Není už sice zastoupen v 90 % vědeckých prací, jako tomu údajně bylo v období od konce Druhé světové války do roku 1970 (Vasquez, 1983) a dle Walkera s Mortonem (2005) byl na začátku milénia v dominantním postavení nahrazen liberalismem, stále je však nezpochybnitelnou částí v současnosti užívaných přístupů ke zkoumání MVZ.

jako odrazu rozložení moci v systému mezinárodních vztahů, který se mění spolu s tím, jak největší aktéři mění své partikulární zájmy a preference. Proto multilateralismus v minulosti nepatřil a ani v současnosti nepatří k hlavním předmětům realistického výzkumu.

Jelikož klasičtí realisté nahlíží na mezinárodní vztahy optikou suverénních států maximalizujících svůj vliv a primárně zajišťujících vlastní bezpečnost, multilateralismus je a priori předurčen pro plnění těchto neměnných kategorií. Vzhledem k tomu, že spolupráci je ovlivněná relativní mocí států, je stejně ovlivněna i její multilaterální verze – stejné síly autonomně kalkulovaného vlastního zájmu stojí při základech celého anarchického řádu, proto stejně působí i na mezinárodní uspořádání a režimy (Johnson, 2006, p. 58). Realisté tím termínu ubírají Ruggiem zmíněnou podstatu rozhodující konsekvenci hodnoty dané charakterem vztahů aktérů multilaterálních uskupení a termín chápou v itencích *nástroje* zahraniční politiky. Proto realisté očekávají i rozdílné výsledky multilateralismu, kdy silní aktéři budou pravděpodobněji více těžit ze spolupráce, než slabí (Johnson, 2006).

Oproti Mearsheimerově „klasickém“ pesimistickém realismu, který institucionalizované spolupráci nepřipisuje jakékoliv vlastní atributy, stojí „moderní“ realistický přístup (realist international theory) Josepha Grieca (1988, 1993, 1997, 2009), který považuje vznik a setrvání spolupráce mezi státy za možný, i když obtížný.

Oproti klasickým realistům navíc Grieco přisuzuje státům i přihlednutí k absolutním ziskům, státní zájmy se proto vyznačují tzv. smíšeným charakterem, tedy nejen konfliktním zájmem o předcházení relativním výnosům, ale i zájmem spolupracovat (Grieco, 1988, p. 600; Karlas, 2007, p. 71). Jak Grieco později uznal, multilaterální instituce jsou schopny zmírnit problémy relativních výnosů a umožnit státům spolupracovat. Proto se o Griecově přístupu dá mluvit jako mezičlánkem mezi strategickým a racionálním subtypem multilateralismu, který reflektuje i obecný – absolutní zájem.

S vlastním vysvětlením multilateralismu založeným na realistických premisách přišla teorie hegemonické stability (Snidal, 1985; Keohane, 1980, 1984). Tato teorie nahlíží na vznik multilaterálních režimů hegemonickou optikou. Pro vznik efektivní institucionalizované spolupráce je podmínkou existence hegemonické struktury moci, v níž dominuje jedna země. Tato země funguje nejen jako příjemce zisků multilaterálního režimu, ale i jako jeho benefaktor. Jako jediná totiž tento režim udržuje, čímž nese nejvyšší část nákladů sama. Ostatní aktéři tohoto režimu tuto nutnost nemají a pouhým užíváním zisků staví dle Snidala (1985, p. 582) termín hegemonie na hlavu. Spolu s relativním postavením hegemonu na

mezinárodní scéně se ovšem dá analogicky očekávat vývoj příslušných režimů – pokud náklady na udržení režimu přesáhnou pro hegemonu nazírané zisky, režimy se oslabí či zaniknou (Keohane, 1984, p. 31; Karlas, 2007, p. 70).

Vstup do multilaterální spolupráce

Dle realistů vstupují státy do kooperace, pokud v ní vidí instrumentální výhodu. Neberou tím v potaz normativní aspekt kooperace, jako spíše relativní výhodnost, kterou výběr multilateralismu nad jinou formou zahraniční politiky přinese (Waltz, 1986, p. 99-130). Zisk ze vstupu do kooperace - ať už institucionální či ne - se dá vyjádřit v několika dimenzích. Snaha o rovnováhu moci dovádí státy k vytváření bezpečnostních aliancí, obchodní zájmy je potom nutí spolupracovat v otázkách mezinárodních ekonomických vztahů. Specifickou kategorií potom představují mezinárodní režimy vytvořené hegemonem.

Výběr multilaterálního postupu oproti jiným formám zahraniční politiky vysvětluje s odkazem na kooperativní verzi teorie her²⁶ John Ikenberry (2003). Vysvětlení instrumentálního uvažování při vstupu států do multilaterální spolupráce shrnuje do dvou provázaných kategorií, závislých na racionálním zvážení typu hry, počtu participujících hráčů a možných překážek. Pokud jsou k dispozici další formy řešení, výběr multilaterálního přístupu vychází z racionální kalkulace distribučních důsledků vlastní volby a nejlepšího možného dosažení preferencí při přiměnění ostatních hráčů ke spolupráci.

Hráč A vstoupí do multilaterální spolupráce pouze tehdy, pokud bude omezující efekt na ostatní důležitý pro hráče A. Pokud usoudí, že neomezené chování ostatních jej neomezuje, je málo pravděpodobné, že by k multilaterálnímu postupu přistoupil. Přimět ostatní hráče k spolupráci pak stát A dosáhne pouze tak, že je přesvědčí o důležitosti vlastního omezení. To může být obtížné zvláště při velkých rozdílech v participujících hráčích. Slabší aktéři mohou požadovat výraznější omezení při větších rozdílech²⁷ (viz Ikenberry, 2003). Pokud jsou

²⁶ Teorie her představuje jeden z vrcholů racionalistického uvažování o mezinárodních vztazích, která do oboru přišla z přírodních věd. Je to matematickou teorií rozhodování racionálních hráčů, kteří jsou na sobě závislí. Vychází ze situace, kdy každý hráč potřebuje ke svému rozhodnutí informace o rozhodování ostatních hráčů. Snaha najít řešení z perspektivy každého hráče může snadno vést do bludného kruhu. Teorie her se však snaží tento bludný kruh prolomit tím, že naznačuje, jak by se chovali informovaní a racionálně uvažující hráč. Viz Druhá, 2010, p. 94-102; Morrow, 1994.

²⁷ Při velkých rozdílech jsou slabší hráči více náchylní na snahu o výraznější omezení silnějšího. Pro vstup do multilaterální spolupráce pak musí platit, že silnější stát A je nejen schopen dominovat i opustit slabší státy tudíž je schopen se obejít i bez multilaterální spolupráce, ale zároveň nabízí omezení a zavázání se k principům

možnosti participujících podobné, je možné kooperovat v rovnějších skupinách nazývaných „k“ group, ovšem zde vždy hrozí inklinace k minilateralismu respektive k vyčleňování pro vytvoření privilegované skupiny.

Racionální výběr multilaterální spolupráce, kdy instrumentální nároky jednoho hráče mohou být v souladu s ostatními, jdou najít aspoň do určité míry v dlouhodobém očekávání participujících, opakované hře. Rozvolnění krátkodobých očekávání aktérů do nekonečně opakované hry může zvýšit reputaci a atraktivitu spolupráce pro jednotlivé hráče a omezit tím možná omezení z multilaterální spolupráce pramenící²⁸. Pokud je hra hrána pouze jednou, příklon k podvádění je dominantní (Caporaso, 1992). Při opakování zisky z dlouhodobé akce mohou nahradit zisky z podvádění při kratším časovém měřítku. „V opakované hře je podvádění nevýhodné, jelikož krátkodobé zisky jsou převáženy tresty, které hráč obdrží v dlouhodobém měřítku“ (Keohane, 1984, p. 75).

I tak jde ovšem o spolupráci obtížnější s přibývajícím počtem hráčů. Michael Taylor (1987, p. 82-108) to pregnantně dokazuje. Vychází ze superhry – jedné „konstitutivní“ hry s nekonečným opakováním, kde hráčovy zisky vycházejí z výběru strategie kooperace, podvod hry a zároveň z počtu ostatních hráčů. Taylor dokazuje, že nekonečně opakovaná hra vede hráče ke kooperaci a že hráčovy preference jsou ovlivněny počtem ostatních hráčů, s kterými může či nemusí být v přímém kontaktu.

Dokazuje tím předpoklady realistických teoretiků: vstup do multilaterální kooperace je pravděpodobný v malém počtu hráčů, ale „méně častý“ v počtu velkém. Extenzivní multilaterální kooperace je tak křehká a složitější s přibývajícím počtem hráčů, jelikož s přibývajícím počtem hráčů se i zvyšuje počet strategií hráčů a tím i pravděpodobnost překážek ve spolupráci. Zároveň ovšem je problém v neexistenci kontrolora, který by byl schopný monitorovat chování hráčů²⁹.

multilateralismu (Ikenberry, 2003, p. 536). Zde se dají najít podobnosti i s institucionálním výběrem při teorii hegemonické stability. Viz Weber, 1997, p. 233-245).

²⁸ Tento přístup se blíží přístupu moderního realismu, kdy opakování hry překoná závislost na relativních ziscích.

²⁹ Za kontrolora by šly brát režimy zmírňující transakční náklady. Ty totiž dle Caporasy (1992, p. 62) rostou s každým přibývajícím aktérem. Režimy jsou schopny dodávat do multilaterálních systémů informace, zmírňující rizikovost strategií a možnosti podvádění. Multilaterální systémy pak mohou zaručovat velké výhody v ziscích oproti nákladům na složité institucionální systémy, v souladu s učením Adama Smitha. Tím taky propojují realistický přístup s institucionálním.

2.2. Instrumentální typ multilateralismu - racionální subtyp

Opakovaná hra jako základ pro preferenci k multilateralismu se do jisté míry dá najít i v druhém subtypu instrumentálního přístupu – racionálně instrumentálního přístupu. Racionální subtyp se pojí s teoretickými vysvětleními, která určují strukturu zájmu států jako základní prvek vývoje mezinárodních vztahů – neoliberalismem či přesněji neoliberálním institucionalismem. Tato struktura podstatným způsobem ovlivňuje, zda mezi státy dochází k harmonii, ke konfliktu nebo ke spolupráci. K modelování struktury zájmů však neoliberalismus přisuzuje důležitý vliv i dalším faktorům mezinárodního systému, k nimž patří časový horizont aktérů, jejich počet, anarchie, vzájemná závislost a také mezinárodní instituce (Keohane, 1984, p. 2-11; Katzenstein – Keohane – Krasner 1998, p. 662-3; Karlas, 2007, p. 72), nicméně obecně se dá říci, že oproti strategickému přístupu vychází racionální přístup z možnosti omezit systémovou anarchii a tím dosáhnout obecných zisků skrze funkční úroveň multilateralismu.

Tato teorie podobně jako realistické teorie vychází z pozitivistické ontologie nazírající na svět jako na objektivně zkoumatelnou kategorii, na kterou se dá nahlížet „neutrálními“ vědeckými prostředky, tj. využívají metod ekonomie pro zjištění objektivní pravdy. Podobně jako neorealisté akceptují institucionalisté systémový přístup založený na existenci anarchie v mezinárodních vztazích. Zároveň stejně jako neorealisté chápou stát jako racionálně uvažujícího aktéra (Keohane, 1984; Baldwin, 1993; Schweller – Pries, 1997; Drulák, 2010). Oproti neorealistům však nepřistupují k možnostem spolupráce a priori negativně – využívají sice stejný herněteoretický přístup pro vysvětlení spolupráce, zaměřují se však na (opakované) kolaborativní hry (collaboration games). Ani věžňovo dilema proto nepovažují za nepřekonatelné a oproti realistům institucionalisté přicházejí s konstruktivním přístupem, který je schopen dilema zmírnit.

Vysvětlení multilateralismu

Tento přístup se dá najít ve funkční teorii režimů, kterou Keohane rozpracoval v knize *After Hegemony* (1984). V ní Keohane sice uznává základní východiska realismu, ovšem kritizuje jej pro neschopnost vysvětlit dlouhodobou a intenzivní spolupráci mezi státy. Tu

Keohane hledá uvnitř mezinárodních režimů³⁰. V jejich definici vychází Keohane z práce Johna Ruggieho, který režimy definoval (1975, p. 570) jako „sadu vzájemných očekávání, pravidel a regulací, plánů, organizačních snah a finančních závazků, které akceptovala skupina států.“

Keohanův přístup zároveň reflektuje definici Stephena Krasnera (1983, p. 2, též Katzenstein – Keohane – Krasner, 1998, p. 662; Ruggie, 2003, p. 380), pro kterou režimy znamenají „skupiny explicitních a implicitních principů, norem, pravidel a rozhodovacích procedur, okolo kterých se sbíhají očekávání aktérů v určité oblasti mezinárodních vztahů“ (např. režim států vyvážejících ropu či režim mezinárodního obchodu v rámci Světové obchodní organizace). Existence multilaterálních režimů potlačuje negativní důsledky strukturálních nedostatků mezinárodní politiky, vycházející z anarchie.

Multilaterální instituce a režimy tím získávají oproti realistickému vysvětlení výraznější kredit. Realisté předpokládají, že multilateralismus a instituce tímto procesem vzniklé budou odrazem skutečného rozložení moci v mezinárodním systému (které se může s časem měnit). Institucionalisté naopak přiznávají institucím vlastní iniciativní roli v zapouštění norem a způsobů chování, které stály při jejich zrodu. Instituce tím reprodukují multilaterální princip svého vzniku, čímž mohou následně ovlivňovat preference účastnických států³¹ (Keohane, 1990, p. 742). Instituce vytvářejí standardy jednání, které přesto, že nemají přímou vynutitelnost (státy zůstávají suverénní), přispívají k transformaci preferencí a chování participujících aktérů (Keohane, 1989, p. 2).

Druhá funkce multilaterálních institucí spočívá dle Keohana ve snižování nejistoty a poskytování informací (Keohane, 1984, p. 92-95; též Karlas, 2007, p. 74; Johnson, 2006, p.

³⁰ Režimy Keohane později nazval jedním ze tří typů mezinárodních institucí, dalšími jsou na jedné straně formální mezinárodní organizace (OSN, NATO), na druhé straně konvence, které mají implicitní a spontánní charakter (např. reciprocita, suverenita). Ovšem definiční znaky režimů, jak je institucionalisté definují, platí i pro instituce jako takové (Drulák, 2010, p. 79). Režimem tudíž institucionalisté myslí i definiční znak multilaterální instituce, přičemž samotné instituce nejsou limitovány jen definicí režimů (i OSN je multilaterální institucí). Ruggie (1992, p. 173) upozornil, že tento přístup je nominální. Režimy totiž dle něj rozhodně nemusí být z principu multilaterální. Příklad dává na pozadí na pozadí nacistického ekonomického režimu (viz výše), který sice splňuje Keohanovu definici režimu, ovšem zdaleka nespňuje kritéria organizačního principu multilateralismu.

³¹ Za příklad dává Keohane vzájemnou závislost. I pokud jsou aktéry unitární státy, tvrdí, pod podmínkami interdependence upadá schopnost státu efektivně dosahovat svých cílů, respektive rostou náklady s tímto spojené. S rostoucí závislostí tak preference státu k nekoordinovanému jednání klesá, jelikož klesá výhodnost tohoto jednání. Výhodnějším se naopak stává předání části autonomie jako důsledku zavazujícího jednání, které má za důsledek zvýšenou poptávku po multilaterálním uspořádání (Keohane, 1990, p. 742). Dalším aktérem, který dle institucionalistů přispívá k přeměně státních zájmů je multilateralismus na nestátní úrovni. Přesto, že institucionalisté uznávají většinu multilaterálních jednání státům, i další aktéři jako jsou nadnárodní korporace, mezinárodní nevládní organizace či zájmové skupiny také působí na výběr státních preferencí.

59). Definováním standardů chování v MVZ režimy umožňují státům předpovídat chování ostatních a tím i snižuje rizika podvádění vycházející z nedostatečných informací. Spolu s třetí kategorií podpory spolupráce ze strany multilaterálních režimů – snižování transakčních nákladů – tak režimy výrazně usnadňují multilaterální spolupráci států.

Vstup do multilaterální spolupráce

Při vzniku multilaterálních režimů akcentuje Keohane funkcionální vysvětlení, kdy hledá příčiny na základě jejich důsledků (Keohane 1984, p. 80; Karlas, 2007, p. 74). Vytvoření režimu tudíž předchází jeho funkce. Tyto funkce jsou ovlivněny podmínkami, v kterých vznikají. Pro systém mezinárodních vztahů uznávají institucionalisté realistickou premisu anarchie, která se svou povahou blíží modelu věžňova dilematu. Ovšem jestli realisté považují věžňovo dilema za nezvratitelné, institucionalisté vidí možnost jeho překonání. Ty vycházejí z vidiny dlouhodobé a opakované spolupráce, která eliminuje rizika podvádění.

Institutionalisté tak sice podobně jako realisté vysvětlují výběr multilaterální spolupráce zvážením nákladů a výnosů preference multilateralismu, oproti krátkodobým zájmům realistů však dbají na dlouhodobé zájmy spolupráce, které je možné dosáhnout opakováním hry. Vstup do multilaterální spolupráce či vytvoření multilaterálního režimu či instituce je dle neoliberálů vysvětlitelné dvěma různými způsoby. První vychází z hegemonického prostředí, kdy nejsilnější aktér vytvoří pravidla a dohlíží na dodržování. Druhým jsou potom instituce založené na principu reciprocity, kdy spolupráce vzniká mezi srovnatelnými státy (Drulák, 2010, p. 79).

Obě cesty vycházejí, podobně jako u realistů, z instrumentálního zvážení nákladů a výnosů, které multilaterální spolupráce přinese³². Oproti realistickému přístupu však pro institucionalisty vychází toto zvážení nákladů ne pouze ze státních preferencí, ale je výsostně ovlivněno převládajícím institucionálním zřízením. Instituce provádějí administrativní pomoc, zprostředkovávají schůzky a procedury jednání, dopomáhají k výměně informací mezi jednotlivými aktéry. Kodifikují pravidla a jejich převedení do praxe a snaží se zvýšit

³² John Ruggie (1989) například udává, že státy mohou vstupovat do multilaterálních institucí pro stejné Smithovské výhody, kterými velké továrny vítězí nad individuálními producenty (snížení transakčních nákladů). Marginální cena další individuální dohody v rámci multilaterální organizace je potom nižší než cena průměrná, proto se státy rozhodnou právě pro multilateralismus. Tato multilaterální aktivita, jak podotýká Caporaso (1992) však může být pouhým sdružením bilaterálních paktů, oddělených od myšlenek multilateralismu jako je rozptýlená reciprocita.

transparentnost chodu systému. Snižují tím náchylnost k podvádění a zvyšují atraktivitu uspořádání, zvyšují socializaci a vytvářejí prostor rozptýlené reciprocity, organizační formy multilateralismu (Ikenberry, 2003).

Režimy tím ovlivňují chápání institucionálního uspořádání pro stát, který díky přesvědčení o chodu a výhodnosti se multilaterálního uspořádání zúčastní. Instituce, která tak ovlivní preference daných aktérů, tím dostává intersubjektivní kvalitu a do jisté míry reprodukuje stávající uspořádání³³. Tato smyčka provázanosti státních zájmů a institucionálních norem a praktik dopomáhá dle institucionalistů udržet spolupráci i za situací, kdy se relativní zisky, strategické vztahy a zájmy jednotlivých států proměňují (Keohane, 1984, p. 65-110; Johnson, 2006, p. 59).

2.3. Morální typ multilateralismu

Morální nazírání na multilateralismus se dá najít v pracích liberálně-idealistických filosofů, meziválečných idealistů, ale i současných liberálních myslitelů. Vychází z myšlení Immanuela Kanta, nicméně ve dvacátém století bývá více spojováno s teoretiky MV Alfredem Zimmerem, Normanem Angellem, Davidem Mitranym a hlavně Woodrowem Wilsonem³⁴. V současném politickém myšlení³⁵ je tento odkaz viditelný v učení amerického filosofa Johna Rawlse (Rawls, 1999, 2000, 2001).

Tyto přístupy myšlenkově navazují na stoicismus, středověkou scholastiku, osvícenství a liberalismus (Drulák, 2010). Jejich základním jednotícím rysem je osvícenská víra v pokrok lidstva. Oproti realistům, kteří věří, že historie se opakuje a válka je věčná, jsou „moralisté“ přesvědčeni o možnosti trvalého míru a spolupráce v MV a o rozhodujícím významu této spolupráce. Oproti liberálům (a neoliberálnímu institucionalismu), kteří vidí ekonomickou spolupráci jako základ světového míru, chápou idealisté za zásadní faktor dosažení světového míru změnu norem³⁶ (Ibid).

³³ Keohane sice na jednu stranu připouští, že státní zájmy jsou dány nezávisle na institucích. Na druhou stranu však připouští, že instituce mohou mít i konstitutivní funkci a konstituovat zájmy aktérů. Nejsou však jediným faktorem, dalšími jsou ještě domácí zájmy a anarchie v mezinárodních vztazích (Karlas, 2007, p. 75).

³⁴ Proto bývá tento přístup občas specificky označován i za Wilsonismus nebo Wilsonovský idealismus.

³⁵ Historické kořeny multilateralismu v idealistické tradici bude práce nadále rozkrývat v následujících kapitolách, proto se pro teoretické vysvětlení multilateralismu opře primárně o moderní idealistické učení Johna Rawlse.

³⁶ Vedle tohoto základního principu existuje i řada dalších charakteristik idealismu a i společných prvků mezi idealismem a liberalismem. Oba přístupy například zpochybňují stát jako výlučného aktéra MV. Významnou roli naopak přiznávají jak vnitrostátním (firmy, jednotlivci, zájmové skupiny etc.), tak nadnárodním (společnosti) a mezinárodním (organizace, instituce) aktérům. Liberálně-idealistická tradice se rovněž neomezuje pouze na mocenskou úroveň politiky, ale bere v potaz i hospodářskou, normativní nebo etickou dimenzi.

Vysvětlení multilateralismu

Mezinárodní spolupráce, normy, instituce a potažmo multilateralismus tvoří základy idealistického politického myšlení. To vychází z učení Immanuela Kanta, který ve svém Traktátu k věčnému míru staví na válečnické povaze lidské přirozenosti, ovšem tvrdí, že zákony a pravidla jsou schopny tuto bojovnost překonat. Za ideál považuje světovou republiku, kde spolupráce jednotlivců (států s republikánským zřízením) vytvoří spojení národů propojené mezinárodním právem, které položí základ vybudování trvalého míru (Kant, 1795). Tato Kantova víra v pokrok symbolizovaná ideálem univerzálního rozumu oproti instrumentální logice racionalistických teorií považuje mezinárodní spolupráci a instituce (a tím i základy multilateralismu) za protiklad konfliktu, čímž těmto konceptům přiřazuje inherentní hodnotu.

Kantův ideál trvalého míru rozvedli idealističtí autoři v dvacátém století. Tito autoři byli svědky neštěstí první světové války a za cíl si dali transformovat systém, který tyto hrůzy dopustil, do spravedlivého a mírového uspořádání. Symbolem tohoto přístupu se stal 28. americký prezident Woodrow Wilson, který svými čtrnácti body položil základy první multilaterální bezpečnostně-politické světové organizace Společnosti národů. Právě ta se pro Wilsona měla stát zárukou mírového uspořádání světa, díky své schopnosti zapouštět normy do mezistátních interakcí. Zásadní normou bylo pro Wilsona odmítnutí války, která svými ničivými důsledky škodí všem a proto je morální povinností států jí odstranit z MV.

Vstup do multilaterální spolupráce

Kant a Wilson považují multilateralismus za morální poslání, ke kterému se státy zavazují kvůli tomu, že vidí v multilaterálních institucích a normách (například mezinárodního práva) záruku udržitelného míru a kolektivní bezpečnosti. Státy nesou z morálního hlediska závazek zabránit ničivým důsledkům války, a proto volí multilaterální formu zahraniční politiky, která implikuje vytvoření společných záruk a závazků, které válce zabrání.

Na metafyzické úrovni odlišným vysvětlením tohoto morálního závazku států pro multilateralismus disponuje učení Johna Rawlse. Rawls sice pokračuje v politickém myšlení

Immanuela Kanta (spolu s Johnem Lockem a Jean Jacquesem Russeauem), ale snaží se o jeho „generalizaci na vyšší úroveň abstrakce“ (Rawls, 1999). Pracuje při tom s konceptem originální pozice (original position) jako nástroje legitimizace. Jeho *raison d'être* leží ve vytvoření férových podmínek sociální struktury s cílem vytvořit standardy sociální spolupráce akceptovatelnými pro všechny zúčastněné strany (Ibid, též Dufek, 2009). Tato pozice předpokládá existenci dvou úrovní morální legitimizace – individuální (stát) a veřejná (systém). Kultivace těchto dvou morálních kapacit potom ústí ve vytvoření obecného dobra (morality). V kostce proto tento „argument kongruence“ (argument of congruence) implikuje, že co je legitimní obecně, je zároveň dobré i z morální pozice jednotlivce³⁷. Tento překrývající se konsensus (overlapping consensus) je zároveň klíčem morální motivace pro stát, který vidí přínosy na individuální úrovni společně s úrovní systémovou. Tento konsensus zároveň předpokládá shodu na fundamentálních hodnotách a principech, (férových podmínkách) nutných pro vytvoření překrývajícího se konsensu, jako je tolerance, rovnost a podobně.

V kostce se proto dá říci, že morální typ multilateralismu považuje koncept za nositele morálních kvalit, kterých si je stát vědom i na domácí úrovni. Právě z přesvědčení o svém morálním závazku proto zvolí multilaterální způsob spolupráce, který nakonec přinese jak dlouhodobou výhodu mezinárodnímu systému, tak tím přinese i dlouhodobě očekávatelnou a *morálně* legitimizovanou výhodu participujícímu státu.

2.4. Sociální typ multilateralismu

Sociální typ multilateralismu vychází ze sociálního konstruktivismu. Přístupy vycházející z konstruktivistické tradice nazírání na mezinárodní vztahy jsou nejmladšími ze zmíněných teoretických tradic. Jako významný teoretický směr se v oboru MVZ usadil až v průběhu čtvrté velké debaty v osmdesátých/devadesátých letech minulého století. Z toho plyne i jistá neusazenost konstruktivistických proudů a idejí, které vykazují významné rozdíly v epistemologické rovině.

³⁷ Zde Rawls propojuje Kantovu myšlenku morálního člověka s Aristotelovým principem dobrého života tím, že vidí tento „hluboký psychologický fakt“ za „princip motivace“ pro zúčastněné strany (Dufek, 2009).

Na jedné straně existuje liberální konstruktivistická větev (např. Wendt, 1999; Katzenstein, 1996; Berger, 1998), na druhém konci osy potom leží post-strukturální (radikální) konstruktivismus (Der Derian, 1989, 1995; Onuf, 1998, 2002a; Bukh, 2010)³⁸.

Oba tyto přístupy sdílejí některé základní východiska sociálního konstruktivismu. Jak konvenční, tak radikální konstruktivismus se totiž snaží o „denaturalizaci“ sociálního světa; pokouší se empiricky odhalit, jak jsou instituce, praxe a identity, které se považují za dané či neměnné, intersubjektivně utvářeny lidskými interakcemi. Oba přístupy tuto sociální konstrukci reality zároveň považují za rozhodující faktor pro pochopení sociálního světa (Hopf, 1998, p. 182). Jak konvenční, tak radikální konstruktivismus se pokouší „kontextualizovat“ data, tj. pro pochopení zkoumaných dat nesmí být tyto odděleny od sociálního prostředí svého vzniku. Oba přístupy akceptují neoddelitelnost moci od vědění (Der Derian, 1987, p. 4; Hopf, 1998, p. 182). Obě teoretické školy zároveň lpí na ontologické reflexivitě aktéra a společnosti, jelikož tito jsou vzájemně utvářeni.

Konvenční a radikální konstruktivismus se asi nejvýznamněji liší v otázce metodologie a epistemologie. Konvenční konstruktivismus svoji epistemologickou pozici explicitně definuje jako konvenční, když uznává falsifikační proces teorií nad daty³⁹. I při studiu identit se proto konvenční konstruktivisté pokouší najít podmínky, za kterých se jedna sociálně utvořená identita převáží nad jinou (Wendt, 1995, p. 75, 1999). Radikální teorie tento kontingenční fundacionalismus⁴⁰ neuznávají, kauzální přístup k vědeckému zkoumání považují za „naturalizující zkoumané“ (Ashley, 1987), což odvádí výzkumníky od odhalení systémů dominance⁴¹. Pro vysvětlení multilateralismu se práce zaměří na vysvětlení konvenčního konstruktivismu a vysvětlení Nového institucionalismu Jamese Marche a Johana Olsena.

³⁸ Práce si vystačí s tímto rozdělením, s kterým pracuje například Hopf (1998) nebo Bukh (2010). Někteří autoři (Katzenstein-Keohane-Krasner, 1998, p. 674-8) dělí konstruktivismus na konvenční, kritický a postmoderní, přičemž kritickému přiznávají podobně jako konvenčnímu snahu o vědecké poznání reality a do jisté míry společnou výzkumnou agendu (identitární faktory, vedle nacionalismu například, rasa, sexualita). Od konvenčního konstruktivismu se kritický však liší výhradami ohledně možnosti kauzálního vysvětlení reality. Od post-strukturálního konstruktivismu potom vidí autoři odlišnost v náhledu na možnost dialogu s pozitivisty. Kritický konstruktivismus ji do jisté míry vítá, post-strukturálisté jsou k ní skeptičtí.

³⁹ Wendt to ve své esejí *Constructing International Politics* (1995, p. 75) pregnantně uvádí: „konstruktivisté jsou modernisté, kteří plně přijímají vědecký projekt falsifikace teorií oproti faktům (...) a plně přijímají empirický výzkum založený na plně konvenční epistemologii. Viz též Wendt, 1987, 1999.

⁴⁰ Tímto pojmem pojmenoval Mark Hoffman epistemologický pozitivismus konvenčního konstruktivismu (Hoffman, 1991 in Hopf, 1998, p. 183).

⁴¹ Rozdíl těchto dvou škol je jasně viditelný při zkoumání národní identity. Kde konvenční konstruktivisté (Katzenstein – Okawara, 1993; Katzenstein, 1996; Berger, 1996; Ashizawa, 2008) nahlízejí na japonskou národní identitu jako kauzální faktor informující vytváření zahraniční politiky ji radikální konstruktivisté (Oguma, 2002; Bukh, 2010) považují za výtvar zahraniční politiky, vytvořený vymezením oproti jinakosti.

Vysvětlení multilateralismu

Základní konstruktivistická perspektiva považuje otázku institucionalizované spolupráce za jednu z hlavních oblastí mezinárodních vztahů a tím i za významnou vlastní výzkumnou agendu. Oproti realismu a neoliberálního institucionalismu, které přiznávají institucím žádnou potažmo pouze částečnou schopnost ovlivňovat preference států, konstruktivisté přisuzují institucím (a tím i multilateralismu) významnou konstitutivní funkci.

Z této funkce vyplývá, že instituce utvářejí státní identity a tím i zájmy. Oproti realistům, ale i institucionalistům tím konstruktivisté předkládají instituci jako nutnou podmínku pro existenci zájmů i identit. Tento proces ovšem není pouze jednostranný, identity aktérů a instituce se konstituují vzájemně (Wendt, 1994; Onuf, 1997; Kubálková – Onuf – Kowert, 1998). Příkladem způsobu konstituování státních zájmů jsou normy, které dle Krasnera a Ruggieho vytvářejí jeden z komponent režimů a jsou schopny regulovat chování aktérů. Jak všeobecné normy, tak specifické normy jsou totiž zapuštěné v režimech, čímž se dostávají mimo strukturu preferencí států. Jejich obsah se tak odosobňuje od státních zájmů směrem k obecnému návodu k chování, který je následně reprodukován praxí. Zákaz užití síly v nabytí území se tak stává nejen normou OSN, ale i sdíleným a akceptovaným návodem k chování (Caporaso, 1992, p. 625).

Podobně jako jsou normy zapuštěné v institucích, je i (multilaterální) spolupráce zapuštěna v mezinárodním systému. Oproti realistům a neoliberálům, kteří přistupují k spolupráci jako k více či méně chtěné a úspěšné cestě překonání systémové anarchie tím konstruktivisté nevycházejí a priori z atomistické interakce v systému bezvládní, ale ze sociální konstrukce mezinárodního systému, který může být upraven změnou ve způsobu nahlížení na něj (viz Wendt, 1996, 1999; Hopf, 1998).

Samotná spolupráce se proto neblíží vysvětlení strategických interakcí teorie her. Spolupráce se dle konstruktivistů odehrává v modelu debaty, komunikace, přesvědčování či diskursivní legitimace, která podněcuje výběr jedné preference nad jinou (Kratochwil, 1989/1995; Caporaso, 1992, p. 627-8). Multilateralismus je dle konstruktivistů z podstaty organizační princip (Ruggie, 1992). Jeho role ve výběru preferencí participujících aktérů je proto silná. Vzhledem k tomu, že spolupráce je dle konstruktivistů zapuštěna v systému, je funkcí multilateralismu jako organizačního prvku tuto spolupráci odhalovat.

Vstup do multilaterální spolupráce

Jelikož konstruktivisté považují identity a zájmy aktérů jako spoluvytvářené institucemi, zájem státu na multilaterálním způsobu chování je spoluvytvořen konstitutivní funkcí institucí. Ty totiž ovlivňují převládající mezinárodní prostředí a jeho diskurs, čímž dopomáhají k změně v preferencích spolupráce. Oproti neoliberálním institucionalistům se základní konstruktivistická analýza ovšem nezastavuje pouze u funkční roviny spolupráce, kdy instituce ovlivňují výběr jedné státní preference nad jinou díky zvážení transakčních nákladů na různé způsoby akce.

Konstitutivní funkci institucí vztahují konstruktivisté především k všeobecným institucím zastoupených všeobecnými normami. Současně ji ale i uplatňují v případě specifických institucí. Jelikož jsou normy součástí režimů, i specifické normy ve specifických institucích konstituují identity a zájmy aktérů (Karlas, 2007, p. 76). Vstup do multilaterální spolupráce je tudíž rovněž ovlivněn všeobecnými (ovlivňujícími celý systém), i specifickými (platnými pro specifickou organizaci) normami, které stát přimějí pro multilaterální způsob chování.

Příklad konstitutivního charakteru multilateralismu můžeme vidět v mezinárodním právu. Oproti racionalisticky uvažujícím teoretikům, kteří chápou mezinárodní právo jako reflexi chování státu konstruktivisté chápou mezinárodní právo jako sociálně vytvořený prvek mezinárodních vztahů, který je významně ovlivněn percepcí norem (Glennon, 2005, citováno dle Bouchard – Peterson, 2010, p. 20). Pokud je percepce norem vycházejících z mezinárodně právního uspořádání kolektivně sdílená, může narušit kalkulaci zisků a nákladů pro vstupujícího aktéra a „nenásilně“ jej donutit k preferenci multilaterální formy spolupráce. Samotný režim potom vlastní praxí percepce vhodnosti utváří a i normy, které nemají právní základ, se v praxi mohou stát zavazující pro státy, pokud jsou sdíleně přijímány například skrze multilaterální instituci⁴² (viz Onuf, 1997).

S odlišným vysvětlením vstupu do multilaterální spolupráce přichází teorie Nového institucionalismu. Jeho autoři James March a Johan Olsen čerpají z liberálního konstruktivismu. Oproti velkým teoriím, s kterými přicházejí jeho hlavní představitelé

⁴² Podnětný přístup ke zkoumání institucí nabízí rovněž John Ruggie. Ve své tezi o legitimním sociálním účelu považuje za rozhodující kolektivně sdílené přesvědčení všech participujících o účelu dané instituce, čímž definuje legitimitu tohoto uspořádání. Viz Ruggie, 1982; Caporaso – Tarrow, 2009.

(Wendt, Onuf), však nabízí teorii středního dosahu, která se zaměřuje na vysvětlení chodu institucí a důvodů dodržování norem. Jeho přínos spočívá v identifikaci logiky výhodnosti a logiky vhodnosti. Logika výhodnosti, s kterou spojují tradiční pozitivistické teorie jako je neorealismus a neoliberalismus, chápe výstupy (outcomes) jako základní motivaci států (March – Olsen, 1984, p. 737-8). Pro dosažení nejlepšího možného výstupu zvažují státy jako racionální aktéři alternativní způsoby jednání a volí ty, které přináší nejlepší možný užitek. Instituce potom slouží jako prostředek dosažení těchto výstupů (například prostředkováním vyjednávání, March – Olsen, 1998, p. 950).

Posuzování výstupů jako jediného zdroje motivace států však dle Marche a Olsena ignoruje vliv identit, pravidel a institucí na formování lidského (státního) chování. Státy se pohybují v institucionálním prostředí, které je působením na jejich identity svazuje pravidly a normami. Pravidla a normy následně pomáhají státu určit, který způsob chování je v dané situaci vhodný. Jelikož státy jednají tak, aby byly ve shodě se svými normami, budou preferovat logiku vhodnosti.

Jelikož se normy, pravidla a identity utvářejí v sociálně konstruovaném prostředí, interakce je rozhodujícím faktorem státního chování. Interdependence, komunikace a spolupráce vedou k společným zkušenostem, které utvářejí společný význam sociálně utvořených institucí. Tato socializace ve společných praktikách vede státy k chování, které je v souladu s těmito institucemi a legitimizuje zapojení aktéra do daného uspořádání. V případě porušení tohoto chování hrozí (mimo materiálních postihů) ztráta této legitimacy, která je pro socializované aktéry nežádoucí. Právě snaha o dodržování pravidel institucionálního prostředí je proto zásadním důvodem pro výběr multilateralismu – jde tedy o *sociální* přístup.

Tabulka 2: *Teoretické názhledy na multilateralismus*

Teorie	Typ multilateralismu	Vysvětlení multilateralismu	Vysvětlení motivace
<i>Realismus</i>	Instrumentální - strategický	Prostředek zahraniční politiky pro dosažení vlastního zájmu	Dosažení vlastního zájmu po racionálním zvážení výhodnosti
<i>Mezinárodní realismus</i>	Instrumentální - racionální	Prostředek k lepšímu dosažení vlastních, ale omezeně i společných zájmů	Zmírnění negativních aspektů anarchie – zájem státu předcházet relativním výnosům
<i>Neoliberální institucionalismus</i>	Instrumentální - racionální	Prostředek k dosažení vlastních i obecných zájmů (snižováním transakčních nákladů a zmírňováním vězňova dilematu)	Výhodnost plynoucí z funkční role institucí; omezení negativních aspektů anarchie
<i>Idealismus</i>	Morální	Protiklad ke konfliktu, morálně správný způsob strukturace MV	Přesvědčení o morální kvalitě jednání
<i>Sociální konstruktivismus</i>	Sociální	Normativní organizační princip	Konstitutivní vliv institucí a norem
<i>Nový institucionalismus</i>	Sociální	Normativní organizační princip	Vhodnost, snaha být dobrým členem klubu

3. Kořeny západního a japonského pojetí multilateralismu

Teorie mezinárodních vztahů poskytují cenná vysvětlení možných teoretických způsobů uchopení multilateralismu a státních výběrů preferencí pro tuto organizační formu chování. Zároveň však teorie poskytují jen velmi limitovaný vhled na to, jaké rozdíly v percepci multilateralismu vyvstávají v rozlišných sociopolitických a kulturních oblastech světa. Konceptuální a teoretické přístupy k vysvětlení termínu totiž výhradně pocházejí z per teoretiků západního světa užívajících západních vědeckých metod a teoretických přístupů⁴³. Nahlédnutí do kulturní tradice a diskursu je proto nejlepší cestou, jak tato omezení překonat. Před samotnou analýzou se práce nicméně vrátí k historickým a filosofickým kořenům uvažování o multilateralismu, a to nejdříve v západní, a následně v japonské tradici. Text se zde nepokouší ztotožnit multilateralismus s liberálně-idealistickou tradicí myšlení v západním světě, ani s konfuciánsko-křesťanskou tradicí v Japonsku, protože tyto tradice se – zejména v západním případě – značně proměnily. Vychází ale z toho, že tyto dvě školy byly zásadní při genezi a formulaci významu multilateralismu v jeho počátcích. Následující kapitola proto poskytuje vhled do prvotních úvah o spolupráci a institucí, z nichž moderní pojetí konceptu vyplynulo.

3.1. Multilateralismus v západním politickém myšlení

Ne náhodou vyšel jeden z prvních západních pokusů o definici multilateralismu z pera Roberta Keohana. Jakkoliv si tento autor vytvořil vlastní „funkční“ teorii mezinárodních vztahů, vybudoval ji na odkazu západní liberálně-idealistické tradice uvažování o MV. Právě ta – a obzvláště její idealistická část – totiž stála nejen u zrodu politického myšlení o konceptu multilateralismus, ale i u zrodu oboru mezinárodních vztahů jako takového. Přes tento nesporný přínos vědeckému zkoumání se ovšem myšlení idealistů muselo pokořit nástupu realismu, který jej nekompromisně zavrhl pro přehnaný utopismus.

Vzhledem k tomuto vítězství realismu v první velké debatě se idealismus stal po dobu Studené války částečně přehlíženou teoretickou školou, jejíž myšlenky nepředstavovaly dominantní teoretický přístup k oboru. I samotný termín „idealismus“ se postupem času stal spíše pejorativním označením snilkovství, které bylo dle realistických autorů daleko od reality

⁴³ Zde je nutno říct, že západní konceptualizace multilateralismu je převládající i v nezápadních oblastech a bez odkazu na Ruggieho se neobejdou ani např. japonští vědci (viz Iwata, 2011, p. 117). To ovšem neznamená, že je multilateralismus stejně nahlížen i v diskursu.

a tím i od správného vysvětlení mezinárodní politiky. Přesto však, jak zhruba od osmdesátých let začala poukazovat řada teoretiků (viz např. Doyle 1983a, 1983b; Osiander, 1998; Ashworth, 2005; Campbell, 2008 aj.) byla realistická kritika v řadě případů nefér, či dokonce nesprávná.

Právě myšlenky řady idealistických autorů včetně Normana Angella, Alfreda Zimmerna, Noela Bakera, Davida Mitraného, Leonarda Woolfa nebo Woodrowa Wilsona stály základem současného uvažování o roli, vlivu, podobě a významu multilaterálních institucí stejně jako současných definic tohoto termínu vycházejících ze západních kořenů zkoumání mezinárodních vztahů. Následující kapitola se proto zaměří na tyto autory a intelektuální odkaz západnímu zkoumání multilateralismu, které následně porovná s intelektuálními kořeny japonského uvažování o spolupráci a institucích.

Angell, Zimmern a další samozřejmě nebyli prvními západními mysliteli, kteří se otázkou multilaterální spolupráce zabývali. Byli však jedněmi z prvních, kteří stáli u počátku praktického obrazu vytvoření multilaterálních institucí v meziválečném období.

Jak již bylo řečeno výše, idealisté pocházejí z liberálně-idealistické tradice politického myšlení, jenž myšlenkově navazuje na stoicismus, středověkou scholastiku, liberalismus a osvícenství (Drulák, 2010, p. 72). Tato různost zdrojů se podepsala na ve srovnání s realismem nepoměrně nižší koherenci idealistického myšlení, která liberálně-idealistickou tradici definovala. Šíří myšlení liberálně-idealistické tradice dokresluje i varianta teorií, které z paradigmatu vzešly – můžeme sem zařadit jak funkcionalismus, neofuncionalismus a idealismus, ale i teorii funkčních režimů nebo teorii demokratického míru jako zástupce moderních variant liberalismu.

Heterogenost liberálně-idealistické tradice se projevuje i v nejasnosti souhrnné definice jednotlivých směrů. Lze však najít několik jednotících prvků. Základním jednotícím rysem těchto směrů je osvícenská víra v pokrok lidstva. Oproti realistům, kteří věří, že historie se opakuje a válka je věčná, jsou liberálové přesvědčeni o možnosti trvalého míru a spolupráce v MV a rozhodujícím významu této spolupráce. Toto přesvědčení se opírá o předpoklad o jednotě lidstva, schopnosti lidí tuto jednotu rozpoznat a poučit se z chyb minulosti. V otázce co by mělo být základem tohoto míru, se dají rozlišit liberální a idealistické přístupy. Liberálové (a nyní neoliberální institucionalismus) považují za rozhodující hospodářskou spolupráci, pro idealisty je zásadním faktorem pro dosažení míru změna norem MV.

Vedle těchto základních předpokladů liberálně-idealistické tradice se dají najít i další společné prvky. Oba přístupy zpochybňují stát jako výlučného aktéra MV. Naopak přiznávají významnou roli jak vnitrostátním (firmy, jednotlivci, zájmové skupiny, etc.), tak nadnárodním (společnosti) a mezinárodním (organizace, instituce) aktérům. Liberálně-idealistická tradice se rovněž neomezuje pouze na mocenskou úroveň politiky, ale bere v potaz i hospodářskou (která je pro neoliberály zásadní), normativní (právo) nebo etickou (morálka) dimenzi.

Definice samotného idealismu je ovšem, jak poznamenává Ashworth (2005, p. 3) značně nejasná, což je dílem i toho, že autoři se jako idealisty sami neoznačovali. Naopak, jejich označení je častější z per realistických autorů kvůli výše zmíněné kvalitě snilkovství, kterou dle nich termín implikoval⁴⁴. Oproti tomu někteří autoři (Ramsey MacDonald, 1911) používali termín idealismus pro definici politických názorů, které byly pozitivní a progresivní. Woodrow Wilson takto definoval americkou zahraniční politiku jako idealistickou, tedy „přemýšlející v termínech dosažitelných cílů vedoucích k dosažení obecného dobra“⁴⁵ (Ashworth, 2005, p. 4).

V třicátých letech dvacátého století byli následně idealisté považováni za příznivce v poválečné době vytvořené Společnosti národů, tedy prvním praktickém obrazu multilateralismu dílem idealistického myšlení. Této definici se nevyhnul největší kritik idealistického myšlení v meziválečném období Edward Carr, který ovšem na rozdíl od „socialistického idealisty“ B. H. Brailsforda (1933) píšícího o „nepotřebném mapování Utopie“ nepovažoval institucionální systém meziválečné Evropy za a priori špatný, jako spíše „nešťastně propojený se sobeckými zájmy vítězných mocností“⁴⁶ (Carr, 1948, p. 5).

Konsensus na definici idealismu se nedá plně najít ani u poválečných autorů. Hedley Bull označil idealismus za „pokrokové doktríny“, ovšem bez shody na tom, co „pokrok“ znamená. Bull (1972) nicméně poukázal na několik základních znaků idealismu – demokratizace, více mezinárodní myšlení, vytvoření Společnosti národů, silná role mezinárodního práva a práce „mírových mužů.“ Bullova definice zároveň považuje roli mezinárodních vztahů za pomocníka v dosažení těchto změn. Jakkoliv tato definice dává

⁴⁴ Edward Carr navíc zaměňoval termín idealismus s termínem utopianismus, čímž se tyto jemně rozdílné definice překrývaly a příliš tím nepomáhaly jasné a sdílené definici směru

⁴⁵ Podobně pozitivně se o idealismu vyjadřoval i Alfred Zimmern, který v roce 1924 pochválil „fundamentální idealismus“ britského lidu

⁴⁶ Zde se projevuje i některými analytiky zmiňovaná nejasnost mezi realismem a idealismem, které např. dle Osiandera (1998) vykazují určité společné znaky

dohromady řadu rozlišných bodů a odkazuje se na některé autory, kteří se ani za idealisty nepovažovali, progresivistické pojetí přináší užitečný rámec pro definici idealismu.

Podobně jako Bull idealismus definovali v poválečné době i John Vasquez (1983) a Trevor Taylor (1985). Oba autoři se shodli na tom, že idealismus (a pro Taylora utopianismus) vystihuje naději v racionální snahu o vytvoření mírového světového zřízení. Taylor tuto cestu vidí ve vytvoření jednotného morálního kódu a sdílených konceptů práva, Vasquez opakuje Carrovu kritiku ve vizi harmonizace zájmů. Ashworth (2005, p. 8) sice upozorňuje na to, že tyto jednotlivé segmenty definice (právo, zájmy) nemusí nutně být jednotnou charakteristikou všech idealistických autorů, nicméně obecná víra v pokrok skrze změnu norem MV (zmíněná v úvodu kapitoly) určitý jednotící prvek nabízí.

Tato víra (která se stala častou kritikou realistů) nicméně neimplikovala automatické vymýcení všech negativních aspektů mezinárodních vztahů. Norman Angell ve své *Velké Iluzi* (1933, prvně vydaná v roce 1909 ve Velké Británii) uvádí:

„Nikdy jsem neřekl nebo v knize neimplikoval, že se válka stala nemožnou, že by se nedala financovat nebo že by mohla trvat jen několik týdnů. Nikdy jsem si to nemyslel a znovu a znovu tuto myšlenku vyvracel a znovu a znovu tvrdil (před První světovou válkou), že válka je extrémně pravděpodobná, dokonce nevyhnutelná pokud politické ideje, na které tato kniha útočí, převládou v mezinárodních vztazích“ (Angell, 1933, p. 267)

Angell, jeden z nejvlivnějších idealistických myslitelů v meziválečné době, byl proto terčem Carrovu kritiku neprávem. Angellova idea „správných politických idejí“ zajišťujících „lepší společnost“ vychází z rozhodující role mezinárodního obchodu, investic a vzájemné závislosti (viz Campbell, 2008, p. 5-25, také Knutsen, 2009; Heilbrunn, 2013). Právě ekonomické vztahy, propojování ekonomik jednotlivých států podle něj obsahuje kapacity na to konflikt z mezinárodních vztahů vymýtit. Angell to poukázal na intenzivním propojování britské a německé ekonomiky, které by vyvolalo při vyhlášení války nestabilitu na kapitálových trzích a tím i značné ekonomické škody pro oba státy.

Právě myšlenku, že válka může přinést materiální výhody, proto považuje za *Velkou iluzi*. Svou logiku postavil na filozofii dějin, dle které mají lidské dějiny jasný směr, který je dán snižováním násilí a zároveň zvyšováním efektivity skupinového jednání. Tomu odpovídá i vývoj MV od imperií udržovaných vojenskou silou až po systém rovnocenných států bohatnoucích z vzájemného obchodu (viz Drulák, 2010). Sám Angell ovšem upozorňuje, že

tyto *Velké iluze* škodlivosti vojenských střetů a silové politiky nemusí být pouhými iluzemi. Naopak mohou vycházet z toho, že „lidé nedokážou pochopit měnící se strukturu současných globalizujících se mezinárodních vztahů“ (Angell, 1933).

Tato Angellova kritika veřejnosti spolu s nevalným názorem o mocenských politikách jednotlivých evropských států vyústila v jasnou podporu vznikající Společnosti národů. Právě ta totiž mohla umírňovat „nerozumné“ státy a veřejnost svojí mezinárodní autoritou a tím vytvořit předpoklad mírové podoby MV. Pouze moralita totiž pro Angella (1935) nebyla o moc víc, než odrazem právních norem, které vyžadovaly určitou mezinárodní autoritu pro to, aby byly respektovány. Podobně ovlivněno bylo i veřejné mínění⁴⁷, které k iracionalitě lehce přivedl přehnaný nacionalismus (jingoism, viz. Angell, 1926).

Nerozumnost státu hnaných vlastním sobeckým zájmem se stala důležitým argumentem pro podporu multilateralismu i u dalších idealistů, byť z rozdílných zdrojů. Brailsford nedůvěřoval kapitalistickým elitám, kterým vyčítal investice do tehdejšího válečného systému. Právě mocní a bohatí dle něj tento systém schválně udržovali. Vize lepší společnosti založené na spolupráci provázela i práce zakladatele funkcionalismu Davida Mitranyho (1943). Ten ovšem považoval státní zájem za jakousi „silovou“ veličinu, kterou nelze překonat pouhým federalismem (který nazýval utopickým). Naopak, Mitranyho funkcionální teorie prezentovala alternativu, která byla kompatibilní se zájmovou politikou mezinárodních vztahů. Mitranyho spolupráce vycházela z propojování funkčních (a tím pádem odpolitizovaných) spoluprací založených na potřebě, nikoliv na racionalitě⁴⁸ (Ashworth, 2005, p. 10).

Přes koketování s realismem ovšem i u Mitranyho jde dohledat víru v lepší budoucnost. Domníval se totiž, že tento mír bude dílem právě mezinárodní odpolitizované spolupráce a to dílem větvení nejrůznějších druhů spolupráce. Mitrany například propagoval různé multilaterální projekty řešící praktické otázky, jako jsou plavební řády na řekách, koordinace telefonických služeb (Mezinárodní telefonní unie byla jednou z prvních multilaterálních organizací na světě), harmonizaci technických standardů aj. (Drulák, 2010, p. 75). Ve svém textu sice ponechal budoucnost otevřenou, nicméně vědeckost a absence politiky ze spolupráce měla zajistit lepší podobu MV, jako byla doposud.

⁴⁷ Možnost o změnu veřejného mínění Angell viděl ve vzdělávání společnosti.

⁴⁸ Proto Mitranyho práci ocenil i zakladatel realismu Hans Morgenthau, jenž jeho myšlenky v roce 1966 označil za realistické

Možnost překonání zásadní role státních zájmů se přesto v idealistickém náhledu na vývoj lidských dějin nadále objevovala. Velkým zastáncem tohoto myšlenkového proudu byl jediný držitel Nobelovy ceny a zároveň vítěz stříbrné olympijské medaile (v běhu na 1500 metrů) Philip Noel-Baker. Noel-Baker byl britský akademik, sportovec a politik, který zastával významné funkce v instituci jako asistent Lorda Roberta Cecila⁴⁹ a později i prvního generálního kancléře organizace Erica Drummonda. A právě snaha o správnou funkci Společnosti národů provázela většinu Noel-Bakerovy práce (více o Noel-Bakerovi např. Howell, 2004).

Noel-Baker vycházel z myšlenky, že předválečný stav mezinárodních vztahů, založený na mocenských třenicích a bilateralismu, ukázal na nevhodnost systému neregulovaných národních zájmů. Aby se předešlo návratu k tomuto způsobu tvorby mezinárodní politiky, Noel-Baker považoval za nutné vytvořit a spravovat formu akceschopné mezinárodní autority. Oproti důrazu na morální, právo, nebo ekonomické zájmy, kterou tato autorita představovala pro Angella, však Noel-Baker zdůrazňoval „silovou“ národu Společnosti národů – pouze silou byla organizace schopna nahradit předválečný systém zájmů. Z tohoto úhlu byl ovšem Noel-Baker i kritikem stávající struktury Společnosti národů (Noel-Baker, 1927 v Ashworth, 2005, p. 10-11), která by se dle něj musela výrazně proměnit, aby dokázala změnit světový řád do mírovější formy.

Přes svůj důraz na silovou podobu Společnosti národů však podobně jako další zmiňovaní idealisté Noel-Baker věřil v pokrok a překonání systému mocenských státních zájmů a tím i cestu k trvalému míru. V odpovědi Edwardu Carrovi (1940) například uvedl, že „svět prochází historickou fází, kdy užití síly, moci a násilí hraje predominantní roli v lidské společnosti.“ Nicméně i tak byla u Noel-Bakera cestou k překonání silové politiky změna norem v mezinárodních vztazích, nejlépe uskutečnitelná změnou na kolektivní povahu vyjednávání a tím i multilateralismus.

Přes veškerou kritiku, kterou idealističtí autoři z per realistů nejen v meziválečném, ale i v období Studené války obdrželi, se dá hovořit o významné teoretické škole oboru. Realistická kritika byla rovněž do jisté míry nesprávná. Jak u Normana Angella, Davida Mitranyho nebo Philipa Noel-Bakera totiž nelze mluvit o tom, že by si premis, kterými se realismus později vyznačoval, nebyli vědomi. Naopak, jejich vize „lepšího světa“ s těmito

⁴⁹ Cecil byl nejsilnějším propagátorem „silové“ Společnosti národů, tedy její podoby jako kolektivní bezpečnostní smlouvy mezi britskými Torii.

premisami počítaly. Edward Carr ve své kritice „utopického“ Normana Angella například nebyl úplně fair; Angell se nezříkal existence války jako takové, nicméně tvrdil, že ta je pravděpodobná pouze při současném zřízení systému mezinárodních vztahů. Angell věřil, že obchodní provázanost bude následně doplněna změnou nahlížení států na tento systém.

Tato změna, podobně jako u Mitranyho a Noel-Bakera, však nebyla dílem rychlého, jednorázového pokroku (či nefunkční mezinárodní organizaci), jak jim bylo často vytýkáno. Naopak, přicházela postupně nevyhnutelným, historickým procesem (Osiander, 1998, p. 409). Určitá forma multilateralismu, či vícestranné mezinárodní spolupráce, byla nicméně jednotícím prvkem tohoto procesu. Mocenská politika před první světovou válkou byla idealisty považována za nevhodnou a multilateralismem (ať už s důrazem na mezinárodní právo nebo na kolektivní bezpečnost) viděli cestu k postupnému vytvoření vyrovnanějšího a mírovějšího světového řádu.

3.2. Multilateralismus v japonském politickém myšlení

Pro pochopení japonských intelektuálních kořenů multilateralismu je nutné nastínit historickou fázi, do které Japonsko vstupovalo v polovině devatenáctého století. V roce 1868 totiž země ukončila období Edo (*Edo jidai*, nazývané též slovem *Kinsei* – pre-moderna), ovládané rodinným klanem Tokugawa, a započala nejdůležitější modernizační epochu, éru Meiji. Vstup do této modernizační fáze japonské historie ovšem vycházel z praktické neexistence praktických politických zkušeností s vícestrannou kooperací, kterou se mohl v devatenáctém století chlubit západní svět.

Období Tokugawa se dá charakterizovat jako období izolace japonského území, které více než dvě stě padesát let (1600-1868) odmítalo kontakt se světem. Zemi ovládal feudální systém (*bakuhau taisei*) se striktní hierarchií společenských tříd, jenž v zemi prosadil před začátkem období Edo „druhý velký sjednotitel“ a vojenský vůdce Toyotomi Hideoshi (Holmes, 1988). Na vrcholu stáli váleční lordi (*daimyō*), jimž sloužila válečnická kasta samurajů, tedy generačně předávané vrstvy brutálních válečníků s nezpochybnitelným respektem. Na samém konci společenské hierarchie potom stáli farmáři, obchodníci a rolníci.

Tomuto systému společenské hierarchie formálně vládl císař sídlící v Kjótu, nicméně zásadní exekutivní roli zastával *Shōgun* (sídlící v Edo, dnešním Tokiu), dědičný vojenský generál, jemuž podléhali místní vojenští vůdci. *Shōgun* (zástupce rodiny Tokugawa) ovládal

prakticky veškerou domácí i zahraniční politiku země. Právě rodina Tokugawů stála za zřízením izolace Japonska od okolního světa. V roce 1635 Shōgun přijal zákony nařizující zemi přísné odvázení od světa (*sakoku*). Výhody obchodní výměny, které Japonsko poznávalo z obchodu s Portugalci, totiž s sebou přinášelo hrozby vnějšího světa, včetně pronikání křesťanské filosofie a náboženství (viz Maison – Caiger, 1997).

Oproti evropským státům budujícím systém kolonií s čilými mezinárodními styky izolacionistický systém omezil japonské angažmá ve světě na pouhé přijímání a vysílání lodí Číny, Nizozemska a Koreje (jiné země do Japonska přijet nesměly) ze svých přístavů. I proto při příplutí amerických „Černých lodí“ (*kurofune*⁵⁰) komodora Matthewa Perryho v roce 1853 do japonského přístavu Shimonoseki zemi zasáhl nejen strach z Perryho flotily podmiňující otevření japonských hranic jasnou námořní převahou, ale i pocit ponížení a chaosu.

Americká flotila prakticky ukončila období Tokugawa a celou japonskou izolaci. Revoluce Meiji (*Meiji ishin*) svrhla vládnoucího Shōguna a navrátila do zásadní funkce císařskou rodinu, vydatně ovlivněnou nově nastoupivší politickou garniturou technokratů. Právě toto otevření světu následně stálo za základ naprosté většiny politického uvažování v období éry Meiji (1868-1912) a následně i éry Taishō (1912-1926), tedy let, kdy se utvářely základy moderní japonské politické filosofie⁵¹, převracející dosavadní primát konfuciánského myšlení období Tokugawa (souborný spis politické teorie v předválečném Japonsku nabízí například de Bary – Gluck – Tiedemann, 2006).

Základní spory, které stály za utvořením moderního uvažování o mezinárodní spolupráci, se dají přičíst právě vlivu západních zemí. Teoretici japonského otevření světu a zastánci multilaterální spolupráce byli ve většině případů akademici a novináři, kteří po nastolení éry Meiji vyjeli do evropských zemí (převážně Francie a Velké Británie) učit se zjevné „intelektuální, technologické i politické nadřazenosti“ západního světa (Havens, 1970). Nicméně i přes jasné přebírání západních intelektuálních vzorů (analyzování autoři se zaměřovali na osvícenství, liberalismus a idealismus, významné byly ovšem i studia evropského nacionalismu) se tito autoři nespokojovali s pouhou reprodukcí evropských

⁵⁰ Název „kurofune“ (černé lodě) si Japonci vytvořili nejen díky barvě Perryho flotily, ale i kvůli strachu, který z příplouvajících lodí pociťovaly. Znázorňovaly totiž něco cizího, s čím obyvatelé země neměli zkušenost. Proto za „černé lodě“ označovali i první kontakt se západním světem – příplutí portugalského loďstva v roce 1543. (viz Oguma, 2002).

⁵¹ Westernizace země v politické teorii samozřejmě neskončila s obdobím Taishō a pokračovala dál i v období Shōwa (1926-1989) a současném období Heisei (1989-). Nicméně tyhle dvě éry jsou nejlepší pro vysvětlení základů japonského idealismu a myšlenek politické spolupráce, jelikož myslitelé následných období velmi často čerpali právě z práce teoretiků období Meiji a Taishō.

myšlenek, ale konfrontovali je s historickou tradicí japonského politického uvažování, převážně potom s myšlenkami konfucianství a neo-konfucianství (např. Chōmin, 1887; Maruyama, 1963) a zčásti i buddhismu. Tato pozice vycházela i ze silné role utvářející se národní identity, která by pouhým přebíráním západním vzorů navždy ustrnula v podřízeném stavu k Západu (Oguma, 2002). Jejich myšlenky byly proto navázány na (a z části i v konfliktu s) koncepty *fukoku kyōhei* (bohatá země se silnou armádou) a *bunmei kaika* (civilizace a osvěta), jenž budovaly nový japonský nacionalismus jako silné země schopné vyrovnat se západním vzorům⁵².

Pregnantní ukázkou tohoto přístupu lze najít v díle jednoho z prvních teoretiků liberalismu a mezinárodní spolupráce, Nakae Chōmina (vlastním jménem Nakae Tokosuke, 1847-1901). Chōmin se narodil v rodině nejnižší vrstvy samurajů (*ashigaru*), už v šestnácti letech ovšem nastoupil na akademii ke studiu konfucianismu. Ve svých pětadvaceti letech byl už jako student francouzštiny v dnešním Tokiu vybrán k studijnímu pobytu v Lyonu a Paříži, kde studoval francouzské osvícenské filozofy a byl svědkem i prohrané prusko-francouzské války z let 1870-71. Po návratu se věnoval překladům Russeaua a Voltaira a jako šéfredaktor řady japonských novin hlásal ve svých úvodnicích a knihách myšlenky mezinárodního práva, svobody a spolupráce (Watanabe, 2012, p. 417-434).

Chōminovým stěžejním a v Japonsku hojně citovaným dílem (viz např. Saaler, 2002) zachycujícím průnik francouzských liberálních ideálů do japonského učení konfucianismu je kniha *Sansuijin keirin mondō* (Dialog tří opilců o vládnutí⁵³) z roku 1887. Kniha je napsána formou rozhovorů mezi „džentlmenem západního vzdělání“ a jeho protivníkem „šampionem“. Jejich debatu moderuje „Mistr Nankai“, starší Sokratovská postava, která při konverzaci popíjí saké a jehož „moudrost zahrnuje jak Západ, tak Orient a probodává minulost i současnost“ (Chōmin, 1887/2012, p. 2).

Džentlmen je, jak už jeho jméno napovídá, „advokátem demokracie,“ (Ibid, p. 1) tedy zastáncem moderních evropských ideálů liberalismu, míru, bratrství a spolupráce, vycházející z myšlení Kanta, Russeaua a Locka. Džentlmen věří, že Japonsko je „malý a slabý národ zaostalý za světem, který by neměl podporovat válečnickou politiku a naopak se měl vzdát

⁵² Mezi teoretiky a propagátory těchto pojmů patřil například Fukuzawa Yukichi nebo Nishimura Shigeiki. Více viz např. Samuels, 1996

⁵³ Do angličtiny se titul překládá jako *A discourse of three drunkards on government*, nicméně slovo diskuze nebo dialog lépe zachycuje japonské slovo mondō než slovo diskurs. Do češtiny kniha přeložena nebyla.

vojenské síly a podřídít se ideálům pacifismu a spolupráce⁵⁴ (Ibid, p. 8-9). Šampion, na druhou stranu, je „advokátem agrese“ (zastáncem *fukoku kyōhei*) a názory džentlmena považuje za „směšné, naivní a nerealistické“ a naopak propaguje strategii sběru surovin, vybudování vojenské síly a koloniální expanzi (Ibid, p. 15-20).

Džentlmen odmítá koncept válečné armády a zdůrazňuje hodnoty, které by jej měly nahradit, když tvrdí, že „pokud adoptujeme svobodu jako naši armádu a námořnictvo, rovnost jako naši tvrz a bratrství jako náš meč a pušku, kdo na světě by na nás zaútočil?“. Nacionalismus, který naopak propaguje šampion, vidí džentlmen jako zbytečný konstrukt. Státy chápe jako „části zemského povrchu,“ přičemž každý z nich považuje za svou domovinu (Ibid, p. 50-51). Demokracii chápe jako klíč k tomuto zřízení a naopak „vládce, generály a premiéra“ jako jeho nepřátele.

Šampion se myšlenkám džentlmena vysmívá. Důležitější než „filosofické ideje,“ které pouze „donutí obyvatele stisknout své ruce před kulkami protivníka,“ chápe vojenskou připravenost a válku, tedy „nedílnou součást opravdového světa, který je plný tygrů a vlků“ (Ibid, p. 91-94). Tato debata, ač napsána v roce 1887, jasně evokuje první velkou debatu v mezinárodních vztazích (viz též Kimura - Edō, 1977; Yoshioka, 2012). Nicméně jakkoliv je realistický šampion v protikladu idealistickému džentlmenovi, nejdůležitějším a nejlépe vystihujícím filosofickou pozici Chōmina je postava Mistra Nankaie.

Nankai plně nesouhlasí ani s jedním z diskutérů. Džentlmenovy názory považuje za „správné a spravedlivé,“ nicméně za pouhé „teoretické výtvary evropských myslitelů, které ještě nebyly dány do praxe.“ Šampionovy názory, které „byly dány do praxe v historii nespočetněkrát,“ naopak považuje za „nevhodné do současné doby“ a „za pouhé triky politických představitelů“ (Ibid, p. 100-121). Nabízí proto vlastní vizi, která propojuje oba aktéry s jeho konfuciánským vzděláním. Souhlasí s nutností vývoje společnosti, obsaženým v názorech džentlmena, nicméně nesouhlasí s možností dosáhnout toho nárazovým odzbrojením. Naopak propaguje postupný pokrok skrze „vliv idejí na akce“ a „vliv akcí na ideje,“ který může trvat stovky let. Podporuje intelektuála v přinášení myšlenek demokratického zřízení, nikoliv ovšem ve vedení revolucí v jeho jméně, které by vedlo v „ideologický despotismus.“ Nankai tím podporuje idealistické myšlenky vedoucí k vytvoření mírového světového řádu, založeného na mezinárodní spolupráci a spravedlivých

⁵⁴ Džentlmen to ukazuje na příměru k meči a vzduchu. „Proč nebýt jako vzduch? Když máchnete mečem do vzduchu, nic se mu nestane a nezáleží na tom, jak ostrý meč je.“ (Chōmin, 1887/2012, p. 5-7)

myšlenkách, nicméně navrhuje cestu postupných kroků. Jen těmi lze totiž omezit ostny nacionalismu, ale zároveň vybudovat silné Japonsko (Ibid).

Chōmin se dá považovat za jednoho z nejvýznamnějších, ač v zásadě přehlížených předchůdců moderního japonského politického myšlení. Na jeho myšlenky navazuje i další fáze teoretických kořenů spolupráce v éře Taishō. Ta začala 30. července 1912 s nástupem císaře Taishō a obecně se považuje za předěl mezi chaotickou érou Meiji a militaristickou a nacionalistickou částí éry Shōwa (1926-1989), která svedla zemi k zapojení do Druhé světové války. Samotná éra Taishō se vžila do paměti historiků označením „Taishō demokracie,“ jelikož stejnojmenné liberální hnutí stálo za dotvořením parlamentního systému v době První světové války.

Období Taishō bylo zároveň svědkem prvního významnějšího zapojení Japonska do mezinárodních vztahů. Země se účastnila Pařížské mírové konference z roku 1919, od západních mocností získala uznání jako člena „velké pětky“ vůdců nového mezinárodního řádu a tím i permanentní pozici v Radě Společnosti národů (viz Dower, 1999). Tyto zkušenosti nicméně zdaleka nebyly ideální. Mocnosti Japonsku například odmítly na Pařížské konferenci přijmout návrh na rasovou rovnoprávnost národů (Shimazu, 1998). Podobně bylo Japonsko „poníženo“ i Washingtonskou námořní smlouvou z roku 1922, kdy zemi nebyl přidělen stejný podíl bitevních lodí jako Spojeným státům a Británii (Hook et al, 2001, p. 21). I proto se toto období považuje za „první japonskou zkušenost s multilateralismem,“ která ovšem skončila jako „diplomatická prohra“ ústící v „dlouhodobý psychologický odpor k multilateralismu“ (Fukushima, 1999, p. 162).

Ve filosofii a politických vědách byla potom tato perioda význačná průnikem křesťanství do politické teorie (viditelné například u Shigeru Nanbary, Nyōzekana Hasegawy, Eijirō Kawaie nebo Sakuzō Yoshina, viz Hoston, 1992, p. 304) a výraznou rolí socialistických a liberálních myšlenek, které nicméně na začátku éry Shōwa narazily (spolu se svými autory, kteří byli často perzekuováni režimem nebo od svého učení upustili) na sílící myšlenky nacionalismu a militarizmu. Obzvláště u učení Sakuzō Yoshina lze najít původy teoretické reflexe mezinárodní spolupráce z období Taishō, která se nedá přímo ztotožnit s prací Nakake Chōmina v období Meiji (protože vychází z křesťanství a liberalismu oproti konfucionistickému idealismu Chōmina), nicméně i tak zastupuje nezpochybnitelné místo ve filosofických kořenech japonského uvažování o multilateralismu.

Yoshino (1878-1933), který byl oslavován jako „apoštol japonské demokratizace“ (Sogoro, 1957), přednášel právo na Tokijské imperiální univerzitě. Zároveň byl však jedním z nejvlivnějších novinářů v Japonsku díky svým esejím a komentářům ve vlivném deníku *Chuō kōron*. Přesto, že je znám převážně jako profesor a komentátor domácí japonské politiky, Yoshino se dlouhodobě zabýval čínsko-japonskými vztahy a vizemi japonského zapojení do východoasijského regionu⁵⁵. K jeho největším přínosům japonské politické vědě patří konceptualizace termínu „*minponshugi*“ (民本主義), tedy pozměněné verze konceptu demokracie (*minshushugi*, 民主主義)⁵⁶. Neméně zajímavé (a pro tuto kapitolu přínosnější) je ovšem jeho definice „pacifistického expanzionismu“ (Han, 2007).

Yoshino byl svědkem velkojaponských nacionalistických válečných expanzí (například rusko-japonské války z let 1904/5). Namísto kritiky tohoto způsobu vedení politiky se ovšem Yoshino pustil směrem internalizace japonského expanzionismu s cílem vytvoření mírové kolektivní identity v obsazované Asii (podobně jako anglo-americký koncept „open door imperialism“). Vycházel přitom z křesťanského individualismu, který měl dát základ lepšímu mezinárodnímu řádu. Navazoval tím na Hegelův idealistický koncept manifestace vnitřního vědomí na externí instituce, když tvrdil, že pro vytvoření mírové spolupráce mezi asijskými národy je nejdřív nutné „liberalizovat“ člověka (zde i koncept *minponshugi*; Yoshino, 1919; 1920).

Yoshino tím zároveň odporoval silicím myšlenkám nacionalismu, jelikož základem jeho světového řádu nebyl národní stát, ale člověk (a za své vzepření se oficiální nacionální ideologii Shōwa Japonska byl donucen odejít z Tokijské univerzity). Právě spolupráce (a to zejména ekonomická, podobně jako Angell totiž Yoshino považoval za základ budoucího systému MV ekonomickou provázanost) „osvícených“ lidí potom přestupovala hranice a tvořila normativní základ mírovému a kooperativnímu systému (Yoshino, 1920, p. 232). Yoshinova vize pacifismu v Asii nicméně vycházela z rozhodující role Japonska. Právě „osvícení“ Japonci totiž dle Yoshina měli být základem tohoto systému – zde Yoshino navazoval na výše zmíněnou debatu o identitě a vycházel z kulturní a technologické nadřazenosti své domoviny.

⁵⁵ Han (2007, p. 358) udává, že mezinárodní politika tvořila nejméně polovinu všech Yoshinových textů.

⁵⁶ Přesto, že oba koncepty se dají přeložit jako termín „demokracie“, rozdílné znaky kanji poukazují na výrazné rozdíly. Yoshinův koncept *minponshugi* totiž záměnou druhého znaku ve slově přibližuje koncept k lidem, respektive považuje právě lid za základní koncept demokracie (oproti termínu *minshushugi*, který považuje za zásadní *ideu* demokracie). Více viz Abe, 1999.

Nakae Chōmin, Sakuzō Yoshino, Tanzan Ishibashi, Kenzaburo Ōe a další japonští liberální myslitelé předválečné éry položili teoretické základy moderní politické teorii v Japonsku. Pokud se ovšem pokusíme najít ideje multilateralismu v těchto pracích, jde to o poznání složitější než v Evropě. Důvodů je zde hned několik. Převážně v období Meiji, ale i v dalších érách Japonsko bojovalo s vlastní definicí. Procházelo fázemi modernizace a westernizace a přetvářelo politický a společenský systém po vzoru západních mocností. Zároveň zažívalo růst nacionalismu a myšlenek „velkojaponské říše“ vycházejících z nově nabytého bohatství. Liberálně-idealistické myšlenky spolupráce, které Chōmin, Yoshino a jiní propagovali, proto narážely na hráz nacionalismu a militarismu a už v období Shōwa prakticky neměly vliv na tvorbu zahraniční politiky, do které pronikly až po nástupu Yoshidovy doktríny po konci Druhé světové války (Wan, 2001; Hook et al, 2001; Green, 2003; Pyle, 2007).

Ty myšlenky, kterým se přežít podařilo, vycházely z kombinace západních vzorů liberálně-idealistické tradice v kombinaci s vlastním učením (ať už konfuciánským nebo konfuciánsko-křesťanským). Multilateralismus byl viděn jako manifestace osvíceného světového řádu založeného na liberálním člověku, nicméně problematickým v podmínkách východní Asie. Chōminův Nankai proto mluví o „stovkách let“ vývoje, které jsou nutné pro aplikaci těchto myšlenek. Yoshino potom vychází z expansionismu „osvíceného (japonského) člověka“, který by spravedlivý multilaterální řád měl vytvořit.

4. Multilateralismus v diskursu: Válka s terorismem

Teoretické kořeny uvažování o multilateralismu v západním a nezápadním kontextu představují smysluplná vodítka k myšlenkám, které provázely vznik a vývoj moderního chápání multilateralismu. Zůstává ovšem otázkou, jaký vliv tyto kořeny na nakládání s termínem mají dnes. Pro nalezení moderního uchopení multilateralismu se práce nyní zaměří na analýzu primárního diskursu západního i nezápadního (Japonska) světa. Nárokují si tím odhalení jak hodnot spojovaných s multilateralismem (1. bod analýzy), tak konceptualizace důvodů, motivů a legitimizace vstupu jednotlivých aktérů do multilaterálního uspořádání, tedy jak je chápána a representována multilaterální spolupráce na úrovni textu (2. bod analýzy).

Jak již bylo uvedeno v metodologické části práce, případovými studii budou „war on terror“, tedy diskurs propojující Spojené státy, Evropskou unii i Japonsko na příkladě války s terorismem v období mezi lety 2001 a 2013; a diskurs propojující tyto tři aktéry v případě vyjednávání o ratifikaci Kjótského protokolu (a jeho prodloužení) z let 1997 až 2013. Otevírá se tím nejen šance prozkoumat dvě naprosto odlišné sféry politiky a politického vyjednávání, ale i analyzovat delší časový horizont a tím i odhalit případný vývoj uvažování o multilateralismu. Před praktickou analýzou primárního diskursu práce vysvětlí historický vznik a pozice jednotlivých států pro lepší orientaci v daném případě.

Válkou s terorismem (war on terror, případně global war on terror – GWOT) se myslí mezinárodní militaristická kampaň, kterou Spojené státy odstartovaly po teroristických útocích z jedenáctého září 2001 s cílem eliminovat Al-Káidu a další militantní organizace operující především v muslimských státech Blízkého východu, Afriky a Asie. Termínem „war on terror“ tuto politiku označil americký prezident George Bush ve svém projevu z dvacátého září stejného roku (Bush, 2001a). Od svého počátku v roce 2001 se do této vojenské a politické kampaně přidala řada států, včetně evropských mocností (např. Velké Británie), ale i samotných států, v kterých panovalo podezření z možného skrývání teroristických skupin (např. Pákistán; více k válce s terorismem např. Gray, 2007; Boyle, 2008; Roberts, 2008 nebo Youngs, 2010).

Pro potřeby této práce je válka s terorismem vhodná hned z několika důvodů. Předně fungovala jako katalyzátor změny v celosvětové bezpečnostní architektuře. Bezpečnostní hrozba, kterou Al-Káida demonstrovala na příkladě útoků z jedenáctého září, se stala

komplexnější. Teroristický útok sice nepostihl stabilitu státu v klasickém slova smyslu, nicméně podařilo se mu podkopat jeho suverenitu, schopnost kontroly vlastních hranic a poukázat na důležitost redefinice stávajících bezpečnostních strategií a tím i nového způsobu strukturování vnitřních i mezinárodních politických vztahů. (Bourantonis – Ifantis – Tsakonas, 2008, p. 3). Hrozba se jednoduše stala mezinárodním fenoménem, jehož řešení vyžaduje mezinárodní spolupráci. Z tohoto důvodu byly Spojené státy a ostatní významní světoví aktéři (včetně Evropské unie a Japonska) donuceni přetransformovat své stávající bezpečnostní politiky do stavu, který je schopen reagovat na tuto novou podobu mezinárodní hrozby.

Tyto doktríny byly postaveny na relativním míru devadesátých let, kdy „světové velmoci (a hlavně Spojené státy) nebyly vystaveny významnému střetu s významným nepřítelem“ (Gray, 2007, p. 235). Spojené státy, které vyšly vítězně ze Studené války, se totiž v devadesátých letech ocitly v pozici jediné supervelmoci, jejíž nadřazenost v oblasti strategické síly nebyl nikdo schopen vyrovnat. Právě Al-Káida se v nultých letech tohoto století tímto „vyzivatelem“ americké moci stala a navrátila tím narativ strategické historie do pozice bezvýhradné důležitosti. Zároveň tím nastolila otázky po nové podobě bezpečnostních strategií národních států a mezinárodních organizací, jenž nyní musí čelit nerovnoměrnému vedení války v mezinárodní sféře.

Druhou významnou změnou, kterou válka s terorismem přinesla, byla razantní změna bezpečnostního diskursu jak Spojených států, tak Evropské unie a Japonska. Strategický diskurs devadesátých let byl poměrně vágní, provizorní a přesně nezaměřený. Diskurs války s terorismem se stal naopak přesně mířeným s jasnou definicí hrozeb. Prezident Bush tuto změnu nastínil ve svých projevech z roku 2001, kdy uvedl, že „každý národ v každém světovém regionu se nyní musí rozhodnout. Buď jste s námi, nebo jste s teroristy“ (Bush, 2001b).

Strategické koncepce, které vznikly pro reflexi války s terorismem, zavedly do slovníku mezinárodních vztahů přesné definice hrozeb sahajících od velkých regionálních kontingentů přes menší nacionalistické nebo fundamentalistické režimy a skupiny až po vznik samostatných oponentů velmocím. Tyto koncepce reagují na novou podstatu protivníka – agresivních, vypočítavých bojových skupin s jasnou – ač často explicitně nestanovenou – identitou (Bourantonis – Ifantis – Tsakonas, 2008, p. 4). Konflikty v Afghánistánu nebo

v Kosovu, v nichž státy na tyto „nové protivníky“ narazily, tuto komplexní náuru „nové bezpečnostní doby“ jasně demonstrovaly.

Současný bezpečnostní diskurs vychází z předpokladů této nové bezpečnostní hrozby. Reaguje na roztržštěnou povahu protivníka a jde ruku v ruce s proměnou vlastních praktických politik, které se v současnosti více zaměřují na anticipační prevenci, pre-emptivní akci a koaliční crisis-management. V tomto kontextu se současný bezpečnostní diskurs profiluje jako zaměřen na vyrovnání se s geografickým a funkčním rámcem bezpečnosti, úrovní její institucionalizace, její sílu a naopak křehkost a na ideologické a normativní elementy (Bourantonis – Ifantis – Tsakonas, 2008). Zároveň se mnohem více než v minulosti objevují nové a někdy neočekávané vztahy mezi politickou, ekonomickou a bezpečnostní sférou, čímž se snižuje kapacita národních států rozpoznat a zareagovat na nové hrozby. Přesto, že se nezměnilo všechno – unipolární struktura mezinárodního systému zůstala například nedotčena (Boyle, 2008, p. 191), objevuje se tím prostor pro významnější roli multilaterálních institucí⁵⁷, které mají potenciál koordinovat jednotlivé bezpečnostní strategie pro lepší nakládání s mezinárodní povahou současných hrozeb.

Systém institucí pro multilaterální nakládání se současnými bezpečnostními hrozbami nicméně ve světě existuje. Politická fóra, mezinárodní právo, ekonomická provázanost i systém bezpečnostních aliancí mohou mít pro předcházení a nakládání s hrozbami reálný účinek. Otázkou ovšem zůstává, jestli existuje politická vůle nejdůležitějších aktérů mezinárodních vztahů pro multilaterální způsob akce.

4.1. Spojené státy

Spojené státy a jejich primární bezpečnostní diskurs byl teroristickým útokem zasažen nejvíce. Administrativa prezidenta Bushe propojila válku s terorismem s americkou Grand strategy⁵⁸ v sérii oficiálních strategických dokumentů vydaných od roku 2001. Mezi ně patří například *National Security Strategy* (2002, 2006 a 2010), *National Strategy for Homeland*

⁵⁷ Mezinárodní organizace byly ovšem novou povahou bezpečnostních hrozeb rovněž zasaženy, jelikož vyvstaly debaty na téma adekvátnosti a efektivity existujících institucí. Viz Bourantonis – Ifantis – Tsakonas, 2008.

⁵⁸ Grand strategy je termín pro americkou zahraniční politiku, který označuje soubor plánů a politik propojujících snahu státu o získání politické, vojenské, diplomatické a ekonomické moci pro prosazování vlastního zájmu (Feaver, 2009). Svou definici v americké zahraniční politice získala prvně v roce 1997 v článku *Competing Visions for U.S. Grand Strategy* autorů Barryho Posene a Andrew Rosse, na konci devadesátých let ji převzal tisk a od roku 2001 je používána pro definici bezpečnostní koncepce americké zahraniční politiky, převážně potom Bushovy éry.

Security (2002, 2007), *National Strategy for Combatting Terrorism* (2003), *National Military Strategy* (2004, 2005) nebo *National Defense Strategy* (2005 a 2008). Tyto strategie sice již byly extenzivně analyzovány řadou významných vědců z oboru mezinárodní vztahy, tato kapitola nicméně cílí na definici amerického vnímání multilateralismu, která se náplní předchozích analytických studií nestala. Díky svému vlivu na praktickou americkou politiku a své pozici jako nejdůležitějších zahraničně politických dokumentů Bushovy a Obamovy administrativy poslouží jako základ diskursivního obrazu multilateralismu v americké bezpečnostní politice včetně odhalení americké motivace pro vstup či nevstoupení do multilaterálního uspořádání a hodnot, které si s tímto pojmem spojuje. Z dalších dokumentů, které si práce pro analýzu vybrala, jde o strategický plán *Sustaining U. S. Global Leadership: Priorities for 21st Century Defense* (2012) a řadu vybraných projevů prezidentů George Bushe a Baracka Obamy – celkem tedy 14 relevantních dokumentů.

Co je příznačné těmto dokumentům, stejně jako obecné rétorice americké administrativy a prezidenta Bushe je radikalizace primárního diskursu. Bushova administrativa definovala strategii pro bojování s terorismem, která byla založena na rozhodné, efektivní a do jisté míry unilaterální akci. Toto myšlení (které bude rozebráno později) má v americké Grand strategy nespornou tradici. Přesto, že Spojené státy byly jedním z největších ideologických propagátorů multilaterálního světového řádu ve všech zásadních milnících minulého století, čímž se myšlenkově podílely na vytvoření nejvýznamnějších multilaterálních organizací, jako byla Společnost národů, OSN nebo NATO, přístup Spojených států v mnoha praktických rozhodnutích vycházel z pozice amerického excecionalismu (Patrick – Forman, 2002). Myšlenka výjimečnosti a oddělení země od svých evropských spojenců (natožpak od například Asie) ovlivnila odmítnutí či nevoli k participaci v organizacích, které byly viděny jako negativně ovlivňující dosažení amerického národního zájmu. V devadesátých letech například Spojené státy na několika událostech daly jasně najevo svoji pochybnost nad Radou bezpečnosti OSN, když ji v oficiálních dokumentech popisovali jako „nekonzistentní s mezinárodním právem“ (Congress, 1995/6) či jednoduchým vypuštěním OSN ze svých koncepcí zahraniční politiky v případech, kde byla její agenda viděna jako v rozporu s efektivním dosažením amerických zahraničněpolitických cílů.

Administrativa prezidenta Bushe americký excecionalismus ve svých primárních pramenech potvrzovala a multilateralismus naopak od začátku války s terorismem nepovažovala za dostatečně efektivní a chtěný způsob vedení diplomatických jednání.

Jakkoliv Bushova bezpečnostní strategie propagovala demokracii a dosažení spravedlnosti odsouzením „teroristů a zločinců“, ve svých bezpečnostních koncepcích vycházela ze striktně unilaterální pozice dané unikátností amerického postavení ve světě. Ve své předmluvě k *National Security Strategy* z roku 2002 dal jasně najevo, že „Spojené státy si užívají pozici jedinečné (unparalleled) vojenské síly,“ která vytváří „moment příležitosti k rozšíření výdobytků svobody napříč světem“. Oproti multilaterálnímu způsobu ovšem Bush viděl možnost „rozšíření svobody“ systémem „rovnováhy moci, která prospívá lidské svobodě“ (US President's Office, 2002b: p. 1, 29). Bezpečnostní strategie rovněž zdůraznila, že přesto, že „aliance a multilaterální instituce mohou navýšit sílu národů milujících svobodu,“ rozhodujícím faktorem v zahraniční politice USA je akce. „Historie tvrdě posoudí ty, kteří viděli přicházející nebezpečí, ale neodvážili se mu postavit. Do nového světa, kam nyní vstupujeme, vede jediná cesta k míru a bezpečnosti cestou akce.“ (Ibid, p. 2-4). Právě akci potom strategie považuje za jasnou premisu americké angažovanosti. Strategie považuje za rozhodující pro úspěch ve válce s terorismem „vůdcovství,“ které mohou právě Spojené státy světu nabídnout. I proto se Bushova administrativa nezříká samostatné akce, když píše, že „ač budou Spojené státy vždy hledat podporu mezinárodního společenství, nebudou se ostýchat jednat unilaterálně a pre-emptivně pro ochranu svého území a lidu“ (Ibid, p. 6).

Nutnost efektivního řešení mezinárodních problémů lze objevit i v *National Strategy for Combating Terrorism* (Národní strategie pro boj s terorismem) z roku 2003. V níž ačkoliv americký prezident mluví za „celý svět“, zřiká se inklinace k multilateralismu pro zachování efektivity praktických jednání: „(Spojené státy) sice chápou a uznávají podstatu komplikovaných (mezinárodních) výzev, které leží před námi, naše strategie nicméně vychází z předpokladu, že někdy jsou nejsložitější problémy nejlépe dosažitelné nejpřímějšími prostředky.“ (US President's Office, 2003: p. 2). Multilaterální spolupráce, která implikuje složitá vícestranná jednání, se tak paradoxně ocitla v pozici nevhodného nástroje řešení komplikovaných světových problémů. Podobně jako bezpečnostní strategie z předchozího roku pak i tento dokument zdůraznil možnost unilaterálního řešení, když na jednu stranu potvrdil „podporu všem, kteří chtějí na boji s terorismem spolupracovat s USA,“ nicméně dal jasně najevo, že „pokud se stát spolupráci nepodřídí, budou Spojené státy – ať už ve spolupráci s přáteli či sami pokud bude potřeba – donuceny udělat patřičné kroky k přesvědčení daného státu.“ (Ibid, p. 17).

Jakkoliv tento dokument nevyklučuje možnost multilateralismu jako jednoho z nástrojů vedení zahraniční politiky USA, použitý jazyk preferuje unilaterální řešení, které se navíc

dostává do pozice *opozita* multilateralismu. „Nemůžeme se (Spojené státy) vyvázat ze světa, protože v globalizovaném světě nás tento svět zasáhne tak jako tak“ (Ibid, p. 30). I tak je ovšem pozice Spojených států tímto světem ovlivněna co možná nejméně, jelikož dokument propaguje „vůli k akci,“ která může stát v rozporu se zájmy a akcemi ostatních států, a to i spojenců. Rozhodující veličinou pro spolupráci Spojených států tím zůstává vidina předpokládaných zisků/výstupů dané spolupráce, oproti benefitům pramenícím z procesu multilaterálního jednání.

To stejné se dá říci i o dokumentech z konce prvního a začátku druhého funkčního období George Bushe – *National Military Strategy* (národní armádní strategii) z roku 2004 a *National Defense Strategy* (národní obranné strategii) z roku 2005. Oba dokumenty uznávají nutnost „přátel či spojenců“, ale absolutně přehlížejí koncept multilateralismu v adresování spolupráce. Na místo normativního konceptu multilaterální spolupráce je důraz kladen na suverenitu. „Ve spolupráci s našimi mezinárodními partnery můžeme vytvořit mírovější a bezpečnější mezinárodní řád, v kterém je respektována suverenita národů“ (U. S. President’s Office, 2005, p. 1). Preferována zároveň není ani jakákoliv snaha o propagaci normativních hodnot multilateralismu, jelikož „ve světovém řádu, který hledáme (Spojené státy), státy musí být schopny sobě efektivně vládnout a řídit zahraniční vztahy tak, jak si to přejí.“ (Ibid, p. 18). Sdílené hodnoty jsou akceptovány pouze tehdy, kdy slouží jako prostředek k dosažení amerického cíle, čímž se přetvářejí do podoby zájmů – „Pomůžeme partnerům zvýšit své kapacity a kolektivně překonat nástrahy k dosažení našeho společného cíle“ (Ibid, p. iv).

Na dokument *National Security Strategy* navázal Bush v roce 2006 s revidovanou verzí. Tu zahájil větou „Amerika je ve válce“ jako výchozí pozicí pro tvorbu bezpečnostní politiky. Spojené státy tehdy byly na vrcholu svého zapojení do Blízkého východu. Prezence Spojených států v Iráku stále bojovala s lokálními vůdci Talibanu, přičemž kvůli nastávajícím volbám vzrostl počet teroristických útoků na armádní jednotky USA⁵⁹. V Afghánistánu v roce 2006 začaly nahrazovat americké vojáky jednotky NATO, které převážně v druhé polovině roku zaznamenaly sérii vojenských úspěchů proti Talibanu na jihu země. Konflikt se ovšem rozrostl i na sever sousedního Pakistánu. Tento vývoj vojenských operací na Blízkém východě „proměnil náš (USA) přístup díky měnícímu se prostředí.“ Změna v americkém přístupu se projevila v druhém pilíři nové strategie, který jasně zdůraznil, že „mnoho problémů, kterým nyní čelíme (..) přesahuje státní hranice.“ Jakkoliv ovšem Bushova

⁵⁹ Příkladem může být bombový útok na mešitu Al-Askari z 22. února 2006

administrativa potvrdila mezinárodní charakter konfliktu, jejich řešení nadále viděla v unilaterální akci: „Historie nám ukázala, že pokud dostojíme svým povinnostem, ostatní dostojí svým. Amerika musí nadále vést“ (U. S. President's Office, 2006, p. 1-3). Multilateralismus se tím přes změnu podmínek nadále držel na „druhé koleji“ vhodného způsobu řešení problémů low policy, nicméně nevhodný pro bezpečnostní otázky. Bezpečnostní strategie (Ibid, p. 32) například používá termín při propagování transparentnosti jednání nebo prosazováním zásad mezinárodního obchodu včetně technické spolupráce jako je transport komodit (viz též U.S. President's Office, 2007, p. 18).

Důrazem na suverenitu, akceschopnost a efektivitu spolupráce se bezpečnostní diskurs Bushovy administrativy dá považovat za výrazně unilaterální. Multilateralismus je viděn jako škodící americké výjimečné pozici jediné zemi s nevyrovnatelným vojenským a strategickým potenciálem. Proto se stává nepreferovaným způsobem vedení zahraniční politiky, který sice může být přínosný v oblastech, kde se jeho cíle shodují s naplněním amerického národního zájmu, nicméně je přehlížen v případech, kdy by (i procedurálně) ohrozil dosažení tohoto zájmu. Teroristický útok z jedenáctého září 2001 americký důraz na unilateralismus potvrdil. Washington totiž vyostřil tlak na propagování vlastní vojenské agendy, která sebevědomě mířila na ovládnutí „sporných území“ (contested zones), jelikož primárnost vedení zahraniční politiky viděla v efektivitě a akci. Právě multilateralismus se často stával opozitem této akceschopnosti, navíc zasahující do národní efektivity – i proto byl Bushem chápán jako *protimluv* k unilateralismu.

Nástup k moci prezidenta Baracka Obamy věstil protržení této unilaterální politické linie. Obama ve své kampani slíbil nové nastartování války s terorismem, nicméně porážení světového terorismu sliboval jinými prostředky než jeho předchůdce. Ve svém proslovu z 15. července 2008 uvedl, že jeho administrativa „ustoupí z rétoriky a většiny prostředků prezidenta Bushe,“ kterou nahradí „protiteroristickou kampaní, která bude morálně přijatelná, zaměřená a efektivní – chytřejší, lepší, hbitější a silnější“ (New York Times, 2008). Obama se tím proti unilaterální politice svého předchůdce na začátku svého volebního období jasně vymezil a sliboval návrat k „morální, mírové a kooperativní“ zahraniční politice založené na sdílených principech a hodnotách (McCrisken, 2011, p. 782). V roce 2009 například uvedl, že „(Spojené státy) musí ctít vlastních hodnot tak svědomitě, jako brání svoji bezpečnost – bez výjimek.“ (NBC News, 2009).

Zde viděl Obama největší výzvu jak oddělit své prezidentské období od toho George Bushe. Hned po nástupu do funkce například rozhodl o zavření detenčního centra ve věznicí Guantanámo s tím, že „je nutné navrátit standardy správného postupu, který vychází z nejnižších hodnot, které udělaly Ameriku skvělou“ (CNN News, 2009). Ve zkratce tím Obama nahlížel na válku s terorismem jako slučitelnou se zásadami a hodnotami, které by Spojené státy ve světě měly propagovat: mír, svobodu a spolupráci (srov. např. McCrisken, 2011).

Redefinice Obamovy zahraniční politiky byla následně viditelná i ve strategických dokumentech – a to i ještě před jeho nástupem k moci. V roce 2008 vyšla obranná strategie (*National Defense Strategy*), která byla prvním zvěstovatelem proměny Bushova unilateralismu⁶⁰ s větším důrazem na multilateralismus. Dokument uznává, že „bezpečnost Spojených států je pevně spjata s bezpečností mezinárodního systému.“ Volá proto pro „mírovou změnu,“ které se dá dosáhnout „vybudováním kapacit skrze - a spolu s - širokým spektrem partnerů“ (U. S. Department of Defense, 2008, p. 1-23).

Tato „multilaterální ofenzíva“ pokračovala i v bezpečnostní strategii (*National Security Strategy*) z roku 2010. Obama si v ní představuje svět jako „mezinárodní systém založený na pravidlech a zákonech a integrující všechny státy do rozhodování o jeho budoucnosti“, když tvrdí, že „moc v provázaném světě už není hrou s nulovým součtem“ (U. S. President's Office, 2010, p. 1). Spojené státy si dle něj toto uvědomují a jejich zásadním cílem by proto mělo být „vybudování silnějších mezinárodních institucí, které budou sloužit obecnému dobru“ (Ibid, p. 2-3). Předchozí důraz na rovnováhu moci dokument mění do podoby současné globální interdependence, kde žádný ze států nedokáže „uspět samotný“. „Základ (nového světového řádu) leží v našich vztazích s přáteli a spojenci, které vycházejí ze sdílených zájmů a hodnot.“ I přes tyto rétorické propagace multilateralismu a mírového řešení sporů však Obamova administrativa nezapomíná základní cíl své zahraniční politiky: „(budujeme kapacity) pro prosazování našeho národního zájmu do světa.“ Obamova zahraniční politika je v tomto ohledu velmi podobná té Bushově. Nicméně prostředek k dosažení národního zájmu se – minimálně v rétorické rovině – změnil. V bezpečnostní strategii totiž prezident viděl cestu v „spolupráci, modernizaci institucí a posílení mezinárodních norem“ (Ibid, p. 1-10).

⁶⁰ Strategie se proslavila jako „Gatesova doktrína,“ jelikož ji napsala hlava ministerstva obrany Robert Gates. Strategie sice vyšla ještě před Obamovou inaugurací, nicméně Gates s Obamou blízce spolupracoval a ve své funkci zůstal i po jeho nástupu do prezidentského křesla.

Právě proto byla americká účast ve válce v Libyi z roku 2011 viděna jako potvrzení Obamovy náklonnosti k multilateralismu. Po smrti Muammara Kaddáfího Obama oslavil to, že „ani jediný americký voják nevstoupil na nepřítelovu půdu, ale i tak se nám podařilo splnit náš cíl a společná mise NATO proto může brzy být ukončena“ (Obama, 2011). Obama rovněž dodal, že „(Spojené státy) tím demonstrovaly, čeho kolektivní akce může dosáhnout v jednadvacátém století“ (Ibid). Zde nicméně leží základní konflikt mezi bezvýhradným přijetím idey multilateralismu a důrazu na její efektivitu. Obama totiž podobně jako Bush viděl efektivitu za zásadní motivaci zahraniční politiky. Vytvořil tím jakousi verzi „příklonu k efektivnímu multilateralismu“, který byl nicméně odkázán na cíl, který plnil. Proto i přes zakomponování svých vzletných rétorických obrátů do americké strategie globálního vůdcovství (*Sustaining U. S. Global Leadership*, 2012), v kterém Obama považuje „propojení s přáteli (...) za základ úspěchu v misích na ochranu obyvatel Libye“ a spolu s bezpečnostní strategií z roku 2010 opakuje nutnost „posílení mezinárodních norem odpovědného chování,“ chápe multilateralismus jako prostředek k dosažení cíle, ač je tento prostředek vhodnější než Bushem propagovaný unilateralismus.

Zde leží hlavní podobnost a zároveň i rozdíl v chápání bezpečnostního multilateralismu a hodnot, které jsou s ním spojeny v období Bushovy a Obamovy administrativy. Bushova administrativa neradostně nahlížela na fakt, že multilateralismus implikuje určitý druh vztahů, který je založen na spolupráci vedenou sdílenými principy a hodnotami. Místo toho Washington viděl multilateralismus jako neadekvátní pro nakládání s mezinárodní bezpečností, jelikož multilaterální vyjednávání bylo chápáno jako narušující původní myšlenku negociace (CNN News, 2003)⁶¹.

Obamova administrativa tento radikalismus nesdílela. S nástupem 44. prezidenta dal Washington najevo, že Spojené státy jsou nadále zavázány k „zaručení mezinárodní bezpečnosti,“ ovšem s důrazem na mezinárodní rozměr této garance. Oproti Bushově explicitnímu unilateralismu tak Obama vytvořil strategii „řízení z pozadí“, která v rétorické rovině propagovala příznivý slovník multilateralismu, ale zároveň kontrolovala praktickou efektivitu této diplomacie. Ve své bezpečnostní strategii z roku 2010 proto Obama tvrdil, že „Spojené státy musí akceptovat svět takový, jaký je“ (U. S. President's Office, p. 1, 7). Tato percepce je daleko vzdálena normativnímu nahlížení na multilateralismus, které je blízké

⁶¹ Bush to explicitně stanovil například v roce 2003, kdy multilaterální akci skrze OSN viděl jako neschopnou pro jednání se Saddámem Hussajnem: „(multilaterální akce) jsou pouhé dlouhé roky diplomacie, které Irák využil na získání času“ (CNN News, 2003).

konstruktivistické škole a idealistickému předválečnému myšlení a pouze zčásti se dá spojit s myšlenkami neoliberálního institucionalismu. Namísto toho Obama vychází z realistického přístupu dosažení cíle jako zásadní motivace chování, přičemž multilateralismus vidí za vhodný cíl pro dosažení této „smart strategy“, užitečný nejen při jednání s přáteli, ale i při nakládání s nepřáteli.

Obama proto z multilateralismu nečiní základ americké diplomacie. Spíše ho akceptuje jako důležitý politický proces, který je vhodnější pro řešení komplexních problémů současného světa, jak to zmínil k předmluvě ke své bezpečnostní strategii z roku 2010: „Amerika neuspěla díky obcházení současných proudů mezinárodní spolupráce. Podařilo se nám nasměrovat tyto proudy ve směru svobody a spravedlnosti, aby každý stát kvetl při splnění svých povinností a byl vystaven důsledkům při neplnění.“

4.2. Evropská unie

Tato práce pracuje s texty, které reprezentují Evropskou unii jako celek. Dělá to z několika propojených důvodů, které byly definovány v úvodu. Unie disponuje řadou primárních textů, které vytváří určitý „evropský diskurs“ na velkou škálu bezpečnostních i jiných otázek MV. Tento diskurs je sice poznamenán stávající institucionální architekturou EU (kdy jednotlivé instituce mohou mít rozdílné názory na preferovanou externí akci EU, viz úvod), nicméně primární koncepce jako jsou zakládající smlouvy, deklarace (*EU-NATO Declaration on ESDP*, 2002) či bezpečnostní strategie (*European Security Strategy*, 2003, 2008; *Internal Security Strategy*, 2010) nebo reporty (EU, 2008) zůstávají koherentním výstupem unie jako celku a stávají se tím vhodným materiálem pro výzkum percepce multilateralismu, který navíc, jak Monica Gariup (2011, p. 121-122) připomíná, „nejen že představuje krystalizaci dominantního diskursu a tím i strategické preference EU, ale zároveň odpovídá na volání epistemických komunit a veřejnosti po jasné deklaraci strategie evropské bezpečnosti“. Unie navíc tím, že není samostatný stát jako USA či Japonsko, rozšiřuje možné srovnání jednotlivých percepcí i o aktéra, jenž byl na principu multilateralismu utvořen a zůstává otázkou, zda je jeho principům plně oddán, či s čím si hodnoty tohoto konceptu spojuje. Zmíněné strategické dokumenty (celkem 8 – bezpečnostní strategie, dokumenty primárního práva, reporty) budou použity jako základ hledání po motivacích a hodnotách v evropském pojetí multilateralismu.

Jednotlivým prvkem evropského bezpečnostního diskursu je kodifikace multilateralismu jako zásadní *doktríny* způsobu vedení vlastní zahraniční politiky, ale i cílem pro strukturování mezinárodních vztahů jako takových. Vychází tím z dlouhé historie multilaterálního jednání, která je viditelná od samého založení EC⁶². Už od založení Unie v roce 1993 byl příklon k multilaterální akci obsažený v předmluvách i textech zakládajících smluv, koncepcí i strategií. EU zároveň od Maastrichtské smlouvy považuje soulad s principy charty OSN za základ své externí akce, přičemž to explicitně deklaruje v prvním článku ustanovení o Společné zahraniční a bezpečnostní politice (SZBP), v kterém uvádí, že „(Unie bude) ochraňovat společné hodnoty, fundamentální zájmy, nezávislost a integritu Unie v souladu s principy charty OSN⁶³“ (EU, 2002, Article 11).

Tyto hodnoty ovšem unie nevidí v efektivitě a akceschopnosti, jako tomu je u příkladu Spojených států, naopak je staví na hodnotách „loajality a vzájemné solidarity“ (Ibid, C325/14). Efektivnost spolupráce dostává v percepci Unie kompletně jiného významu, který více vychází z procedurálních kvalit multilateralismu než z potřeby rychlé a rozhodné akce. Smlouva o EU jasně říká, že „členské státy budou spolupracovat pro zesílení a rozvoj vzájemné politické solidarity. Zřeknou se tím jakékoliv akce, která by byla v rozporu se zájmy Unie nebo by omezovaly její efektivnost jako kohezní síly v mezinárodních vztazích“ (Ibid, C325/14-15). Sama unie se tím považuje za kohezního činitele, přičemž efektivita je právě spojena s touto pojící funkcí její zahraniční politiky.

Tuto „efektivitu multilateralismu“ tím Unie propaguje i za svými hranicemi. Ve své ESDP deklaraci s NATO (*European Union – NATO Declaration on the European Security and Defense Policy – ESDP*, 2002) a v dohodách „Berlín plus⁶⁴“ dokonce přidávají jeden ze stavebních kamenů teoretického vymezení multilateralismu – nedělitelnost (indivisibility) - do svého zakládajícího textu, když tvrdí, že „(ESDP je) založena na sdílených hodnotách a nedělitelnosti v bezpečnostní sféře jednadvacátého století“ (European Council, 2002a, p. 1). ESDP byla postavena na attributech instituce multilateralismu, jako jsou „rovnost, efektivní vzájemné konzultace, dialog, spolupráce a transparentnost“ (Ibid, p. 2), čímž propojovala

⁶² Nicméně práce zde přistupuje pouze k Evropské unii a tuto historii tedy ukáže na dokumentech od roku 1993, kdy byla Unie založena Maastrichtskou smlouvou.

⁶³ Wouters (2007) dodává, že 27 členských států EU přispívá okolo padesáti procent prostředků všech členských států OSN na financování OSN fondů a programů.

⁶⁴ Berlín plus je označení pro sérii dohod mezi EU a NATO, podepsaných 16. prosince 2002. Tyto dohody vychází z Washingtonského summitu v roce 1999 a dovolily EU navázat na některé z vojenských kapacit NATO při řešení vlastních peacekeepingových operací. Viz např. Cornish, 2004; Tardy, 2009.

nejen sdílené hodnoty, ale i dlouhou vizi výhod plynoucích z multilaterální bezpečnostní spolupráce.

Verzi efektivního multilateralismu EU zopakovala v asi nejpregnantnější obhajobě multilateralismu coby základního kamene bezpečnostního rozměru zahraniční politiky EU – bezpečnostní strategii *European Security Strategy* (European Council, 2003). Základem dokumentu je přesvědčení o provázané nátuře současných bezpečnostních hrozeb „ve světě, kde žádný stát není schopen se jim vyrovnat sám“ (Ibid, p. 1) a jedinou cestou jak jim předcházet je „vytvoření silné mezinárodní společnosti, dobře fungujících mezinárodních institucí a na pravidlech založený mezinárodní řád“ (Ibid, p. 9). Unie ilustruje tento přístup na regionální spolupráci, když píše „důležitost tohoto přístupu byla ukázána na příkladě Balkánu. Skrze naši soustředěnou snahu spolu s USA, Ruskem, NATO a dalšími mezinárodními partnery již stabilitu regionu neohrožuje vypuknutí významného konfliktu. Věrohodnost naší zahraniční politiky spočívá na konsolidaci našich úspěchů v regionu. Evropská perspektiva nabízí jak strategický zájem, tak ponuknutí ke změně“ (Ibid, p. 8). Právě důraz na změnu je vyvoditelná z evropského náhledu na multilateralismus, jelikož ten (spolupráce s přáteli) má procedurální kvalitu změny mezinárodního řádu směrem od konfliktu ke stabilitě.

Cesta ke změně vede skrze „efektivní multilateralismus,“ který dokument propaguje. Jeho základem je evropská zkušenost. Unie vychází z toho, že „naše vlastní zkušenost demonstruje, že bezpečnost může být zvýšena skrze budování důvěry a režimy kontroly zbraní. Tyto instrumenty jsou důležitým přínosem pro bezpečnost a stabilitu nejen v našem sousedství“ (Ibid, p. 10). Hodnotou multilateralismu z pohledu EU se tím stává minimalizace sporů mezi členskými státy, která je aplikovatelná v mezinárodním měřítku, jelikož podobně jako uvnitř Unie i ve světě tento přístup vede k naplnění obecných liberálních cílů. Proto i způsob nakládání se „státy mimo hranice mezinárodního společenství, které porušují mezinárodní normy“ zůstává ve snaze „zapojit je zpět do mezinárodního společenství,“ specifickým „evropským způsobem“ (Ibid, p. 10-11). Zde je největší role Unie – dohlížet a ochraňovat efektivitu multilaterálního světového řádu v případech, kdy její hodnoty a zásady jsou některým státem prolomeny.

V praxi EU poukazuje na organizace, jako jsou OSN, Rada Evropy, Světová obchodní organizace nebo Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě jako na základní součásti garance právního světového řádu, v kterých Unie „prosadí rozšíření členské základy při dodržování vysokých standardů jejich chodu“ (Ibid, p. 9) pro dosažení demokratizace

mezinárodního společenství, které je základem jeho správného fungování. Jelikož se EU prosazuje za garanta tohoto uspořádání (a přeměny k efektivnímu multilaterálnímu řádu), propagace multilateralismu – tedy podmínky dosažení mírového světového řádu založeného na sdílených hodnotách, respektu a demokracii – vidí jako svou morální *povinnost* světa: „Aktivní Evropská unie má dopad i na globální úroveň. Tím dopomáhá k efektivnímu multilaterálnímu systému, který vede k férovějšímu, bezpečnějšímu a více propojenému světu⁶⁵ (Ibid, p. 14-15).

Evropská unie tím propaguje (viz. výše, srov. rovněž Lazarou – Edwards – Hill – Smith, 2010, p. 19-20) 1, principy good governance a demokracie v celém světě. 2, ukončení cyklu konfliktu, nebezpečí a chudoby propagací rozvoje a rozvojových organizací. 3, zvýšení legitimacy OSN jako základního rámce efektivního multilaterálního řádu. 4, navýšení počtu členů mezinárodních organizací při udržení vysokých standardů. 5, propagace dalších aktérů, s kterými mohou instituce vést „partnerské programy a jednání“ (European Council, 2003, p. 13). 6, propagaci multilateralismu za hranicemi EU a sousedských oblastí a 7, propojování multilaterální agendy do jiných sfér, než pouze bezpečnostní. V těchto bodech Unie jasně identifikuje multilaterální uspořádání za *základ* férového a mírového mezinárodního systému a chápe tedy multilateralismus za vlastní cíl zahraniční politiky, kvůli svým inherentně dobrým procedurálním praktikám (ač s tímto pohledem někteří autoři polemizují – viz Lazarou – Edwards – Hill – Smith, 2010).

Zpráva o implementaci zmíněné bezpečnostní doktríny (*Report on Implementation of the European Security Strategy*, 2008) dotvrzuje viditelnou snahu Evropské unie o konceptualizaci vlastní priority k efektivnímu multilateralismu, která by byla sdílena členskými státy a tím získala výraznější zdroj legitimacy. Report propojuje evropskou bezpečnost s OSN, když tvrdí, že „na globální úrovni musí Evropa vést k vytvoření multilaterálního řádu. Organizace spojených národů stojí na vrcholu tohoto mezinárodního systému. Vše co EU ve sféře bezpečnosti udělala, bylo propojeno se záměry OSN. Nyní máme unikátní moment na oživení multilateralismu díky spolupráci se Spojenými státy a s dalšími našimi partnery po celém světě. Pro Evropu zůstává transatlantické partnerství nezaměnitelným artiklem postaveným na sdílené historii a povinnostech“ (European Council, 2008, p. 2).

⁶⁵ Pro implementaci principů Evropské bezpečnostní strategie vytvořila EU Evropskou obrannou agenturu (European Defense Agency) jako „důležitý element k vytvoření flexibilnějších a efektivnějších vojenských složek EU“ (EU, 2004, L245/17). Pro obecnější analýzy evropské bezpečnosti viz Hill – Smith, 2005; Giegerich, 2006; Gariup, 2008; Liewercheidt, 2010

Spolupráce s partnery je dle zprávy řešením i partikulárních sporů. Oproti Spojeným státům, které jsou připraveny jednat unilaterálně, tím Unie dbá na zapojení všech – i dle USA „darebných“ – států do řešení sporu. V případě války s terorismem proto EU deklaruje, že „bezpečnostní snahy neuspějí bez plného zapojení Afghánistánu i jeho sousedských států, převážně potom Pákistánu, ale i Indie, Centrální Asie a Iránu,“ (Ibid, p. 7). Zpráva zároveň propaguje v ESS zmíněné propojení bezpečnostní sféry s podporou udržitelného rozvoje a ekonomické spolupráce, čímž se pokouší „vymýtit kořeny konfliktu, který je často spojen s nestabilitou a křehkostí jednotlivých států“ (Ibid, p. 8).

Změny v bezpečnostní politice EU, započaté v Maastrichtu, Amsterdamu a Nice byly zkompletovány v Lisabonské smlouvě, která vstoupila v platnost prvního ledna 2009. Smlouva navrhla výrazné změny do evropské bezpečnostní politiky – nahradila pozici vysokého zmocněnce pro společnou zahraniční a bezpečnostní politiku EU vysokým představitelem EU pro zahraniční věci a bezpečnostní politiku a zvýšila obranné kapacity Unie propagací společné obrany EU (skrže Evropskou bezpečnostní a obrannou politiku) a vytvořením Evropské služby pro vnější činnost⁶⁶. Potvrdila tím multilaterální podtext své zahraniční akce vycházející z vlastní zkušenosti organizace vzniklé z propojování evropských států – „akce EU na mezinárodní scéně budou vedeny stejnými principy, které inspirovaly vlastní vznik a které zároveň Unie propaguje do světa“ (EU, 2007, C306/10, Article 1). Zastala se rovněž role OSN (kterou Spojené státy veskrze ignorují) a spolupráce s dalšími aktéry MV, jelikož „unie pokračuje v budování vztahů a partnerství s třetími zeměmi a mezinárodními, regionálními či globálními organizacemi, které sdílí naše základní principy (...) a (Unie) bude propagovat multilaterální řešení obecných problémů, partikulárně v rámci OSN“ (Ibid, C306/23).

Tyto bezpečnostní strategie Evropské unie se pokouší, jak je to shrnuto v zatím poslední – vnitřní bezpečnostní strategii z roku 2010 (*Internal Security Strategy for the EU*) – „vytvořit vlastní bezpečnostní model založený na principech a základních hodnotách Unie: respektu k lidským právům a fundamentálním svobodám, vládě práva, demokracie, dialogu, tolerance, transparentnosti a solidarity“ (European Council, 2010, p. 9). Tyto hodnoty jsou rétorickým návazáním na základní hodnoty multilateralismu – nedělitelnost, inkuzivita a reciprocita – které definoval Ruggie. Zároveň se zde vyjevuje myšlenka zodpovědnosti Unie

⁶⁶ EEA jsou diplomatické sbory pro podporu a propagaci evropské SZBP. Formálně byly započaty prvního prosince 2010 a spadají pod vysokou zmocněnkyni, kterou je nyní Catherine Ashtonová. Více viz např. Kirchner – Domínguez eds., 2011.

za regiony a státy, které nedostávají úroveň ekonomické i „diplomatické“ vyspělosti Evropy. Právě multilateralismus je zde viděn jako ideální aspekt strukturování mezinárodních vztahů, jelikož zajišťuje férové zastoupení všech na rozhodování o problémech, které přesahují hranice jednoho státu nebo regionu.

Multilateralismus se tím v evropském myšlení dostává do protikladu ke konfliktu, podobně jako tomu bylo u myšlení předválečných idealistů. Konflikt ve všech svých manifestacích (a sférách politiky a ekonomiky) je viděn jako základ nestability a hrozby globálnímu společenství. Unie je proto *morálně* zavázána k propagaci tohoto inherentně dobrého konceptu, který považuje za základ vlastního uspořádání a vztahů mezi členskými státy, do oblastí za svými hranicemi. Jako výsledek této propagace je ilustrován stabilní světový řád s mírovým řešením konfliktů a spoluprací, jelikož „realizace stabilního míru se stala ultimátním gólem“ fungování EU.

4.3. Japonsko

Jak bylo uvedeno v úvodu této práce, koncept multilateralismus byl v Japonsku uveden do oficiálního diskursu poměrně nedávno – na konci osmdesátých a začátku devadesátých let. Podobně tomu bylo i s praktickými zkušenostmi s multilateralismem v japonské zahraniční politice. Kennichi Itō například v předmluvě knihy *Japan in international politics* (Berger – Mochizuki – Tsuchiyama eds., 2007, p. vii) uvádí, že „válka v Zálivu z let 1990-91 a asijská ekonomická krize 1997-98 poprvé od Druhé světové války motivovaly Japonsko k diskuzím o vlastní mezinárodní kontribuci (*kokusai kōken*) mezinárodnímu společenství.“ Japonsko bylo opravdu po velkou část minulého století (nemluvě o éře Taishō, Meiji nebo Tokugawa) izolováno od světového bezpečnostního multilateralismu a i v devadesátých letech bylo opakovaně odborníky kritizováno za nedostatečnou chuť k zapojení do světové komunity (přes nespornou japonskou ekonomickou sílu). Tyto důvody a motivace Japonska k zapojení či nezapojení do multilaterálního zřízení spolu s hodnotami, které multilateralismus v bezpečnostním diskursu pro Japonsko představuje (a proti čemu se vymezuje), tato část prozkoumá na příkladě 19 vyčleněných relevantních dokumentů (modrých knih, bezpečnostních strategií a promluv státníků) z asi padesáti analyzovaných primárních pramenů.

Důvodů „virtuální neexistence“ multilateralismu v praktické japonské poválečné zahraniční politice (a potažmo i v Asii v období Studené války) je hned několik. 1, se Japonsko nacházelo v nepříznivém prostředí Studené války, kdy bipolární systém mezinárodních vztahů včetně sovětsko-americkému rozdělení sfér vlivu zamezoval asijské snahy o vybudování vlastních mezinárodních institucí a ty, které vybudovány byly (například Mezinárodní vojenská organizace Austrálie, Nového Zélandu a USA, ANZUS nebo Organizace jihoasijské smlouvy, SEATO) vznikaly jako produkty mocenských soubojů převážně pod taktovkou USA (Kolmaš – Moravcová, 2014, p. 51). S tím se pojí i bod 2, preference mocností (u Japonska výhradně USA) strukturovat asijský region na základě bilaterálních aliancí. Spojené státy uzavřely bezpečnostní smlouvu s Japonskem v roce 1951, Sovětský svaz navázal „přátelskou aliancí“ s Čínou o rok dříve⁶⁷.

USA rovněž propojily do svého systému bilaterálních aliancí ostatní regionální státy – bezpečnostní smlouvy podepsaly i s Filipínami (1951), Jižní Koreou (1953) a Tchaj-Wanem (1954). Pro Petera Katzensteina (2005) tím Spojené státy „zničily“ zárodky multilateralismu v Asii kvůli tomu, že viděly rozdíl mezi „západní“ a „asijskou“ identitou, přičemž právě kvůli tomuto rozdílu propagovaly multilaterální přístup v „blízké“ Evropě a bilaterální ve „vzdálené“ Asii. 3, Třetí důvod spočívá v nedořešených historických sporech mezi nejdůležitějšími aktéry regionu., většinou pramenící z japonské agrese v Druhé světové válce. Thomas Berger (2003, 2007) poukázal například na fenomén *comfort women*, Alexander Bukh (2007) zmínil japonské učebnice historie, které japonskou agresi obhajovaly. Tyto – a další – příklady nedořešených sporů stály základem nevole asijských států podvolit se režimům, v kterých by Japonsko bylo viděno jako regionální lídr (srov. Duffield, 2003). 4. důvod vidí Pyle (2007, p. 45-66) v pragmatickém – až realistickém (viz Green, 2003) – japonském přístupu k tvorbě politiky. Pyle poukazuje na to, že už od revoluce Meiji nebyla japonská zahraniční politika hnána abstraktními ideály, jako spíš pragmatickou snahou (*genjitsuteki*) o dosažení moci. S Pylem souhlasí i japonský historik Akira Iriye (1991, p. 13-14), který japonskou zahraniční politiku charakterizoval za „prostou ideologických principů“ (*mu-shisō no gaikō*).

Tvrzení o pragmatičnosti japonské zahraniční politiky je pravdivé jen zčásti. Poválečná japonská pozice v bezpečnostní sféře vycházela z podřízeného postavení západním mocnostem v čele s USA, které Japonsko ve válce zdrtily a po válce přidáním článku 9 do

⁶⁷ Při jejímž uzavření Mao Ce Tung poprvé a naposledy vycestoval ze své rodné říše

nově napsané ústavy uzamkly zemi možnost poskytovat vojenskou pomoc multilaterálním iniciativám. Japonsko rovněž myšlenku multilateralismu přímo nezavrhovalo; již ve své prvním výročním zhodnocení zahraniční politiky – modré knize *Gaikō seisho* – z roku 1957 artikulovalo „mír mezi národy a bezpečnost v rámci OSN“ (MOFA, 1957) za základní vizi formování japonské zahraniční politiky. Pragmatičnost Yoshidovy doktríny⁶⁸, jak ji popisují Pyle (2007) s Greenem (2003) je tedy definovatelná pouze bez posouzení podmínek jejího vzniku a navázání japonského bezpečnostního „pragmatismu“ na válečnou devastaci a bilaterální vztah se Spojenými státy, které Japonsku poválečnou „low profile policy“ do jisté míry vnutily.

Od konce osmdesátých let se rovněž Japonsko angažovalo do řady multilaterálních institucí, přičemž v některých hrálo přímo vůdčí úlohu (Asijsko pacifické hospodářské společenství, APEC nebo Regionální forum ASEAN, ARF, viz Munakata, 2006; Grimes, 2011). Multilateralismus rovněž začal v devadesátých letech hrát výraznější roli v primárním japonském diskursu. Snaha o přeměny bilateralismu Studené války, založeném na bezvýhradném akceptování bilaterální aliance se Spojenými státy, byly viditelné ve vládních strategiích volajících po posílení multilateralismu v zahraniční politice a vedoucích v zásadní japonskou roli uvnitř některých rodičích se organizací (APEC a ARF např. MITI, 1988, 1997; Nakayama, 1991) či v zásadní japonské podpoře Kjótskému protokolu a Mezinárodního trestního soudu (Pempel, 2011, p. 255-57). Nicméně i přes novou japonskou iniciativu v multilaterální politice zůstal diskurs do jisté míry navázán na bilaterální pakt s USA, jelikož ten i nadále tvoří základ japonské bezpečnostní politiky. Nejdůležitějšími strategickými dokumenty, které současný japonský diskurs na válku s terorismem tvoří, jsou dvě bezpečnostní strategie (*Bōei keikaku taiko* – program národní obrany) z let 2004 a 2010 a potom série každoročních diplomatických knih (*gaikō seisho*), které vycházejí již od první zmíněné knihy v roce 1957. Japonská percepce multilateralismu se dá rovněž dohledat v projevech klíčových státníků, jako jsou bývalí premiéři (Junichiro Koizumi a další), současný premiér Shinzō Abe a bývalí a současní ministři zahraničních věcí (nyní Fumio Kishida).

Vůle k multilaterální zahraniční politice byla tedy v druhé polovině stabilně narušována důrazem na bilaterální bezpečnostní alianci s USA. Aliance byla v primárních

⁶⁸ Yoshidova doktrína byla poválečná japonská strategie odmítnutí zapojení do bezpečnostní politiky a naopak výrazná propagace obchodních vztahů. Tato strategie, definována poválečným premiérem Yoshidou Shigeru, stála základem zahraniční politiky Japonska po velkou část druhé poloviny dvacátého století. Více viz Iokibe, 2011; Tsuchiyama, 2007; van Wolferen, 1989

pramenech opakovaně označována za „základní prvek japonské zahraniční a obranné politiky, stejně jako obecně prospěšným prvkem pro budování stability a prosperity nejen v regionu Asie-Pacifik, ale i pro celé mezinárodní společenství“ (MOFA, 2013). V přímé reakci na napadení Spojených států to uvedl tehdejší premiér Koizumi, nicméně nezapomněl připomenout, že „Artikl 9 japonské ústavy vylučuje užití síly v japonské zahraniční politice, proto se japonská podpora omezí na ne-silovou asistenci USA a ostatním“ (Koizumi, 2001). V následující diplomatické knize (MOFA, 2002, p. 14-16) Tokio sice potvrdilo „výhradou podporu USA“, nicméně neopomnělo zmínit, že tato podpora je „v souladu s rezolucí Rady bezpečnosti 1368“, čímž navázaly bilaterální alianci na multilaterální rozměr legitimizace svého rozhodnutí.

Bilaterální aliance nicméně zůstávala primárním zájmem japonské bezpečnosti. A to i přes jasnou inklinaci k multilateralismu v obchodní sféře, kde Japonsko vidělo v multilateralismu „cestu k prohloubení interdependence a budování důvěry v regionu“ (MOFA, 2011a). V bezpečnostní sféře nicméně multilateralismus za bilateralismus zaměnit nešel. Na spolupráci s USA je postavena i bezpečnostní strategie Japonska z roku 2004 (*Bōei keikaku taikō*) z dílny ministerstva obrany (MOD) vlády premiéra Koizumiho. Dokument vychází z „komplexní povahy současných bezpečnostních hrozeb,“ a faktu, že „větší snahy o kooperaci a institucionální řešení sporů začínají rozprostírat kořeny v mezinárodním systému,“ ovšem v řešení těchto problémů do jisté míry podporuje americkou dominanci. USA označuje za „jedinou supervelmoc,“ která „významně přispívá k vytvoření mezinárodního míru a stability aktivním přístupem k boji s terorismem a proliferací zbraní hromadného ničení“ (MOD, 2004, p. 2).

Bez Spojených států si navíc Japonsko nedokáže představit zajištění vlastní bezpečnosti. Tokio sice uznává, že „s růstem interdependence mezi největšími aktéry se zvýšily snahy o dosažení multilaterální koordinace a spolupráce (nejen) v regionu Asie-Pacifik,“ nicméně multilaterální řešení této situace považuje za nedostatečné, jelikož díky „horšícím se vztahům v regionu včetně čínsko-tchajwanských vztahů, vojenských aktivit Severní Koreje a modernizaci jaderných kapacit Číny“ zůstává nejdůležitější zárukou regionální stability, ale i *obecného dobra* japonská bilaterální spolupráce s USA - „Japonsko-americká ustanovení jsou nedílnou součástí japonské bezpečnosti. Americká přítomnost v Asii je ovšem navíc kriticky důležitá pro stabilitu celého regionu“ (MOD, 2004, p. 3). Přes jasnou náklonnost bilaterální garanci bezpečnosti se ovšem Tokio nevzdalo multilateralismu jako takového. Ve strategii zmínilo nutnost „podpory aktivit OSN pro mezinárodní mír,

bezpečnost a diplomatické snahy o kooperativní vztahy mezi státy“ (Ibid, p. 4) i „zapouštění kořenů multilaterálního způsobu uvažování o regionální bezpečnosti, včetně ARF“ (Ibid, p. 7). Japonsko tím položilo základy k „vícevrstvé“ (multi-layered) bezpečnostní strategii, kterou následně propagoval mj. premiér Shinzō Abe (ve svém prvním funkčním období 2006-7, viz MOFA, 2010a).

Abe vycházel z rozhodující role bilaterální aliance, nicméně vícevrstvým přístupem k zajištění vlastní bezpečnosti tuto alianci „zapustil“ do mezinárodního systému v asijsko-pacifickém regionu. Japonsko totiž naplánovalo (a začalo tvořit) hustou síť formálních i neformálních vztahů s okolními státy, navázaných na bezpečnostní alianci. Cílem této strategie bylo nejen „zajištění větší bezpečnosti země díky vyššímu počtu kanálů spolupráce,“ ale i „vybudování důvěry v regionu pro rozpuštění konfliktů skrze diplomatické kanály.“ (MOFA, 2008). Přesto však tato strategie počítala s „jasným dodržováním americko-japonských bezpečnostních ujednání“ (Ibid). Zastoupení multilateralismu ve vícevrstvé diplomacii mělo roli „pomocníka“ bilateralismu. „Japonsko využije potenciálu regionu do největšího možného rozsahu při nakládání s regionálními bezpečnostními výzvami. Vícevrstvý přístup nebude lpět pouze na bilateralismu, ale i na propagaci regionální spolupráce ve východní Asii, jako je Východoasijský Summit (East Asian Summit, EAS), ASEAN + 3, Japonsko-ASEAN spolupráce, framework Japonsko-Čína-Jižní Korea a spolupráce, která obecně inkorporuje státy mimo region, jak dělají organizace APEC, ARF a ASEM. Navrch těchto snah bude Japonsko propagovat ustavení sdílených, univerzálních hodnot“ (MOFA, 2007, viz též MOFA, 2011a).

Jakkoliv vícevrstvá diplomacie, v které pokračoval Abe i jeho nástupci na premiérském křesle (Yukio Hatoyama, Naoto Kan, Yoshihiko Noda a v současnosti opět Shinzō Abe), pokračovala v důrazu na spolupráci se Spojenými státy, od americké percepcie multilateralismu byla ale tato doktrína výrazně rozdílná. George Bush považoval multilateralismus za omezující unilaterální kapacity americké zahraniční politiky, Japonsko v multilateralismu opozitum k unilateralismu nevidí (ač to tak popisuje například i japonská verze wikipedie⁶⁹). Naopak nachází diskursivní interpretaci multilateralismu v přímém protikladu k bilateralismu, který bezpečnostní aliance s USA ztotožňuje (Kolmaš, 2013). Nedá se ovšem říci, že by Japonsko zařadilo multilateralismus do normativní verze, kterou prosazuje Evropská unie – neprosazuje totiž ani v diskursu, ani v praktické reflexi zahraniční

⁶⁹ Přičemž píše, že „opozitem multilateralismu je unilateralismus, typický pro Spojené státy“ viz <http://ja.wikipedia.org/wiki/%E5%A4%9A%E5%9B%BD%E9%96%93%E4%B8%BB%E7%BE%A9>

politiky multilateralismus jako element společenské změny nejvhodnější pro strukturování mezinárodních vztahů. Tokio nicméně považuje multilateralismus za doplněk k bilateralismu, který nachází limity právě ve vztahu k bilateralismu – tam kde George Bush a zčásti i Barack Obama nacházeli hranice multilateralismu v koordinaci vlastní pozice s ostatními státy, nachází Japonsko hranice v koordinaci vlastní pozice *vůči* Spojeným státům. Vzhledem k tomu, že bilaterální pakt se Spojenými státy nadále tvoří základ japonské bezpečnosti (viz MOFA, 2009, 2010a), bezpečnostní multilateralismus je velmi složitý na dosažení a v období krize⁷⁰ většinou přehlížen a důraz je kladen na bilateralismus.

Zároveň ovšem Tokio klade důraz na funkční úroveň multilateralismu. Podobně, jako byl multilateralismus poprvé v japonském diskursu identifikován za cestu řešení sporů v obchodní spolupráci (Watanabe, 1990) a jak na termín nahlíží například japonské slovníkové definice (databáze Kotobank multilateralismus vykládá jako „doktrínu řešení obchodních sporů mezi dvěma a více státy“⁷¹), je v japonském diskursu očividná pragmatická snaha o doplnění bilaterální aliance o další způsoby zahraniční politiky, které mohou s aliancí spolupracovat (vícevrstvý přístup)⁷².

Percepce multilateralismu jako „doplnění“ bilateralismu je dohledatelná v naprosté většině strategických dokumentů, čímž z této percepce tvoří kontinuální politickou strategii Japonska. Zatím poslední bezpečnostní strategie⁷³ *Bōei keikaku taikō* z roku 2010 (MOD, 2010) premiéra Jukio Hatoyamy jasně pokračuje v Abeho strategii komplementarity multilateralismu: „Pro efektivní stabilizování regionu Asie-Pacifik spolu s japonsko-americkou aliancí musí být vytvořena bezpečnostní síť, a to kombinací bilaterálních a multilaterálních bezpečnostních spoluprací do vícevrstvého komplexu“ (Ibid, p. 8). I ve vytvoření této sítě ovšem Tokio nepostupuje výhradně multilaterálně. Naopak, vidí základ těchto vztahů v „nabalování“ funkčních spoluprací na bilaterální pakt, který leží uprostřed japonské bezpečnostní architektury. Proto prosazuje například „posílení spolupráce s Jižní

⁷⁰ Viditelné na příkladě japonsko-čínských sporů od roku 2010, kdy Japonsko místo důrazu na řešení sporu například skrze ARF zareagovalo posílením spolupráce včetně vojenských manévřů se Spojenými státy. Více viz Smith, 2013.

⁷¹ V originále (...)2kuni aida no mondai de mo takoku he furieki wo motarasanaiyoni, sekai zentai no wakugumi no aida de choseisareru bekida to iu kangaekata. On-line zdroj <http://dictionary.goo.ne.jp/leaf/jn2/210050/m0u/>

⁷² Funkční úroveň multilateralismu je nejlépe viditelná v obchodní sféře, kde Japonsko pragmaticky protlačovalo multilaterální akce (například snižování cel na strategické výrobky) skrze většinu dvacátého století i ve snaze o snížení obchodních třenic mezi asijskými státy (Pempel, 2011).

⁷³ Strategii o dva měsíce předchází zpráva premiérova kabinetu s názvem *Aratanara genii ni okeru no anzenhoshou to bōei chikara no shōrai sōsō* (japonská vize budoucí bezpečnosti a obrany: k mírovému národu), v které se Japonsko zavázalo „za všech okolností dodržovat a propagovat mírovou cestu řešení sporů.“ (Kantei, 2010, p. v) Tento dokument se ovšem nestal přímou vládní bezpečnostní strategií, proto jej práce pouze zmíní.

Koreou a Austrálií, jelikož tito jsou spojenci USA a sdílí mnoho stejných hodnot a zájmů i s Japonskem. Cestou je bilaterální iniciativa a multilateralismus, *na kterém se podílí Spojené státy*“ (Ibid, p. 9).

Ve vícevrstevném přístupu leží základ japonského nahlížení na multilateralismus. Podobně jako Mistr Nankai před sto padesáti lety propagoval „vlastní cestu“ japonského národa, která by pomalým vývojem organicky přinesla spolupráci a bezpečí se Japonsko multilateralismu nebrání jako Spojené státy, nicméně ho ani nepropaguje jako Evropská unie. Japonsko vidí v multilateralismu nejen univerzalitu, kterou chápe v napojení multilateralismu na OSN, k níž se země v primárních textech upíná již od roku 1957. Rovněž si s multilateralismem spojuje hodnotu funkcionality – multilateralismus možná nepřinese světu mírovější a vyrovnanější řád, nicméně v dlouhodobém horizontu může sloužit jako akomodační politika pro bilaterální pakt, který vede japonskou bezpečnostní politiku. Zapuštěním bilaterálního a multilaterálního způsobu vedení politiky potom pomůže k vybudování důvěry v regionu zmítaném historickými křivdami – jak to pregnantně popsal bývalý japonský ministr zahraničních věcí Masahiko Komura (2008): „Spojené státy a Evropská unie mohou být frustrováni nedostatkem rychlosti v naší multilaterální spolupráci. Nicméně, regionální spolupráce v Asii je celá o stabilním kumulování funkčních spoluprací v partikulárních odvětvích a trpělivém kultivování kořenů spolupráce. Toto je způsob, jak se buduje komunita v Asii.“

Tabulka 3: *Percepce multilateralismu v bezpečnostních strategiích války s terorismem u Spojených států, Evropské unie a Japonska*

	Spojené státy	Evropská unie	Japonsko
Spojované hodnoty	Univerzalita, rovnost (historicky) Neefektivnost, omezení, neakceschopnost (Bush); možnost, šance (Obama)	Mír, stabilita, rovnost z vlastní vnitřní struktury Unie	Komplementarita, prodloužení k bilateralismu Funkcionalita, univerzalita
Vymezení (protikladné hodnoty a koncepty)	Suverenita, efektivita, unilateralismus	Konflikt, spor	Bilateralismus, Aliance (s USA)
Základní princip a motivace	Dosažení vlastního zájmu (Bush I Obama)	Morální poslání Přeměna systému mezinárodních vztahů	Integrovaní bilaterální aliance do regionu Budování funkční spolupráce a důvěry v regionu
Teoretický typ multilateralismu	Instrumentální - strategický	Morální	Instrumentální - racionální

5. Multilateralismus v diskursu: Kjótský protokol

Kjótský protokol (Protokol) je mezinárodní úmluva zavazující své signatáře k snížení emisí skleníkových plynů do ovzduší. Protokol vychází z iniciativy OSN. Navazuje na Rámcovou úmluvu o změně klimatu UNFCCC, která byla přijata v roce 1992 pro „odpověď na klimatické problémy zasahující celé lidstvo“ (UN, 1992, p. 1, k roku 2005 jej podepsalo více než 180 států) a do praxe vstoupila v roce 1994. Kjótský protokol byl oficiálně přijat na třetím zasedání Komise stran této Úmluvy (UNFCCC COP-3) v Kjótu roku 1997. Základní premisou dokumentu je závazek 38 států včetně některých rozvojových a transičních států na snížení emisí skleníkových plynů včetně oxidu uhličitého o 5.2 procenta pod hladinu roku 1990 v období mezi lety 2008 a 2012⁷⁴ (UN, 1998, více viz např. Brodansky, 2009; Faure – Gupta – Nentjes, eds. 2003; Grub – Vrolijk – Brack, eds. 1999; Oberthür – Ott, eds. 1999).

Pro dosažení tohoto cíle stanovil protokol tři mechanismy (známé jako Kyoto mechanisms) spolu s výzvou pro domácí redukce emisí v určených státech. Prvním mechanismem je obchod s emisemi, který měl nahradit „bezplatné vypouštění emisí z doby před Kjótem“ (Aiba – Saijo, 2002). Druhým mechanismem je mechanismus čistého rozvoje (Clean development mechanism, CDM), regulující rozvojovou pomoc s dopadem na životní prostředí (například emisní podíl na stavbě továren či elektráren v rozvojových zemích). Třetím mechanismem jsou společně zaváděná opatření (Joint implementation, JI), jež dovoluje transfer emisních povolenek skrze technologický transfer (etc.) mezi rozdílnými státy (například v případě, kdy vyspělý stát za pomoci moderních technologií sníží množství vypouštěných emisí do ovzduší rozvojového státu – v tom případě má nárok na zisk emisních kreditů).

Tyto mechanismy měly vést k zmíněné redukci skleníkových plynů o 5.2 % pod úroveň z roku 1990. Snížením emisí se mělo dosáhnout diferencovaným snížením, které je výsledkem jednání mezi zeměmi Dodatku 1 – patnáctka zemí EU, Švýcarsko, Česká republika a několik dalších střeoevropských zemí se zavázalo ke snížení emisí o 8 %, USA o 7 a Kanada, Maďarsko, Japonsko a Polsko o 6 %. Rusko se zavázalo stabilizovat své emise na hranici z roku 1990 a některým státům bylo dokonce dovoleno emise zvýšit (Norsko,

⁷⁴ Dokument popisuje sérii cílů včetně udržitelného rozvoje, zemědělství, redukce nevhodných tržních pravidel, redukce emisí plynů při nakládání s odpadem aj. Viz UN, 1998

Austrálie, Island). Tyto cíle (a hranice 5.2 %) byly dle některých odborníků poměrně skromné (Ott, 2001, p. 278). I tak se ovšem staly nepřekonatelnými pro některé ze světových velmocí (USA, Austrálie, Čína). Protokol sice k roku 2004 podepsalo 132 zemí, ratifikace a vstup v platnost však provázely komplikace. Spojené státy, jejichž podíl na emisích zemí Dodatku I činil 36 procent, odmítly protokol ratifikovat, čímž vstup protokolu do praxe závisel na Rusku⁷⁵. To protokol podepsalo až na podzim roku 2004, přičemž v platnost vstoupil 16. února 2005.

Protokol byl tak ratifikován až sedm let po svém vzniku. I po ratifikaci však debaty o nutnosti multilaterální ochrany životního prostředí neustaly. Protokol byl oficiálně prodloužen formou dodatku na 18. konferenci smluvních stran UNFCCC na konci roku 2012 v Kataru (COP-18). K novým závazkům se tentokrát přihlásily pouze členské země EU a několik dalších evropských a asijských států (včetně např. Kazachstánu a Běloruska, nikoliv však USA ani Japonsko).

Jakkoliv byl Kjótský protokol kritizován za nefunkčnost či snadné obcházení (například výrobou v cizích zemích), šlo o první ucelenou, formalizovanou a celosvětovou multilaterální iniciativu pro vyrovnání se s nesporným faktem globálního oteplování. Na vyjednávání o podobě a ratifikaci Kjótského protokolu se rovněž promítly rozdíly v zájmech a percepčních tří analyzovaných aktérů. Spojené státy po dlouhých vyjednáváních ratifikaci odmítly, své evropské protějšky označovaly za „zelené fundamentalisty“ (Ott, 2001) a v jednáních o prodloužení zastávaly negativní pozici. Zástupci EU naopak byli největšími podporovateli protokolu i jeho prodloužení. Někde uprostřed potom stojí Japonsko, které ač entuziasticky přijalo první verzi protokolu, k jeho prodloužení v letech 2011-12 se již nepřidalo a to z důvodu „nedodržení principů multilaterálního chování“ (ENS, 2010).

Diskurs vztahující se ke Kjótskému protokolu je o poznání neucelenější než diskurs k válce s terorismem. V primárních dokumentech tří zmíněných států - a převážně USA - totiž existuje jen velmi málo strategických koncepcí zapojujících Kjótský protokol do oficiální zahraničněpolitické strategie jednotlivých států. V primárním diskursu nicméně (nejvýrazněji u EU) existují dokumenty analyzující Protokol jako součást environmentálních strategií. Ty vycházejí z exekutivních i legislativních těles států (zprávy amerického senátu a kongresu; prezidentské strategie (např. Bushova Clear Skies and Global Climate Change

⁷⁵ Pro ratifikaci Kjótského protokolu bylo nutné schválení alespoň 55 signatářskými státy a zároveň ratifikace dostatečného množství států zmíněných v dodatku I (průmyslově vyspělých zemí). Právě díky odmítnutí ratifikace ze strany USA byla proto nutná kladná ruská reakce.

Initiative), programy Evropské komise, pozice japonského MOFA aj.) nebo jsou obsaženy v projevech jednotlivých státníků (Bill Clinton, George Bush a jejich administrativy, zástupci evropských institucí, japonsští premiéři a jejich kabinetů).

5.1. Spojené státy

Spojené státy si převážně v období Bushovy administrativy vysloužily výraznou kritiku ze strany ostatních členů mezinárodního společenství (a převážně potom ze strany EU) za svou unilaterální pozici ignorující komplexní národu rodících se světových problémů. Zůstává však otázkou, proč se Spojené státy rozhodly pro unilaterální pozici, s čím ji viděli v rozporu a jaké hodnoty si spojovaly s multilateralismem. Odpověď se tato část pokusí najít v 22 primárních dokumentech (strategiích, promluvách státníků a primárních textech ujednání po dobu tří prezidentských mandátů), jenž byly ze zhruba stovky prozkoumaných dokumentů vyčleněny jako relevantní pro zamýšlený cíl.

První kontakt s Protokolem přišel za administrativy prezidenta Clintona. V roce 1995 podepsal Clinton Berlínský mandát, jenž „volal po vyjednávání o dalším zapojení industrializovaných zemí (do režimů ochrany životního prostředí)“ (Bodansky, 2001, p. 46). Clinton při vyjednávání pochopil možné problémy s ratifikací v americkém Senátu, proto se například pokoušel zajistit „posouzení čehokoliv vyrobeného ze dřeva a většího než jednu stopu za spotřebitele oxidu uhličitého a tím snižující vypouštěné emise“ (Kahn, 2003, p. 550). Jeho snažení však Senát neustoupil⁷⁶ a v roce 1997 poměrem 95-0 přijal Byrd-Hagelovu rezoluci, dle které by neratifikoval žádnou smlouvu, která by „nutila nové závazky na redukci skleníkových plynů u státu dodatku I, aniž by (A) zároveň limitovala vypouštění emisí u rozvojových států či (B) výrazně škodila americké ekonomice“ (Ibid). Přes tuto rezoluci Clinton protokol podepsal v roce 1997 a viceprezident Al Gore Protokol symbolicky přidal svůj podpis v roce 1998, nicméně další jednání Clintonovy administrativy nepřinesla výraznější diplomatický pokrok.

Clinton ve své obhajobě Protokolu v Kjótu uvedl, že „cílem Spojených států je přesvědčit ostatní a najít společnou cestu k realistickým a dosažitelným závazkům redukce plynů“. Cestu k tomuto cíli viděl v „přijetí opatření, která vycházejí z ideje volného trhu“

⁷⁶ V tomto případě i v další diplomatické iniciativě Clintonovy administrativy - plánu na neomezování mechanismů, které by spotřebovaly zahraniční redukce – byl rovněž nepříznivým prvkem postoj Evropské unie, která odmítala slevit z principů Protokolu (Aiba – Saijo, 2002, p. 11).

(Clinton, 1997). Nicméně přes pochopení příhraniční podstaty problému nelpěl na vyzdvihování multilateralismu jako záruky jak americké podpory návrhu, tak jeho praktickému přínosu pro USA. Ve dokumentu na obhajobu zapojení USA do Kjótských jednání proto nejdůrazněji vyzdvihl „skromné výdaje, které by přijetí Protokolu Spojeným státům přineslo (...) oproti katastrofickým ztrátám, které by ekonomika utrpěla v dlouhodobém horizontu“ (U. S. Department of State, 1998). Tyto ztráty Clinton odůvodnil „mocným vědeckým odůvodněním akce“ (Ibid). Největší důraz na multilaterální způsob jednání viděl Clinton v „snaze o zapojení rozvojových států, které budou v horizontu několika dekád představovat největší znečišťovatele životního prostředí“ (U. S. Department of State, 2000), nicméně tento důraz byl zčásti odůvodněn Byrd-Hagelovou rezolucí, která právě zapojení rozvojových ekonomik (vyčleněných z dodatku I) viděla za podmínku americké ratifikace a tím i dosažení Clintonova cíle.

Nástup administrativy prezidenta Bushe v roce 2001 vyjednávání o environmentální ochraně zářnou budoucnost nevěstil. Bush (rovněž jako část jeho administrativy) byl pro svou minulost v energetice často posměšně označován za „*Toxického Texasana*⁷⁷“ (Toxic Texan). Ve svém prvním prohlášení k Protokolu dal Bush své cíle jasně najevo. Prezident poslal dopis čtyřem senátorům, v němž explicitně deklaroval, že „oponuje Kjótskému protokolu, jelikož nepostihuje 80 procent světa a způsobil by zásadní škodu americké ekonomice. Díky jasnému rozhodnutí 95-0 Senátu je v Americe jasný konsensus na tom, že Protokol je nefér a neefektivní způsob adresování globálních environmentálních problémů“ (Bush, 2001c). Bush v dopise zároveň indikoval, že jeho administrativa neomezí uhlíkové emise z amerických továren, přičemž právě k tomuto unilaterálnímu cíli se zavázal ve své kampani, když ještě před svým zvolením v roce 2000 slíbil „podporu obnovitelné energie a redukci emisí amerického průmyslu na standardy „čistého vzduchu“, čehož dosáhne(me) tržní cestou“ (Bush, 2000 in American Society of International Law, 2001, p. 648). Tento závazek byl chápán jako unilaterální podpora Kjótskému protokolu, ale po nástupu do funkce a obrát v Bushově přístupu se naopak dostal pod palbu kritiky.

Negativní vymezení (neobsáhnutí rozvojových zemí do závazných redukcí států prvního dodatku) je jedinou zmínkou o multilaterálním způsobu rozhodnutí, přičemž Bush nastínil rozhodnou pozici primární ochrany ekonomického zájmu USA nad vidinou

⁷⁷ Toto označení je ovšem do jisté míry neprávem. Bush například ještě jako guvernér Texasu prosadil zákon, který donutil výrobce kupovat část energie z obnovitelných zdrojů, čímž se Texas stal lídrem ve výrobě elektřiny z větrných elektráren (Koronowski, 2010).

spolupráce s ostatními. Nebylo proto divu, když Spojené státy oficiálně Protokol odmítly o dva měsíce později (27. března 2001) kvůli „zásadním chybám a nebezpečí pro americký zájem“. Na konferenci v Bonnu v červenci toho roku odůvodnila rozhodnutí americká vyjednávačka Paula Dobriansky tím, že „emisní cíle nejsou environmentálně efektivní a Protokol vylučuje rozvojové státy (...), čímž není kompatibilní s postojem Spojených států.“ Dobriansky nicméně uvedla, že „Spojené státy ctí zásady Kjótských jednání a samy se zavazují k snížení emisí skrze technologický pokrok (...) a vývojem tržního přístupu k environmentální ochraně“ (Dobriansky, 2001).

Dobriansky tím navázala na report Bushem pověřené pracovní skupiny pro boj s klimatickými změnami z června 2001, v které prezident označil „boj s globálním oteplováním“ za nebezpečí pro celý svět, nicméně oproti multilaterální akci propagované v Kjótu navrhl „dobrovolné partnerství veřejného a soukromého sektoru, které by propagovalo energetickou úspornost a efektivitu; daňovou podporu výzkumu a vývoje pro obnovitelné zdroje energií, ekologické standardy pro spotřebiče a finanční podporu skrze granty pro programy cílící na snížení emisí“ (U. S. President's Office, 2001). Americké odmítnutí Protokolu však nezamezilo ostatním v jeho přijetí. Na konferenci v Bonnu byl dosažen kompromis mezi vyspělými zeměmi a EU, která se slevám z Protokolu pokoušela dlouhodobě čelit, čímž se ratifikace Protokolu výrazně přiblížila.

Bush nicméně definoval svůj důraz na unilaterální způsob ochrany životního prostředí, který viděl za „vědecky správný a efektivnější“ než preskriptivní cíle multilaterálního způsobu jednání Protokolu, který „nedostatečně respektuje tržní zásady boje s klimatickými změnami“ (Bush, 2001d). V tomto přístupu se – podobně jako u strategie války s terorismem – prosazuje prioritizace vlastního zájmu Spojených států oproti závazným cílům multilaterální smlouvy, kterou Bushova administrativa označovala za odporující ekonomickým zájmům Spojených států. Proto Bush i při podpoře „spolupráce s mezinárodní komunitou“ k takové přistupuje pouze, pokud „odpovídá principům navrženým ve strategiích pracovní skupiny (USA)“ (Ibid) a tedy vede k dosažení amerického zájmu. Zde je rovněž výrazný nesoulad s inkluzivním principem multilateralismu, který naopak cílí na propagaci obecného, nikoliv partikulárního zájmu.

V následujících letech se Washington opakovaně pokoušel ve svém diskursu Kjótský protokol nezmiňovat. V listopadu roku 2001 vedla Dobriansky americké zastoupení na sedmou konferenci participujících stran (COP-7), přičemž se ovšem nezapojila do

vyjednávání a ve své řeči ani jedinkrát Protokol nezmínila, což Kahn (2003, p. 553) považuje za indikaci amerického nezájmu o smlouvu. V roce 2002 navrhl Bush vlastní, dlouho očekávanou strategii boje s klimatickými změnami, která stavěla na základech projevů z roku 2001. Při prezentaci této *Clear Skies & Global Climate Change Initiative* 14. února 2002 Bush uvedl, že „Amerika sdílí cíle se světem. Těmi jsou podpora ekonomického rozvoje způsobem, který ochraňuje životní prostředí“ (Bush, 2002). Právě ekonomický rozvoj se stal cílem této strategie; Bush za základní princip uvedl „průmyslový rozvoj, který umožní investovat do čistých technologií,“ (oproti praktickému snižování emisí, které požadoval Protokol) čímž si Spojené státy nárokují „výhody z této environmentální strategie plynoucí pro celý svět“ (Ibid). V principu se tím opakuje Bushovo poslání bezpečnostní strategie války s terorismem, kdy – ač v jasněji unilaterálním slovníku – definuje americké poslání za obecně vhodné, ať už se mu ostatní státy podvolí, či ne.

Strategie se dostala pod palbu evropských i neevropských států, jelikož neimplikovala jakékoliv snížení vypouštěných amerických emisí. Následná účast amerických zástupců na Světovém summitu v Johannesburgu (2002) a na osmé konferenci stran (COP-8) si proto vysloužila výrazný odpor evropských zástupců i environmentálních nevládních skupin, což provázelo i americké snahy o vypuštění zmínky o Protokolu z finální konferenční deklarace (Kahn, 2003, p. 548). Do roku 2004 však Protokol akceptovalo či ratifikovalo 122 států představujících 44.2 % emisí vypouštěných rozvinutými státy (U. S. Congress, 2004).

Po odporu mezinárodního společenství a americké nechuti k dalším vyjednáváním o Kjótském protokolu přistoupil Bush k Amerikou-vedené odpovědi na Kjóto. V roce 2005 navrhl spolu se skupinou asijských států (Japonsko, Austrálie, Indie, Čína, Jižní Korea) Asijsko-pacifické partnerství pro čistý rozvoj a klima (APP). Americká diplomatka Paula Dobriansky partnerství uvedla jako „stavějící na silných vztazích s americkými partnery, kteří zastupují více než polovinu světového průmyslu a obyvatelstva. (...) Tím se pro Spojené státy otevírá možnost praktického řešení světových problémů v úzké a zaměřené skupině.“ (Dobriansky, 2005). Dobriansky spolu s náměstkem ministra zahraničních věcí Robertem Zoellickem v plánu viděli možnost „komplementární strategie ke Kjótu,“ která ovšem bude zároveň praktická a efektivní. APP, které vstoupilo v platnost 12. ledna následujícího roku, mělo proto formu „dobrovolné, právně nezávazné mezinárodní spolupráce pro ulehčení rozvoje a transferu existujících a vývoje nových a efektivních technologií a praktik pro

dosažení praktické a substantivní spolupráce s praktickými výsledky⁷⁸“ (APP Charter, 2006, p. 1). Spolupráce tím přesně odpovídala americkému nezávaznému postupu v boji proti klimatickým změnám, který byla pouze „přenesen“ na mezinárodní úroveň podobným stylem, jako Ruggiem popsany „zmnožený bilateralismus“.

Ve zprávě z roku 2007 Bush pochválil „akcelerování sdílení energeticky-efektivních praktik na dobrovolné a individuální úrovni“ (U. S. Department of State, 2007), nicméně mezinárodní společenství tak pochvalné nebylo. Kritici spolupráci vytýkali nejasnost cílů a nevěrohodnost americkým závazkům. Ředitel výzkumu americké odnože Greenpeace například USA vyčetl zaostalost v ekologických energiích, šéf energetické rady Bílého Domu James Connaughton potom explicitně deklaroval, že „pakt je postaven na existující platformě bilateralismu, zabalené v nové rétorice.“ (Little, 2005). Na nevěrohodnost závazků plynoucích z ustanovení lze poukázat i tím, že žádný ze signatářů nesnížil od doby podepsání smlouvy své emise skleníkových plynů.

S odporem k multilaterálnímu frameworku řešení klimatické krize přistoupila Bushova administrativa i k jednáním o prodloužení Kjótského protokolu v Bali roku 2007. Na jednání (COP-13) Spojené státy odmítly návrh Evropské unie k dohodě o snížení emisí industrializovaných zemí o 25 až 40 procent pod úroveň z roku 1990 do roku 2020 s tím, že tyto hodnoty jsou „nerealistické“ a že by se musely týkat i „Číny, Brazílie a Indie“ (The American Journal of International Law, 2008, p. 165). Podobně se Spojené státy postavily i k mítinku skupiny G-8 ve stejném roce, kdy ve vyjednávání o závěrečné deklaraci razantně odmítly návrh Německa (podpořeným EU a Japonskem) na specifické a závazné cíle redukce emisí skleníkových plynů (Washington Post, 2007).

S nástupem Obamovy administrativy se očekával nástup smířlivější pozice k vyjednávání o Protokolu i obecná změna v unilaterální americké strategii k boji proti klimatickým změnám (The Chemical Engineer, 2008). Ve svém projevu na summitu amerických guvernérů v roce 2008 totiž Obama ještě před svou inaugurací uvedl „novou kapitolu v americkém vůdcovství v boji s klimatickými změnami,“ která „zavede silné každoroční cíle snižování emisí na úroveň roku 1990 v roce 2020 a dalších 80% do roku 2050“ (Obama, 2008). Obama sice v projevu nezmínil Kjótský protokol, nicméně závazek na snížení na úroveň z roku 1990 navazuje na základní cíle Protokolu (přesto, že je plně

⁷⁸ Nešlo tedy pouze o mezivládní, ale i meziresortní spolupráci, v rámci které spolupracovaly i privátní sektory napojené na energetiku a podobná odvětví. Více viz Fujiwara, 2007

nenaplnuje). Obama rovněž zmínil „novou vůli Spojených států na zapojení do mezinárodního vyjednávání, které povedou v novou éru globální spolupráce“ (Ibid).

Obama potvrdil závazek multilaterálního řešení klimatické krize na konferenci stran UN (COP-15) v Kodani o rok později⁷⁹. Svůj projev uvedl nutností „dostát závazkům jako druhého největšího znečišťovatele životního prostředí“, které na jednu stranu „odpovídají americké globální odpovědnosti“, ale jsou zároveň „esenciální pro zajištění americké ekonomické budoucnosti, jelikož vytvoří miliony nových pracovních pozic, nový průmysl a opět učiní Ameriku kompetitivní“ (Obama, 2009a, 2009b). Obama rovněž tlačil na „rozšíření pravomocí mezinárodní kontroly dodržování závazků,“ jelikož „nedává smysl udržovat mezinárodní úmluvy bez jakýchkoliv vymáhacích kompetencí“ (Obama, 2009a). Tato americká pozice byla razantně rozdílná od názoru předchozí administrativy. Konečný dokument z konference (UN, 2009) přinesl dlouhodobý závazek snížení globální teploty o dva stupně Celsia, zavedl nové finanční mechanismy podpory dosažení tohoto cíle u rozvojových zemí a zavedl „mírnící akce“ (mitigation actions) pro rozvinuté i rozvojové země, v rámci kterých musí signatáři předkládat mezinárodnímu společenství vlastní závazky stanoveným cílům (které se tak dostávají pod určitou formu mezinárodní kontroly). Přesto, že malá skupina států (vedena Bolívií, Súdánem a Venezuelou, viz Bodansky, 2010, p. 231) nakonec zabránila v oficiálním přijetí této závěrečné deklarace, do roku 2010 se k jejím cílům připsalo 114 států, včetně EU, Japonska a Spojených států. USA nicméně na konferenci „převzaly“ vůdčí pozici Unie, když se jim údajně podařilo vyjednat přímé dohody s Čínou a Indií (Afionis, 2011, p. 342), čímž vyvolaly strach EU z toho, že další vyjednávání o klimatických změnách se nejnvýznamněji povede po bilaterální ose USA-Čína.

Obamova aktivní pozice z Kodaně ovšem nedosáhla stejné intenzity na COP-17 v Durbanu 2011. Americký vyslanec na konferenci Tod Stern na začátku durbanského projevu vyzdvihl „domácích úspěchů, kterých se USA podařilo dosáhnout,“ a zopakoval „nutnost efektivního vedení mezinárodních snah“ (Stern, 2011a). Stern nicméně přiznal, že „Spojené státy nyní nehledají právně závazné ustanovení, (...) které by stálo v cestě shodě na mezinárodní úrovni. Právě díky neexistenci smluvního základu se totiž podařilo vyjednat shodu na konferencích v Kodani a v Cancúnu“ (Stern, 2011b). Důvodem americké nevole k závazné deklaraci byla dle Sterna „nepřípravenost všech stran“ a obzvláště potom velkých

⁷⁹ Kodaňská konference byla obzvlášť důležitá, jelikož měla položit základ novému uspořádání globálního boje s klimatem. Do roku 2012 totiž měl skončit Kjótský protokol, přičemž následné COP měly rozhodnout o jeho prodloužení či vytvoření zbrusu nového multilaterálního způsobu boje s klimatickými změnami. Proto i podtitul „Seal the deal“. Viz Bodansky, 2010.

znečišťovatelů jako je Indie. Americká pozice na konferenci v Durbanu si pro to do jisté míry protirečila, na jednu stranu vyzdvihovala „efektivitu“ multilaterálního jednání, na druhé straně se ovšem odmítala zavázat k praktickým cílům tohoto jednání, pro což byla i následně kritizována odborným i mediálním světem (např. Guardian, 2011). Samotný multilateralismus proto zůstal pouze v rétorické rovině.

Obama přišel s novým plánem na začátku roku 2013 a prezentoval ho na Georgetownské univerzitě ve Washingtonu. Tato strategie je výrazně rozdílná k Obamově slovníku z prvních let prvního prezidentského období. Do jisté míry totiž navazuje na Bushův přístup „tržního řešení klimatického problému“, přičemž „řešení se nachází uvnitř Spojených států“ (Obama, 2013). Obama zmínil strategii příklonu k obnovitelným zdrojům, která vychází z „potřeb amerického byznysu a ze světové kompetice,“ nicméně mezinárodní spolupráci omezil na privátní sektor, který má „pomoci rozvojovým státům“. Celkovou strategii naopak postavil na silně unilaterálním základě, který „vyšle signál, že Amerika je rozhodnuta přijmout odvážná rozhodnutí ke snížení emisí. USA tím nadále povedou udáním příkladu ostatním zemím, jelikož toto Spojené státy dělaly vždy“ (Ibid). Přes unilaterální přístup si touto strategií Obama vysloužil pochvalné reakce od svých evropských partnerů.

Obama tím ovšem navázal na diskurs války proti terorismu. Oproti Georgovi Bushovi sice uznal vědecké výsledky za směrodatné, po prvním multilaterálním impulsu z let 2008 a 2009 se od vyjednávání o prodloužení Kjótského protokolu odvrátil k unilaterálnímu řešení, které lépe a efektivněji reflektuje národní zájem. Opadnutí zájmu v multilaterální řešení vychází z po-krizové ekonomické frustrace Spojených států, která do popředí Obamovy strategie navrátila ekonomický zájem; na rozdíl od Bushe ovšem Obama v propagaci obnovitelných zdrojů vidí žádoucí zdroj ekonomického rozvoje. Zároveň však unilaterální diskurs posledních let reflektuje víru v efektivnější vyřešení globálního problému skrze unilaterální přístup po tom, co se multilaterálně nepodařilo vyjednat závaznou právní deklaraci pro všechny aktéry (včetně Číny a Indie) skrze program OSN. Motivace tedy zůstává stejná pro obě administrativy – propagace amerického národního (ekonomického) zájmu a zapojení do multilaterálního vyjednávání pouze v případě poměrného omezení ostatních aktérů k omezení vlastního. Hodnoty spojené s multilateralismem se ovšem různí, Bush neviděl důvod jednat multilaterálně, přičemž tento způsob vedení politiky považoval za omezující, až frustrující americkou diplomacii a ekonomiku navíc v otázce, která dle něj nemá dostatečné vědecké opodstatnění. Obama se naopak k multilaterálnímu jednání přikláněl, nicméně pouze v případě její efektivity, kterou posléze odsoudil za nízkou.

5.2. Evropská unie

Evropská pozice od samých začátků vyjednávání o Kjótském protokolu byla přímo opačná americkému názoru na nutnost zavazujícího multilaterálního ujednání. V době, kdy americký Senát jednotně schválil Byrd-Hagelovu rezoluci a odporoval „multilaterálnímu rámci bez rozvojových států“ byly evropské státy jednotné nejen v otázce zapojení těchto států do jednání (respektive její dobrovolnosti), ale i v ochotě k snížení vlastních emisí i po tom, co americký Senát rozhodl opačně. Právě pozici Evropské unie jako celku vidí proto Schmidt (2008) jako „nejdůležitější faktor vedoucí k přijetí Protokolu“. EU se však nezastavila u „pouhého“ snížení emisí o 8 % (Kjótem předepsané omezení EU), naopak Unie od doby přijetí Protokolu významně tlačila na další snižování. Identifikovala se proto jako „světový vůdce v konfrontování hrozeb klimatických změn⁸⁰“ (Ibid, p. 84) a to i v pokračujícím procesu renegociace Kjótského protokolu na konferencích stran v posledních několika letech. Ochota světa spolupracovat na ambiciózních plánech iniciovaných EU ovšem na zmíněných UNFCCC se ovšem od Kodaně v roce 2009 do jisté míry ztratila a multilaterální způsob jednání nevedl k dosažení právně závazného „nástupce Kjóta“. Nabízí se proto řada otázek, které se s pozicí EU k multilaterálnímu vyjednávání o klimatických změnách souvisí: z jakého důvodu EU primárně propagovala multilateralismus? Jaké hodnoty si s multilateralismem v klimatické oblasti spojuje a do jaké míry se v jednání prosazuje evropská snaha o obecnou propagaci multilateralismu, která byla viditelná v bezpečnostním diskursu? Odpověď na ně práce vyhledá v 21 vybraných oficiálních prohlášeních a strategiích na evropské úrovni, reprezentující oficiální pozici EU.

Boj s klimatickými změnami se poprvé v oficiálním evropském diskursu objevil v roce 1992 v Maastrichtské smlouvě. Nicméně, jak Vogler (2005) udává, evropské země se již environmentálním problémům dekády před tím výrazně zabývaly. Na začátku devadesátých let Unie navíc vycítila americkou nechuť pro multilaterální způsob řešení klimatických problémů (indikovaný například nepřijetím Úmluvy o biodiverzitě z roku 1992), která kulminovala v přijetí Byrd-Hagelovy deklarace a následném odmítnutí ratifikace Kjótského protokolu. Unie si proto začala nárokovat pozici světového lídra v environmentálním multilateralismu, kterou zmínila již v iniciativě komisaře Christose Papoutsise před Kjótskou

⁸⁰ A to až do té úrovně, že se v roce 2007 Unie zavázala k vlastnímu unilaterálnímu snížení emisí o dalších 12% - tedy na 20% pod úroveň z roku 1990 (Schmidt, 2008).

konferencí v roce 1997 (European Commission, 1997a): „Evropská unie musí udělat vše pro to, aby konference v Kjótu přijala závazný protokol“. Zde je nutné říci, že společná – a silná – pozice Unie vychází z Maastrichtské smlouvy, která dala EU mandát na prosazování environmentální politiky na globální i regionální úrovni a tím i volné ruce v přípravě a vyjednávání mezinárodní environmentální legislativy (EU, 1992). Přijetí Protokolu potom Unie viděla za velký úspěch, který se podařilo dosáhnout díky „evropskému vedení procesu, který nikdy neměl být finalizován v Kjótu, ale měl ukázat cestu“ (European Commission, 1997b). I proto za úspěch viděla Unie i to, že „je nyní nepopiratelné, že existence klimatických problémů se ukotvila v myslích politiků a občanů po celém světě“ (Ibid).

Podporu multilaterálnímu řešení klimatických problémů skrze vlastní příklad Unie ukázala ve zprávě pracovní skupiny zakládající Program klimatických změn EU (*European Climate Change Program, ECCP*) z roku 2000. Iniciativa (European Commission, 2000a) měla za cíl „identifikovat a vyvinout všechny nezbytné elementy evropské strategie implementace Kjótského protokolu“ (European Commission, 2001a), tedy vytvořit příhodné podmínky pro dosažení evropského závazku Kjótu. Unie si tím nárokovala „vytvořit nejlepší předpoklady pro ratifikaci Kjótského dokumentu“ (European Commission, 2000b), přičemž právě závazek Kjótu zmínila v každém projevu i strategii hned několikrát (European Commission, 2000a; 2000b; 2001a). Oproti Bushovu plánu na „tržní verzi boje s klimatickými změnami“ Unie tímto plánem navíc dala najevo, že „všechny věci se nedají nechat volné ruce trhu. Naopak se musí vytvořit nezbytné struktury, v kterých budou efektivní postupy fungovat“ (European Commission, 2000b). Unie tím nicméně vychází z vlastní struktury, která je založena na organizaci zájmů a preferencí uvnitř institucionálního rámce.

Právě vlastní zkušenost Unie promítla i do obhajoby Kjótského protokolu při jeho ratifikaci EU v roce 2002. Unie nejdříve v roce 2001 razantně odmítla rétorika George Bushe a jeho zjevnou nechuť k přijetí Protokolu, když v reakci napsala, že „Kjótský proces představuje výsledek desetileté snahy postavit základy mezinárodnímu režimu boje s klimatickými změnami, který již nyní poskytuje dostatečnou flexibilitu pro akomodaci různých národních situací. Základní elementy protokolu jako jsou závazné povinnosti států, tržní mechanismy pro dosažení hospodárnosti, režim compliance a nástroje pro spolupráci mezi rozvinutými a rozvojovými státy nesou velkou důležitost v globálním systému boje s klimatickými změnami“ (European Commission, 2001b). EU byla přesvědčena, že vyspělé státy musí vzít akci do vlastních rukou a Bushem vyčítané nezávazné zapojení rozvojových zemí viděla za „oběť“ dosažení globální shody na prosazované strategii. Proto ač několikrát v

dokumentech zmínila „akceschopnost“, rozhodující je shoda po multilaterálním rozhodování, které nese největší legitimitu.

Tento prvek je viditelný i v diskursu provázejícím unijní ratifikaci dokumentu. Ve svém projevu v listopadu 2002 (European Council, 2002b) zástupce prezidentského Dánska Peter Gebert vyzdvihl podstatu dokumentu, když uvedl, že „multilaterální spolupráce je tedy jediným řešením globálních problémů, jako jsou klimatické změny“ (Ibid). Gebert pochválil „konstruktivní dialog vedoucí k mezinárodní spolupráci na boji s globálním oteplováním,“ který „posvětilo více než sto států, čímž mu potvrdilo kvalitu jediného efektivního multilaterálního instrumentu (pro boj s klimatem)“ (Ibid). Oproti námitce Spojených států, že koncept s rozdílnými povinnostmi pro rozdílné skupiny států není férový, proto EU obhájila jako legitimitu počtem účastníků, která „jasně deklaruje obecnou vhodnost celého cíle“ (Ibid). V prohlášení Unie pro OSN unie dodala, že „ratifikace EU ukazuje, že s dostatečnou politickou vůlí a kolektivní společenskou snahou jdou dnešní výzvy – jakkoliv komplexní – úspěšně adresovány instrumenty multilaterální spolupráce.“ (Ibid). Tato myšlenka vychází, podobně jako celkový postoj Unie, z vlastní zkušenosti. Ve strategii Deset let od Ria (*Ten years after Rio: Preparing for the World Summit on Sustainable Development in 2002*) EU jasně uvedla, že „rozšíření Evropské unie může být defakto největším příspěvkem ke globálnímu udržitelnému rozvoji, který Unie dokáže udělat“ (European Commission, 2001c, p. 13). Nejen, že se rozšířením zvýší počet států dodržující přísné evropské standardy ochrany prostředí včetně postupů založených na multilateralismu, ale Unii – vystupující v globálním vyjednávání o klimatických změnách jako celku - tím i zvýší legitimitu a vliv na rozhodování.

Na rozdíl od Bushovy administrativy je zde rovněž nutno sdělit, že evropské státy včetně občanů Evropy dlouhodobě posuzují klimatické změny za významný světový problém, založený na relevantním vědeckém výzkumu (viz Schmidt, 2008; Haug – Berkhout, 2010; Tabau – Maljean-Dubois, 2010; Martin 2012; Scott-Rajamani, 2012). I tak je nicméně otázka multilaterálního či unilaterálního přístupu k řešení problému od této víry oddělena, jakkoliv s tím např. Kahn (2003) nesouhlasí. Kahn (2003) za důvod amerického unilateralismu Bushovy administrativy uvedl právě nesouhlas s vědeckými názory na globální oteplování, nicméně Bush před svým zvolením prezidentem coby guvernér Texasu obnovitelné zdroje prosazoval (ač tržními metodami). Navíc jak Bushova, tak Obamova administrativa přicházela s unilaterálními politikami, které měly s klimatickými změnami bojovat (a Obama vědecký výzkum nikdy nezpochybňoval). Rozdílnost s pozicí Evropské unie přichází v cestě, kterou jednotliví aktéři prosazovali, nikoliv v cílu, kterého chtěli dosáhnout.

Unie v prosazování multilaterálního cíle pokračovala i po ratifikaci Kjóta z roku 2004. Po vstupu Protokolu v platnost rozhodnutím EP a Rady 10. března 2004 Unie v prohlášení napsala, že „jako silný blok nastávajících 25 států má Evropská unie speciální odpovědnost ukázat svoji pozici světového lídra pro nabídnutí vzoru, který by ostatní mohli následovat“ (European Commission, 2004a). Role lídra, do kterého se EU pasovala po sílícím unilateralismu USA, proto sice vychází z velikosti Unie čítající 25 států, ale i z příkladu, který multilaterální vyjednání uvnitř unie dá ostatním státům, které s ním nemají evropskou zkušenost. Právě rozvojové státy se proto staly třetí plochou mezi americkým a evropským přístupem. Před konferencí stran v Argentině v prosinci roku 2004 Unie zopakovala „globální charakter konfliktu, který vyžaduje globální odpověď“ (European Commission, 2004b), nicméně oproti silnému americkému volání po zapojení rozvojových států pouze zmínila „závazek pro rozvinuté i rozvojové státy,“ kterým navíc Unie hodlá „konstruktivně pomáhat“ (Ibid).

Unijní verze multilateralismu počítala s legitimitou skrze zapojení všech, ač už do závazných ustanovení Dodatku I, či do obecných nezávazných ustanovení signatářů rozvojových zemí. Vycházela tím i z konstruktivisty definované víry ve změnu světového systému skrze instituci multilateralismu, tedy v to, že multilaterální jednání přetvoří identity participujících a tím „prosadí“ svoji vhodnost do jejich uvažování. Pro dosažení obecného snížení emisí skleníkových plynů nicméně Unie nemohla dlouhodobě prosazovat limity pouze pro rozvinuté státy a proto po ratifikaci Protokolu začala s vyjednáváním závazné dohody navazující na skončení periody definované do roku 2012. Unijní „post-2012“ strategie (European Commission, 2005a, oznámená týden před vstupem Protokolu v platnost, viz European Commission, 2005b) si sice znovu dala za cíl „multilaterální jednání s evropským vedením⁸¹,“ nicméně vyvinula tlak na „širší mezinárodní spolupráci i s rozvojovými zeměmi na základě společných i rozdílných závazků“.

Rolí rozvojových států se zabývala i další konference stran OSN z konce roku 2006, poprvé z oblasti sub-saharské Afriky. Komisař Dimas na začátek zmínil nutnost dosažení „mezinárodního konsensu“, který chápal jako morální poslání – „rozvojové státy jsou nejnáchylnější k nebezpečím plynoucím z klimatických změn. Zároveň ovšem mají nejmenší možnost se o sebe postarat“ (European Commission, 2006). Role EU se tím stává těmto

⁸¹ V roce 2005 Evropská unie rovněž přešla do druhé fáze ECCP z roku 2000. Tato strategie je ovšem rovněž jako její první fáze zaměřena primárně dovnitř Unie, nikoliv k mezinárodnímu společenství. Proto je zmíněna jen velmi krátce. Viz European Commission, 2005c.

státům „pomoci a adaptovat“ (Ibid). Právě proto Unie nenavrhl společné závazky všem státům, jak to požadovaly Spojené státy, ale navrhla závazky společné *i rozdílné*. Dle Schmidta (2008, p. 93) tato evropská pozice vychází z poválečné tradice sociální demokracie v evropských státech, přičemž Spojené státy jsou naopak ovlivněny dlouhou historií tržního hospodářství. Schmidtova analýza ovšem nebere v potaz morální hodnotu, kterou Unie připisuje multilaterálnímu vyjednávání, v kterém pro zapojení velké skupiny států je Unie ochotna investovat – a svolit k nižším závazkům výměnou za legitimnost a vidinou dlouhodobé společenské změny.

V září roku 2007 přišla Unie s návrhem globální aliance pro pomoc rozvojovým státům (GCCA), které jsou „chudé a nejvíce zasažené“ (European Commission, 2007). Svůj morální plán nastínila jako „finanční a diplomatický plán na zavedení klimatických změn do rozvojové spolupráce“ (Ibid). GCCA byla multilaterální snahou s unilaterálními prvky (navržená EU pro pomoc jednotlivým státům), nicméně s cílem propagace multilateralismu a tedy připravit aktéry GCCA na přistoupení k „post-kjótským jednáním o klimatických změnách“ (Ibid). Zároveň se aliance měla stát „důležitým pilířem evropské externí akce zaměřené na státy, které se o klimatické změny nejméně zasloužily, ale nejvíce jimi trpí“ (Ibid).

Spoluprací rozvinutých a rozvojových zemí se zabývala konference stran OSN v prosinci 2007 na Bali. Tam „Unijním vedením“ (European Commission, 2007b) byla dosažena cestovní mapa z Bali, ustavující „formální vyjednávání 192 států OSN o klimatických akcích po roce 2012“ (Ibid) k dosažení dalšího kvantifikovatelného snížení emisí u rozvinutých států a závazek (nevyjádřený čísla) snížení emisí u rozvojových. Úspěchem pro evropskou delegaci bylo i potvrzení americké účasti na této cestovní mapě. Nicméně konference, na které měla být cestovní mapa z Bali převedena v praxi – tedy kodaňské COP z roku 2009, neprobíhala přesně podle unijních představ. V Kodani se Unie ocitla v marginální pozici díky iniciativě Spojených států, které – jak řešeno výše – začaly jednat přímo s největšími znečišťovateli z rozvojových zemí na bilaterální úrovni (Afionis, 2011). EU se sice i tak podařilo prosadit několik svých cílů do výstupní dohody konference – limit globálnímu oteplování na 2 stupně Celsia oproti pre-industriálním teplotám nebo kontrolní mechanismy pro rozvojové (krom nejhudších) státy (European Commission, 2009a; 2009b), nicméně konečné neschválení právně závazného dokumentu narušilo unijní pozici světového lídra v boji s globálním oteplováním a pro EU vyneslo otázky nad tím, zda „Spojené státy a Čína vůbec chtějí dosáhnout pokroku v boji s klimatickými změnami, které

EU v Kodani navrhla⁸² (New York Times, 2009). Praktický výsledek kodaňské konference proto zůstal daleko za očekávaními a zpochybnil evropskou pozici lídra boje s klimatickými změnami, jelikož nebyl schopný protlačit zamýšlené právní závazky. Švédský ministr životního prostředí Andreas Carlgren dokonce konferenci označil za „velké zklamání“ (Ibid, srov. Martin, 2012).

Neúspěch kodaňské COP se sice promítl do oficiálních dokumentů analyzujících konferenci, nicméně byl poměrně rychle přebit radostí nad výsledky navazujících jednání. Před COP v mexickém Cancúnu Unie zopakovala „nutnost navázání na Kjótský protokol“, protože „neexistuje žádné alternativní politické fórum“. Unie ale zároveň vyjádřila strach nad relevancí celého procesu, když „některé velké ekonomiky na něm nemají zájem“ (European Commission, 2010). Pro EU zůstává cílem „vytvoření jednotného, právně závazného a globálního instrumentu, který bude obsahovat esenciální elementy Kjótského protokolu a zaváže všechny významné ekonomiky do boje s klimatickými změnami“ (Ibid). Pozice Světového lídra v tomto boji si nicméně v Kodani začaly nárokovat Spojené státy, které svým vyjednávacím přístupem přiměly velké znečišťovatele – zejména Čínu – jednat na bilaterální úrovni. Evropský morální a inkluzivní multilateralismus se tím stal do jisté míry překážkou pro evropskou vůdčí pozici. EU z něj ovšem neslevila ani v následných jednáních a v Durbanu o rok později (2011) oslavila úspěch v podobě vytvoření právně závazného mechanismu na snížení emisí, pod který se podepsaly i Spojené státy, Čína a Indie (The Guardian, 2011). Ten vznikl z evropské iniciativy poprvé sjednocující vyspělé a rozvojové státy (celkem 195) do jedné skupiny řízené stejnými pravidly a zavazující se k naplnění „evropské cestovní mapy“, která „vytváří systém reflektující realitu v dnešním provázaném světě“ a zároveň „vrací státy na cestu do budoucnosti, kde všichni budou muset dodržovat závazky“ (European Commission, 2011).

Unijní pozice k multilaterálnímu boji s klimatickými změnami se tím opět vrací k reflexi vlastního politického uspořádání. Unie po velkou část vyjednávání o Kjótském protokolu vycházela z morální motivace pro multilaterální jednání, díky které byla přístupná k rozlišení standardů pro vyspělé a rozvojové země. Tato morální motivace vychází jednak z morální hodnoty multilateralismu jako férového přístupu integrujícího všechny světové státy. Navíc ovšem Unie spojuje s multilateralismem hodnotu efektivity, ačkoliv jasně rozdílnou od Spojených států. Pro Američany bylo uspořádání neefektivní do doby, než

⁸² Švédský ministr životního prostředí Andreas Carlgren dokonce konferenci označil za „velké zklamání“ (New York Times, 2009).

zavázalo velkou část rozvojových zemí (zejména Číny a Indie) do smluvního základu. Evropská unie naopak vidí efektivitu ve společném přístupu, který – jak nedávno prohlásil Herman van Rompuy (2013) – „vede k lepšímu cíli než pouhé jednání na vlastní pěst.“ Společné jednání v multilaterální instituci je tím přirovnáváno k multilaterálním praktikám, které úspěšně integrovaly členské státy do nadnárodního uskupení EU. Dalším zajímavým poznatkem z evropského diskursu o klimatických změnách je jeho jednotnost na evropské úrovni. Jakkoliv například v bezpečnostní sféře existují protichůdné zájmy členských států, ve vyjednávání o klimatických změnách má Unie rozhodující slovo pramenící z praktického konsensu mezi členskými státy a jejich obyvateli. Tím Unie dostala legitimitu pro prosazování globálního vůdcovství v klimatických otázkách, která vychází z přesvědčení, že jí propagovaný způsob řešení je jediný možný a morálně vhodný v boji proti globálnímu oteplování.

5.3. Japonsko

Japonská pozice k multilaterálnímu nakládání hrozeb klimatických změn byla do poloviny devadesátých let poměrně ambivalentní. Až do druhé části osmdesátých let minulého století bylo dle Akio Morishimy přímo „neaktivní“ (Morishima, 2003, p. 79). Japonsko například nepodepsalo Vídeňskou konvenci o ochraně ozónové vrstvy z roku 1985, převážně z důvodu silných industriálních zájmových skupin a pochybnostech vládních představitelů o vědeckém opodstatnění politik. Podobně negativně se Japonsko vymezovalo i oproti multilaterálním snahám o ochranu velryb (*International Whaling Commission*), za což bylo mezinárodním společenstvím opakovaně káráno. Tokio nicméně v roce 1987 podepsalo Montrealský protokol z roku 1987, čímž ilustrovalo nástup „nové“ zahraniční politiky do jisté míry vyvázanou z Yoshidovy poválečné doktríny⁸³. Zde je nicméně nutno říci, že japonské otevření světa (*kokusaika*) vychází do jisté míry i z tlaku mezinárodního systému. Na konci osmdesátých let bylo Japonsko na vrcholu ekonomického rozvoje, oproti Spojeným státům a Evropské unii drželo dlouhodobě aktivní obchodní bilanci, čímž se nevyhnulo ostré rétorice zástupců těchto států a obchodních sporů pramenících z „nedostatečné otevřenosti japonského trhu“ (Ibid).

⁸³ Začátky nových představ o japonské pozici ve světě můžeme nalézt právě u kabinetu premiéra Yasuhiro Nakasoneho (1982-87), který propagoval přístup „internacionalizace“ (*kokusaika*) Japonska, který zastřešoval snahy o vyrovnání se světu. Viz Nakasone, 1987; Hood, 1999

Reakce na tlak mezinárodního společenství spolu s nově vzniklou iniciativou na větší japonské zapojení do světa se propojil v poměrně iniciativní přístup, který s koncem Studené války Japonsko k vyjednávání o klimatu země vyvinula. Tokio podepsalo a ratifikovalo UNFCCC v roce 1993 a iniciativně se zavázalo k uspořádání třetí konference stran v Kjótu (COP-3), kde měla být dojednána právní forma protokolu. Japonská pozice v kjótských vyjednáváních, stejně jako obecný japonský diskurs k ratifikaci a prodloužení Kjótského protokolu zde nicméně narazila na několik limitů vlastního přístupu k multilaterálnímu vyjednávání. Předně bylo z období Studené války Japonsko silně navázáno na bilaterální vztah se Spojenými státy, kterému ve velké míře přizpůsobovalo svou zahraniční politiku (a proto i odstoupení USA od Kjóta vyvolalo v zemi debaty o tom, zda by se Japonsko dalších jednání mělo účastnit). Iniciativní nástup Japonska do vyjednávání nicméně potvrdil „novou zahraniční politiku,“ která se plně nevázala na americký bilateralismus, ale začala propagovat i prvky multilateralismu (viz dále). Kjótská iniciativa byla přitom *první* japonskou zkušeností s environmentálním multilateralismem a zároveň, jak je v diskursu často zdůrazňováno, jediným světovým závazným multilaterálním plánem na boj s klimatickými změnami. Jak proto dodává Yasuko Kameyama (2004), japonský přístup je součástí „učící se strategie“ s multilateralismem. I proto jsou otázky na to, s jakými hodnotami si Japonsko multilateralismus spojovalo a s jakou motivací do uskupení vstupovalo, relevantní. Tato část se na ně pokusí odpovědět analýzou 21 primárních dokumentů – strategií boje klimatickými změnami, relevantními projevy ministrů a premiérů a vládních analýz konferencí stran UNFCCC.

Japonská multilaterální strategie vycházela nejen z obecné podpory „environmentálních jednání, které nyní symbolizují obecné světové problémy“ (MOFA, 1998a), ale i ze vztahů se Spojenými státy, jejichž podporu považovalo za nutnou pro mírový rozvoj země. Proto Tokio v jednáních předcházejících konferenci stran v Kjótu upravovalo svoji strategii s ohledem na Spojené státy, jejichž požadavkům se snažilo různými způsoby vyjít vstříc. Japonsko se tak zavázalo na snížení emisí o šest procent právě s ohledem na sedm procent USA (viz Kameyama, 2004, p. 74, srov. Nishimura, 2008), přičemž i tato hranice byla chápána za těžko dosažitelnou a lišící se od pěti procent, které Japonsko navrhovalo v přípravné fázi k COP-3⁸⁴ (MOFA, 1997). Japonská ochota jednat multilaterální tým narážela

⁸⁴ Pět procent, které Japonsko před COP-3 navrhlo, navíc mělo vycházet z kalkulování redukcí v emisích z úrovně HDP na člověka. Tím by výsledné snížení emisí nepřesáhlo v japonském případě tři procenta. Šest procent, ke kterým se nakonec země zavázala, byl proto významný ústupek vlastní preferenci. Zde je nutné přihlídnout i k tomu, že oproti EU a USA bylo pro Japonsko plánované snížení emisí nákladnější. Země totiž od

na nutnost koordinace se Spojenými státy, která přes rétorické snahy o „uznání nutnosti globální akce a japonské politické priority v této oblasti (MOFA, 1998b)“ v praktické politice vedla vlastní multilaterální vyjednávání.

Problém japonských šesti procent se znovuobjevil na konferenci v Haagu (COP-6, 2000), kde se vyjednávala operační pravidla Kjótského protokolu. Japonsko se označovalo za „významně iniciativní zemi“ ve vyjednávání, nicméně zásadně zmiňovalo „nutnost kompromisu, stavějícím na konsensu ve vyjednávání pro implementaci Protokolu“ (MOFA, 2000a). Pokoušelo se tím udržet u jednacího stolu Spojené státy, které po přijetí Byrd-Hagelovy rezoluce viditelně ochladly v multilaterálním vyjednávání. I proto Japonsko opakovaně zdůrazňovalo, že „každá země má své vlastní politické, ekonomické a sociální podmínky, nicméně všechny musí učinit ‘odvážné kompromisy‘, aby byl společný cíl naplněn“ (MOFA, 2000b). Ze stejného důvodu – ohledu na americkou pozici - Japonsko v konferenčním vyjednávání explicitně nevyzvalo k ratifikaci dokumentu a omezilo se na pouhé volání po „získání souhlasu na detailech Protokolu“ (MOFA, 2000c).

Unilaterální odstoupení od Kjótského protokolu, které jako jednu z prvních zahraničněpolitických akcí provedla Bushova administrativa, znamenalo radikální problém pro Japonsko. Politickou scénu totiž rozdělila otázka, zda by Japonsko mělo v multilaterální smlouvě o ochraně životního prostředí pokračovat i bez účasti Spojených států (blíže viz Kameyama, 2004), přičemž debata o ochraně klimatu se do jisté míry přenesla do diskursu o roli Spojených států v zahraniční politice Japonska a postupném vyvázání země z tohoto režimu. I proto bylo cílem konference stran v Bonu (2001) „vyřešit konflikt mezi stranami, obzvláště v otázce závaznosti ujednání z předchozích konferencí“ (MOFA, 2001a). Premiér Koizumi to zároveň explicitně deklaroval: „Je nutné, aby všechny státy jednaly pod společným pravidlem. Japonsko bude proto pokračovat v maximálních snahách o zapojení Spojených států, přičemž Japonsko Ameriku nabádá ke konstruktivnímu přístupu skrze podobná fóra, jako jsou Japonsko-americké konzultace na vysoké úrovni“ (Koizumi, 2001b). Jakkoliv zde Koizumi nabádá k zapojení všech států, tak naprosto ignoruje ostatní státy, které Protokol neratifikovaly, a vyjmenovává pouze Spojené státy. Koizumiho snaha o univerzální pravidla se proto podřizuje zapojení Spojených států bez výraznějšího přesvědčení o procedurální kvalitě multilaterálního způsobu jednání bez účasti USA.

ropných šoků z let 1973 a 1978 investovala efektivních energií, jako jsou energie z nukleárních reaktorů a zemního plynu. Fosilní paliva proto v devadesátých letech představovaly 90 procent japonské energetické spotřeby (Morishima, 2003).

Jakkoliv byla na japonském diskursu viditelné spojování účinnosti a legitimacy uspořádání s členstvím Spojených států, reakce na americké odmítnutí japonskou pozici značně proměnila. Japonsko sice nadále požadovalo návrat USA do jednání – v na COP v Bonu například pokračovala ve snaze o „vyjednávání na vysoké úrovni s USA, pro soulad a zapojení Spojených států do konstruktivního režimu“ (MOFA, 2001b) – nicméně bylo ochotno nebránit jednáním na multilaterální bázi i bez jejich účasti. Zde je ovšem nutné dodat, že japonská ochota na jednání byla dána i smířčí pozicí Evropské unie, která v jednání na COP v Bonu vyšla Japonsku vstříc ve většině požadavků na vyznění závěrečné dohody. Dosažení japonských požadavků (například obsažení lesů, které tvoří 66 % povrchu země, do textu smlouvy jako „carbon sinks“) proto stálo základem ratifikace dokumentu z června 2002, kterou premiér Koizumi obhájil jako „nutnou pro posílení mezinárodní snahy,“ funkční („kompatibilní s ekonomikou“) a partikularisticky univerzální, tedy univerzální *po zapojení* USA („uděláme vše pro dosažení obecných pravidel, kterým se podřídí všechny rozvinuté a rozvojové země, včetně USA“, Koizumi, 2002). Poměrně důležitou roli zde ovšem hrál i fakt, že COP-3, na které se Protokol dojednal, se udála právě v Japonsku, čímž Protokolu dodala symbolickou hodnotu v domácím diskursu (srov. Tiberghien – Schreurs, 2007).

Ratifikace Protokolu však přes praktickou rovinu ujednání proto obsahovala i symbolickou hladinu „nové japonské identity“ v zahraniční politice signalizovanou právě skrze pozici lídra v soft-policy sféře, kterou si Japonsko počalo nárokovat. Tokio například opakovaně zmiňovalo vlastní vůdčí pozici v boji s klimatem – „Japonsko aktivně participuje ve vyjednávání smluv a dalších mezinárodních dohod, a uplatňuje své vůdcovství v těchto jednáních pro dosažení úspěšných výstupů“ (MOFA, 2003). Ze stejné pozice bylo Japonsko i iniciátorem řady jednání pro zapojení rozvojových zemí do režimu (například neformálních konferencí po dobu COP-8 v Dillí, 2002), čímž se nejen pokoušelo o zvýšení efektivity Protokolu, ale i pro nastavení podmínek pro americký návrat k jednání (zapojení rozvojových zemí do Protokolu tvořilo o velkou část americko-japonských „high-level“ mítinků, Ibid). Kjóto proto představovalo symbol japonské internacionalizace (*kokusaiika*), která integrovala multilateralismus s mezinárodním společenstvím, respektive japonské zapojení do multilaterálního režimu představovalo opětovné zapojení Japonska do světové politiky a tím i nutnost nové *sociální* legitimacy v očích společenství.

Japonsko bylo zároveň aktivní na více sférách. Na konferenci COP-10 v Buenos Aires (2004) Tokio opětovně zmínilo aktivity (i na bilaterální úrovni), které Japonsko poskytuje jako závazek kjótským cílům – příkladem je Kjótská iniciativa pro rozvoj nebo asijské

lesnické partnerství (AFP), síť výzkumníků globálních změn (*Asia-Pacific Climate Change Research Network*, APN, MOFA 2004a) aj., které „vycházejí z jasné nutnosti spolupráce všech států na realizaci nejefektivnějšího přístupu v rámci frameworku Kjótského protokolu“ (MOFA, 2004b). Tyto iniciativy do jisté míry kopírují bezpečnostní princip vícevrstvého přístupu (*multi-layered approach*), který Japonsko vyvinulo pro efektivnější integraci bilaterální aliance se Spojenými státy do regionální bezpečnostní architektury. Přidávají proto – podobně jako v bezpečnostní sféře – multilateralismu funkční hodnotu, nicméně rozdílně od bezpečnostní sféry. V té totiž Japonsko chápalo multilateralismus jako doplňující prvek bilaterální aliance, na kterou je v globálním boji s klimatickými změnami kladen poměrně nižší důraz (symbolizovaný pokračováním japonské iniciativy i po vyvázání USA). V klimatické úrovni vyjednávání o Kjótském protokolu tato funkční úroveň multilateralismu slouží pro podporu japonské pozici v „hlavním“ vyjednávání, tedy ilustruje závazek dosažení cílů kjótského i post-kjótského jednání a tím i nové identity zahraniční politiky Japonska.

V roce 2005 vstoupil v platnost Kjótský protokol. Japonsko jeho podporu vyjádřilo v novém označení „*mottainai*“⁸⁵ (MOFA, 2006a, p. 185) pro svou „silnou environmentální iniciativu, která tvoří základní pilíř japonské zahraniční politiky“ (MOFA, 2006b). Na následném summitu G-8 v roce 2007 následně spustil premiér Shinzō Abe iniciativu „*Cool Earth 50*“, na které se Japonsko zavázalo k snížení emisí na polovinu v roce 2050. Tuto iniciativu následně velvyslanec při OSN Kōji Tsuruoka představil jako základ světové strategie, když uvedl, že „jako zodpovědný člen mezinárodní komunity a hostitelská země vyjednávání vedoucích k přijetí Kjótského protokolu se Japonsko zavazuje k vůdcovství v boji s globálním oteplováním“ (Japan Today, 2007 in Holroyd, 2009, p. 74). Vůdcovská pozice nicméně volala po multilaterálním řešení – bod dva strategie přímo uvedl, že „pokud pouze vaše země udělá kroky pro řešení klimatické otázky, nepovede to k rezoluci problému na globální úrovni. Pouze za účasti všech je toto možné“ (Kantei, 2007). Návrh nicméně nevolá – podobně zásadně jako USA – po zapojení rozvojových států. Na začátku se ptá, zda „není nefér požadovat to samé i po rozvojových ekonomikách?“ a následně buduje „flexibilní framework“, který bere v potaz domácí podmínky participujících států“ (Ibid). Návrh jde rovněž „za Kjóto“, tedy počítá s ambiciózní vizí nahrazení Protokolu po roce 2012, vychází ovšem z domácích japonských realit. I proto Abe, že plán má „demonstrovat ‘japonský model’ do světa“ (Abe, 2007 in Dickson, 2009). Tento „unilaterální multilateralismus“

⁸⁵ Tato japonská fráze nemá ekvivalent v anglickém ani českém jazyce. Dá se nicméně volně přeložit jako „škoda“ v abstraktním slova smyslu. V běžném životě se používá například při vyhazování potravin nebo neplnění dosažitelných závazků.

strategie *mottainai* se nicméně neblíží rekonstrukci evropské reflexi vnitřního uspořádání do světa, ale slouží za základ snahy o dosažení respektu pro nové japonské zapojení do MV. Oproti Spojeným státům zároveň nepodmiňuje přijetí plánu zapojením rozvojových ekonomik a naopak propaguje smířčí přístup finanční podpory rozvojových ekonomik s volností jejich zapojení. Pokračuje tím v sebevědomějším přístupu k zahraniční politice a její multilaterální sféře, který vychází z měnící se japonské identity – předložena strategie již tolik nelpí na zapojení Spojených států, které dokonce v textu jedinkrát nezmiňuje.

Principy strategie *Cool Earth 50* Japonsko propagovalo i na konferenci stran UNFCCC v Kodani (COP-15). Premiér Yukio Hatoyama ve svém projevu zmínil nutnost „překonat národní zájmy a egoismus,“ bez kterých „není šance dosáhnout společného výsledku,“ což by znamenalo „nesplnění odpovědnosti jako světových lídrů a tím i ostudu pro celý svět“ (Hatoyama, 2009). Hatoyama proto na konferenci navrhl snížení japonských emisí o 25 % do roku 2020 (od 1990), čímž dodal svým slovům praktický efekt vyššího závazku než ostatních rozvinutých zemí (viz Hughes, 2009). Hatoyama rovněž podpořil návrhy, v kterých si „každá země nastaví vlastní závazky multilaterálnímu zřízení“ (BBC News, 2009), čímž potvrdil individuální pojetí multilateralismu, kterou naznačil v *mottainai* strategii z roku 2007.

Vstřícná japonská pozice z předchozích let se ovšem neprojevila i v následujících jednáních. Na konferencích stran v Cancúnu a v Durbanu, se totiž Japonsko odloučilo od Evropskou unií propagovaného prodloužení Kjótského protokolu, čímž vrátilo svou praktickou zahraničně politickou agendu velmi blízko k americké pozici. Za důvody japonského nepřijetí protokolu země označila roli USA a Číny, které „spolu vypouští do ovzduší 40 % všech skleníkových plynů, ale nejsou svázány závazky Kjótského protokolu.“ Ten se tím stává „neefektivním a neférovým a jeho přechod do druhé periody se proto neprojeví ve vytvoření nového, mezinárodního a právně závazného frameworku s účastí všech významných ekonomik“ (MOFA, 2010b). Protokol je zároveň dle Japonska „neefektivní, jelikož není schopný dosáhnout výraznější redukce skleníkových plynů na globální úrovni“ (Ibid). Tokio se proto k vyjednané druhé periodě Kjóta nepřipojilo, jakkoliv EU se k ratifikaci zavázala po COP v Kataru (European Commission, 2013). Japonsko nicméně připojilo ujednání přijaté v Durbanu, které sice nedospělo do podoby smlouvy, nicméně obzvláště díky evropské iniciativě, která nakonec dokázala přivést k jednacímu stolu i velké znečišťovatele jako je Indie, Čína a Spojené státy, a která nesla podobu právního závazku všech států s efektivností od roku 2020. Japonsko toto považovalo za úspěch. Ve svém zhodnocení

konference v Durbanu uvedlo, že „se podařilo dosáhnout úspěchu ve vytvoření nového, férového a efektivního frameworku, v který Japonsko doufalo,“ a který „vycházel z japonské iniciativy a reflektuje proto konstruktivní přínos země konferenci“ (MOFA, 2011b).

Zhodnocení japonského náhledu na multilateralismus v oblasti boje s klimatickými změnami je poměrně obtížné. Japonská pozice totiž v posledních patnácti letech prošla poměrně specifickým vývojem reflektujícím řadu faktorů. Oproti Evropské unii a Spojeným státům Japonsko nemělo před začátkem jednání v devadesátých letech prakticky žádnou zkušenost s multilaterálním jednáním v klimatické oblasti a jen velmi vágní zkušenosti s multilateralismem obecně. Zásadní roli v chápání multilateralismu v této oblasti hrál vztah se Spojenými státy. Do začátku jednadvacátého století se Japonsko neodvažovalo propagovat multilateralismus *bez účasti* Spojených států či v oblastech, kde by hrozil konflikt zájmů s americkou bilaterální aliancí. Multilateralismus byl ovšem chápán jako hodnotově vhodná forma strukturace mezinárodní politiky, nicméně neposkytující Japonsku záruky ve výši bilaterálního ujednání s USA, čímž se hodnoty spolupráce neprosadily do motivace k jednání. Tento prvek se projevil v klimatické oblasti, kdy Japonsko nejdříve nepodepsalo úmluvy z osmdesátých let a následně po přelomu a vystoupení Bushovy administrativy z kjótských jednání vedlo vážnou diskuzi o tom, zda má Japonsko v multilaterálním zřízení bez USA zůstat.

Symbolická hladina přijetí Protokolu v japonském městě spolu s novou identitou prezentující se ve snaze o výraznější zapojení země do světové politiky toto dilema vyřešily. Japonsko si počalo nárokovat vůdčí pozici v boji s klimatickými změnami, kterou opakovaně prezentovalo v primárním diskursu jak na vládní úrovni, tak na jednotlivých konferencích stran UNFCCC (COP). Oproti Evropské unii, která v multilateralismu viděla způsob harmonizace zájmu všech participujících stran, nicméně japonský náhled procedurální aspekty multilaterální spolupráce tolik nevyzdvíhal. Naopak jak primární diskurs indikuje, viděla země multilateralismus jako způsob *internacionalizace* vlastní pozice a tím i funkční *legitimizace* nové japonské identity v zahraniční politice. Japonský diskurs se proto dá nejlépe chápat optikou *sociálního* multilateralismu, tedy podpory multilaterální spolupráce kvůli cílu podpory legitimacy a konformity v očích mezinárodních spojenců.

Zde se ovšem nachází určitá diskrepance mezi diskursem a praktickou japonskou politikou. Iniciativa *Cool Earth 50* do jisté míry popřela sociální diskurs tím, že navázala nutnost efektivity (podobně jako u USA) na výsledek multilaterálních jednání. Samotná

iniciativa tím lze charakterizovat za unilaterální, tedy prosazující japonský zájem mezinárodnímu společenství. Zde se vyskytuje i určitá paralela s učením Nakae Chōmina – Tokio totiž opakovaně zmiňovalo vůdcovství své země a „japonskou cestu“, která se odlišovala od priorit Západu (jak EU, tak Spojených států). Toto „japonské vůdcovství“ se projevilo i na konferencích v Cancúnu a Durbanu, kde se Japonsko ostře vymezilo proti evropskému plánu na druhou periodu kjótského jednání, jelikož tato *neodpovídala* japonským cílům klimatických jednání. Oproti sociálnímu diskursu na multilateralismus lze proto pozorovat poměrně instrumentální praktický přístup, čímž je zviditelněna mezera mezi praktickou politikou a jejím diskursním obrazem.

Tabulka 4: *Percepce multilateralismu v diskursu ke Kjótskému protokolu u Spojených států, Evropské unie a Japonska*

	Spojené státy	Evropská unie	Japonsko
Spojované hodnoty	Omezení, neefektivnost	Efektivita, férovou, nutnost	Vhodnost, výzva
Vymezení (protikladné hodnoty a koncepty)	Zisk, efektivita	Nelegitimnost, sobeckost, nezodpovědnost	Izolace, slabost
Základní princip a motivace	Ekonomický zájem – negativní (Bush), pozitivní (Obama)	Poslání, závazek	Legitimizace nové identity a japonského obrazu ve světě
Teoretický typ multilateralismu	Instrumentální - strategický	Morální	Sociální

6. Závěr

Multilateralismus je v současnosti jednou z nejdůležitějších forem strukturování mezinárodních vztahů. Za posledních několik dekád se navíc jeho význam razantně zvýšil, díky markantnímu růstu multilaterálních uskupení jak na horizontální (počet institucí a organizací), tak vertikální (oblast zájmu a závazků) úrovni. Zároveň však představuje asi nejkompexnější výzvu státníkům; multilaterální vyjednávání je nepoměrně složitější oproti bilaterální nebo unilaterální politice a rozsáhlá spolupráce mezi národy bojuje s kulturními rozdíly, různými hodnotovými žebříčky a odlišnými interpretacemi jednotlivých aktérů. S touto komplexností se pokusila vyrovnat předkládaná dizertační práce. Činí tak interpretací diskursů tří význačných aktérů mezinárodních vztahů pro zjištění, do jaké míry jsou jejich percepce multilateralismu stejné či rozdílné a dále osvětlit mezery mezi jednotlivými interpretacemi a tím i dopomoci k jejich překonání.

Samotný koncept multilateralismu nedostával až do konce dvacátého století dostatečnou teoretickou a konceptuální pozornost. Termín se v západním diskursu výrazněji projevoval až od sedmdesátých let dvacátého století, nicméně první konceptualizace zaměřené přímo na multilateralismus (a na ne spolupráci nebo instituce) spatřily světlo světa až v devadesátých letech. Tyto články a knihy reagovaly na výrazný nárůst multilaterálních institucí, které obzvláště od Druhé světové války několikanásobně navýšily svůj počet. Moderní konceptualizace vycházely z diskuze mezi neoliberalem Robertem Keohanem a konstruktivistou Johnem Ruggiem, z které vyšel vítězně druhý zmíněný. Ruggieho kvalitativní definice multilateralismu se zaměřila na povahu vztahů uvnitř multilaterálního uskupení a na kritéria této spolupráce. Autor definoval tři základní předpoklady pro multilaterální povahu spolupráce – obecný princip chování, nedělitelnost a rozptýlenou reciprocitu. Tato kritéria vymezovala multilateralismus oproti jiným způsobům vedení zahraniční politiky, které férový a inkluzivní princip multilateralismu nedodržovaly, ať už to byl unilateralismus, bilateralismus, minilateralismus nebo imperialismus.

Základem Ruggieho definice byla nicméně snaha o nazírání na multilateralismus skrze spolupráci, ke které dodržování základních principů multilateralismu vede. Tato práce si naopak vybrala za cíl analyzovat, jak je koncept multilateralismu reflektován v myšlení a diskursu vybraných aktérů mezinárodních vztahů. Oproti analyzování, zda daná spolupráce splňuje kritéria multilateralismu, si proto práce dala za cíl zjistit, proč a z jakých důvodů se státy rozhodují pro výběr multilateralismu nad jinými formami zahraniční politiky. Pro tuto

percepční hladinu multilateralismu se proto práce rozhodla chápat termín spíše optikou Jamese Caporasa, tedy jako ideálně-typický koncept instituce samy o sobě. Chápání multilateralismu jako instituce denotuje nahlížení na koncept jako na metafyzickou kategorii reprezentace multilateralismu jako hodnotového základu motivace daného aktéra pro praktickou multilaterální politiku. Jelikož práce nahlíží na zahraniční politiku jako sociální konstrukt vytvářený diskursivními praktikami, hodnoty a motivace spojované s multilateralismem považuje za dohledatelné přímo v diskursu.

Před analýzou primárního diskursu tří vybraných aktérů mezinárodních vztahů se práce rozhodla prozkoumat definice multilateralismu a názory na motivace států pro vstup do multilaterálního uspořádání v relevantních teoretických školách a zároveň v historické tradici politického uvažování v západním i japonském myšlení. Teorie nabídlý několik základních náhledů na roli multilateralismu v MV, které se dají obecně rozdělit dle typu motivace na *instrumentální*, *morální* a *sociální* multilateralismus. Instrumentální přístup vychází z náhledu na multilateralismus jako na prostředek dosažení zájmu. Tento typ lze ještě rozdělit dle typu zájmu, který stát dosahuje. Strategický subtyp vychází z realistického učení a za rozhodující považuje dosažení partikulárního bezpečnostního, politického či ekonomického zájmu. Stát dle tohoto typu vstoupí do multilaterální spolupráce po racionální kalkulaci nákladů, zisků a poměru vlastního oproti cizímu omezení plynoucímu z výběru multilateralismu oproti jiné zahraničněpolitické strategii. Pokud nazírané zisky převáží nazírané náklady a vlastní omezení je vyváženo omezením ostatních, stát se rozhodne pro vstup do multilaterálního režimu. V praxi ovšem realisté považují tyto režimy pouze za projekce stávajícího institucionálního uspořádání a proto jim nepřidělují valný význam. Racionální subtyp se pojí s vysvětlením neoliberálního institucionalismu. Ten sice podobně jako realismus vychází z instrumentálního přístupu k institucionalizované spolupráci, nicméně oproti strategické úrovni sledování vlastních zájmů chápe multilateralismus racionálně. To znamená, že oproti realistického důrazu na relativní zisky plynoucí z prosazování vlastního zájmu vidí v multilateralismu propagátora spolupráce, jež je nakonec výhodná pro všechny participující aktéry tím, že omezuje rizika plynoucí z anarchie v systému MV. Multilateralismus tím snižuje bezpečnostní rizika, přináší informace o chování států a posiluje socializaci v mezinárodních režimech, jež tvoří mezinárodní prostředí předvídatelnějším. Institucionalisté tak dodávají instituci schopnost ovlivňovat státní preference a tím i významnější slovo než regulativní přístup realismu. Otec institucionální teorie Robert Keohane se zaměřoval na multilaterální režimy, které jsou hlavními nositeli této funkční úrovně multilateralismu.

S odlišným vysvětlením přichází morální typ multilateralismu. Ten vychází z idealistického myšlení, které je v současnosti nejlépe definované z pera amerického filosofa Johna Rawlse. Rawls staví na morálních ideálech Immanuela Kanta a meziválečném Wilsonianismu; v multilateralismu pak vidí ideu morálně závazného způsobu chování, jenž stojí v opozici ke konfliktu právě kvůli své institucionalizaci přinášející závazky všem participujícím. Tyto závazky nicméně vycházejí z morálního náhledu na multilateralismus, kdy tento přináší morální opodstatnění nejen systému MV, z kterého postupně odstraňuje konflikt, ale i jednotlivým aktérům, kteří hodnotu multilateralismu spojují s morálním závazkem do zřízení vstoupit.

Vhodný způsob strukturace mezinárodních vztahů najdeme i v přístupech vycházejících ze sociálního konstruktivismu, ačkoliv vycházejících z rozdílného vysvětlení. Konstruktivisté chápou multilateralismus jako normu - prostředek společenské změny se schopností přeměnit strukturu mezinárodních vztahů. Jako obecně vhodný způsob chování (normativně) chápou multilateralismus i zastánci nového (sociologického) institucionalismu James March a Johan Olsen. Dle nich je pro vstup do multilaterální instituce rozhodující model společenského klubu, kdy se státy rozhodují pro výběr multilateralismu z potřeby konformity, legitimacy a statutu dobrého člena v očích ostatních. Nevstoupení do tohoto uspořádání by potom mohlo být základem ztráty legitimacy a tím i respektu daného státu.

Tyto teoretické náhledy na roli multilateralismu v MV závisejí na myšlence společně vnímané definice multilateralismu mezi různými kulturními prostředími a hodnotovými žebříčky. Při nekritickém přijetí sdílené definice se ovšem společnost ochuzuje právě o historické a kulturní kořeny, které mohou významně ovlivňovat nejen samotné hodnoty multilateralismu, ale i motivace států pro vstup do multilaterální spolupráce. I současná krize multilateralismu, jak ji popisuje řada autorů (např. Caplan, 2011; Homolar, 2012; Hughes, 2013) může být do jisté míry zapříčiněna nedostatečným porozuměním kontextuálních rozdílů ve vnímání konceptu, což může zpochybňovat i jednotnou interpretaci multilateralismu. Proto se práce rozhodla nejít cestou konceptualizace multilateralismu či určením kritérií jeho efektivity, jak to činí jiní. Naopak, rozhodla se jít prostřednictvím konceptuální a následně diskurzivní analýzy ke kořenům samotného termínu a pokusit se najít odpověď na to, zda je koncept v různých kulturních tradicích vnímán stejnými hodnotovými měřítky, respektive, zda je západní univerzalistická povaha multilateralismu viditelná i v nezápadním kontextu. Vycházela přitom z premisy praktické použitelnosti tohoto výzkumu; posouzení rozdílů ve vnímání konceptu dopomůže k vytvoření lepší strategie propagace multilateralismu

přijatelného pro široké spektrum aktérů. Jinými slovy – aby multilateralismus mohl fungovat, musí mezi státy existovat určitá obecná shoda na tom, co tento koncept obnáší.

Pro porovnání kulturních dimenzí multilateralismu se práce rozhodla zhodnotit vývoj chápání termínu na úrovni jazyka, historických kořenů současného chápání multilateralismu a následně současného diskursu tří aktérů mezinárodních vztahů – Spojených států, Evropské unie a Japonska. Historické kořeny multilateralismu vycházejí v západní tradici z myšlení meziválečných idealistů a v Japonsku z učení filosofů z éry Meiji a Taishō. Západní tradice propojila multilateralismus s idejemi míru, spolupráce a univerzální rovnosti. Philip Noel-Baker či Norman Angell chápali vzájemnou závislost jako základ vytvoření lepšího systému MV. Této interdependence mělo být dosaženo vytvořením závazného institucionálního zřízení, jež by konstitovalo zájmy států. Společnost národů, která byla principiálním nositelem této tradice, měla přeměnit válečnou povahu států, jež vyústila v hrůzy První světové války. Oproti kritice (proto)realistických autorů sice idealisté nevyklučovali válkou jako takovou, nicméně tvrdili, že dostatečně účinnou institucionální strukturou (ať už skrze Bakerovu instituci či Angellovu obchodní provázanost) lze válku nahradit a systém mezinárodních vztahů tím proměnit do pokojnější podoby.

Japonské kořeny uvažování o multilateralismu se dají dohledat v éře Meiji, tedy v době prvního průniku západního učení i způsobu života do atavistické japonské společnosti. Vnímání vícestranné spolupráce tehdy vycházelo ze souboje mezi westernizací a modernizací, jenž příplutí amerických *kurofune* přineslo. Autoři se věnovali proměně národní identity a obecně roli, kterou Japonsko ve světě zastává a mělo zastávat. Zároveň však modernizace přinesla růst nacionalismu, který nakonec ideje předválečných autorů přetavil do expanzionismu. Z autorů, kteří psali o mezinárodním společenství a vztahů uvnitř se k multilateralismu nejlépe vztahují myšlenky filosofa Nakae Chōmina a politologa Sakuzō Yoshina. Chōmin ve svém dialogu šampiona a džentlmena umně předpovídá první velkou debatu v teorii MV a postavou Mistra Nankaie zase japonské oscilování mezi Západem a Východem. Plně nesouhlasí ani s idealismem, ani s realismem, a předkládá „japonský“ koncept strukturování MV počítající pomalou a funkční verzí multilateralismu, která na jednu stranu liberální spoluprací omezí ostny nacionalismu, ale zároveň neklesne k ideové dominanci Západu. Yoshino tento konfuciánský přístup a priori nesdílí a identifikuje se výrazněji s křesťanským individualismem. Vychází z premisy osvíceného člověka, který odvrhne konflikt a zaměří se na dosahování racionálního ekonomického zájmu. Zde je i podobnost s učením Normana Angella, jelikož oba považují ekonomickou provázanost za

základ bezpečného řádu. Yoshino nicméně chápe vlastní zemi za centrální v budování tohoto řádu, čímž jej lokalizuje na území východní Asie. Pouze Japonsko totiž z asijských států dle Yoshina oplývá (díky své modernitě) kvalitami osvíceného národa, a proto by i Japonsko mělo udat základ multilaterálního režimu v Asii.

Jakkoliv má uvažování o mezinárodní spolupráci dlouhou tradici jak v západním, tak ve východním sekundárním diskursu, užití termínu na úrovni jazyka takovou tradici nemá. Není náhodou, že meziváleční idealisté ani Chōmin na sklonku devatenáctého století termín multilateralismu (*takokukanshugi*) neužívali. Samotný koncept se sice dostal do západních jazyků z latiny již před dvacátým stoletím, v běžném politickém slovníku západních zemí se ale začal objevovat až od druhé poloviny minulého století. U Japonska to ovšem bylo ještě později. Termín *takokunashugi*, který v diskursu země používá, byl přijat přepisem západního termínu multilateralism do abecedy katakana a následným vytvořením vlastního termínu pro vyrovnání se s konceptem, který v osmdesátých a devadesátých letech výrazně nabral na důležitosti. Podobně jako v diskursivní rovině je i – v porovnání se Spojenými státy a Evropskou unií – japonská zkušenost s multilateralismem velmi nízká. V období Studené války, kdy se ostatní aktéři podíleli na řadě regionálních i celosvětových multilaterálních zřízeních, bylo Japonsko uzamčeno v bilaterální alianci se Spojenými státy, a proto mělo dle některých autorů do konce Studené války „virtuálně nulovou“ zkušenost s multilateralismem.

Dva vybrané příklady, na kterých byl analyzován diskurs těchto tří aktérů – válka s terorismem a vyjednávání o Kjótském protokolu – jsou právě jedněmi z prvních zkušeností Japonska s multilateralismem. Zároveň jde o dva příklady, které pokrývají oblast jak high, tak low policy a to ve dvou odlišných sférách, jež obě představují významnou výzvu a závazek participujícím aktérům. Bezpečnostní sféra multilateralismu bývá označována za doménu unilaterálních či bilaterálních akcí, jelikož státy jsou neochotné k předávání vlastní suverenity v oblastech strategického zájmu. Boj s klimatickými změnami tuto hodnotu neobsahuje, ale implikuje výrazné závazky participujících, které jdou často proti domácím ekonomickým zájmům. Závazek pokračovat v klimatických jednáních tím musí překonat materiální omezení z jednání plynoucích, tedy nadsadit ideu multilateralismu nad instrumentální zájem prosazení vlastní výhodnosti. I proto jde v této oblasti low policy o podobně významnou výzvu multilateralismu jako tomu je v bezpečnostní sféře.

Pro konceptuální čistost přístupu se práce rozhodla omezit na primární diskurs těchto tří aktérů. Jako komplementární krok práce nejdříve prozkoumala sekundární diskurs

vybraných států, čímž představila filosofickou a jazykovou tradici multilateralismu v rozdílných kulturních kontextech. V analýze dvou specifických případů se práce dále zaměřila výhradně na primární diskurs, a to z toho důvodu, že tento je největším nositelem praktické relevance. Strategické koncepce utvářely praktickou politiku v bezpečnostní sféře a prohlášení státníků a diplomatů spolu s oficiálními strategiemi pro klimatická jednání a konference (COP) stály základem multilaterální politiky v boji s klimatem u zmíněných aktérů. Zaměření na primární diskurs rovněž poskytlo metodologickou konzistenci a komplexnost práce – v bezpečnostní sféře byly bez výjimky prozkoumány všechny strategické koncepce, které státy vydaly. Ve vyjednávání ke Kjótskému protokolu potom všechny relevantní dokumenty (výběrem z několika stovek) a strategie, které se vztahovaly jak ke konferencím stran (COP), tak k domácím environmentálním politikám.

Diskursivní analýza byla provedena na základě dvou otázek. Prvně práci zajímalo hodnotové pojetí multilateralismu, tedy s jakými hodnotami se multilateralismus v textu propojuje, kterým termínům, hodnotám a konceptům se naopak vymezuje a co se chápe za nejsilnější a naopak nejslabší stránky multilateralismu. Druhá otázka mířila k aktérově motivaci pro multilaterální spolupráci, tedy jak aktér obhajuje podřízení státu principům instituce multilateralismu a naopak z jakých důvodů se aktér multilateralismu vyhýbá. Odpovědi na tyto otázky vedlo k pochopení aktérově percepcie multilateralismu a jeho obhájení na diskursivní úrovni. Předmětem analýzy tedy nebylo, zda je politika zkoumaného aktéra unilaterální, bilaterální či multilaterální, ale proč tomu tak je.

Spojené státy

Spojené státy jsou známy ideou vlastní výjimečnosti, amerického excecionalismu, který se na určitých místech mezinárodní diplomacie personifikoval ve výlučný unilateralismus a multilateralismus posunul na druhou kolej. Analýza americké percepcie multilateralismu proto skýtala výzvu kvůli své neukotvenosti a přitom praktické důležitosti.

Multilateralismus v americkém diskursu vychází z latinské lingvistické tradice přenesené do angličtiny. První americká definice multilateralismu pochází už z roku 1945 jako „mezinárodního vládnutí mnohých“. Tato definice byla prezentována v opozici k bilateralismu a jeho diskriminačním aranžím, jež byly chápány na základě zvyšující moci silných nad slabými. Poválečný multilateralismus byl proto úzce vázán k univerzalitě, která

implikovala relativně nízké bariéry participace. Multilateralismus zároveň předpokládal velký počet účastníků bez nutnosti patronace mocností. Proto byl spojován i s další hodnotou – suverénní rovností států, která byla těžce dosažitelná v bilaterálním uspořádání⁸⁶. Současný diskurs, tedy diskurs Bushovy a Obamovy administrativy se ovšem těmito kategoriím do jisté míry vymyká.

V hodnotovém žebříčku Spojených států je viditelný odklon od historického vymezení multilateralismu oproti bilateralismu a tím, převážně u Bushovy administrativy, opětovný příklon k ideji americké výjimečnosti. Jakkoliv Bush ve svých proslovech i bezpečnostních strategiích prosazoval nutnost zapojení „kruhu přátel“, zásadní rozpor viděl ve vymezení multilateralismu k unilateralismu, který naopak tvořil základ jeho vnímání americké zahraniční politiky. Unilateralismus propojoval s hodnotami akceschopnosti, efektivity a příležitosti, jež chápal za nutné pro dosažení praktického výsledku americké zahraniční politiky. Multilateralismus naopak nazíral jako omezující faktor amerického vlivu ve světě. I proto v bezpečnostních strategiích zmiňoval nutnost „vést“ světovou komunitu, kterou Spojené státy považují za rozhodující prvek vlastního zapojení do mezinárodních vztahů. Další hodnotou, kterou si Bush s multilateralismem – respektive v protikladu k multilateralismu – spojoval, byla suverenita. Oproti suverénní rovnosti, kterou se Spojené státy prezentovaly po Druhé světové válce, je ovšem suverenita viděna ne jako záruka rovnosti uvnitř multilaterálního uspořádání, ale jako soupeřící koncept ohrožený multilateralismem. To se pojí i s omezením, které Bush v multilateralismu viděl – omezení nejen v efektivitě možnosti zahraniční politiky, ale i v suverenitě, kterou by USA musely zaplatit multilaterálnímu uspořádání. Tyto hodnoty Bush užíval nejen v rozhodnutích nutně nevstupovat do multilaterálních ujednání bezpečnostní politiky, ale i v rozhodnutí odstoupit od ratifikace Kjótského protokolu, který považoval za konfliktní k ekonomickému zájmu amerických firem a tím i Spojených států obecně. I proto je zde viditelná strategická dimenze instrumentálního typu multilateralismu, jak byla definována v teoretické části práce.

Obamova administrativa věštila obrat k multilaterální politice. Jak v bezpečnostní sféře, tak v boji proti klimatickým změnám Obama nastoupil do úřadu s vidinou změny. V bezpečnosti se sice znovu zavázal k praktickému zajišťování globální bezpečnosti, nicméně oproti Bushovi vyzdvihoval nutnost zapojení mezinárodní komunity. Tato strategie však nevěstila plné otočení k multilateralismu. Oproti unilaterální politice Bushe přišel

⁸⁶ Více viz Kahler, 1992, srov. Kolmaš, 2014

s konceptem „vůdcovství z pozadí,“ kdy na jednu stranu propagoval rétoriku na podporu multilateralismu, na druhou ale unilateralně dohlížel na efektivitu praktické spolupráce. Efektivita proto zůstala hlavní hodnotou, kterou si s multilateralismem spojoval, nicméně oproti omezení, které v konceptu viděl Bush, se Obama zaměřil na úroveň šance či příležitosti, jíž legitimizoval americké zapojení do světa. Zde je ovšem i jeden paradox. V bezpečnostní strategii z roku 2010 Obama zmínil realistický koncept nutnosti amerického nazírání na svět „takový, jaký je“, přičemž dosažení amerického zájmu v něm viděl jako zásadní cíl diplomacie. Multilateralismus byl proto chápán jako prostředek dosažení tohoto zájmu, jakkoliv Obama v diskursu propaguje jeho důležitost. Podobně se Obama po prvním multilaterálním impulzu v klimatickém boji z roku 2008 od závazných jednání COP odvrátil k unilateralismu, jenž chápal za lepší pro dosažení amerického zájmu. I zde je tedy viditelný příklon k instrumentálnímu typu teoretického vymezení multilateralismu. Díky přesvědčení o příležitosti multilateralismu je ovšem problematické přiřadit Obamův přístup výlučně k strategickému subtypu, jakkoliv má k němu nejbližší. Lépe by šel ztotožnit se smíšenou povahou zájmu Griecova mezinárodního realismu do úrovně jakéhosi mostu mezi strategickou a racionální úroveň.

Evropská unie

Evropská unie – podobně jako Spojené státy – může být označena jako výrazně aktivní hráč v řadě multilaterálních institucí. Podobně jako u Spojených států vychází evropské pojetí multilateralismu z latinské jazykové tradice. Unie, respektive její členské státy a jejich zástupci, zároveň stáli spolu s USA u rozvoje poválečného institution buildingu. Sama EU byla založena na základě myšlení meziválečných idealistů, vycházejících z ideálů morální kvality multilateralismu jako způsobu předcházení konfliktu mezi evropskými státy. Jakkoliv se teorie těchto myslitelů lišily (například funkční teorie Davida Mitranyho či „ekonomická“ teorie Normana Angella), multilateralismus byl již v prvopočátcích evropské integrace chápán jako morální poselství evropskému kontinentu.

Tato morální úroveň multilateralismu je viditelná v primárním evropském diskursu, a to jak v bezpečnostní, tak environmentální oblasti. Unie opakovaně zdůrazňuje propojenou národu současného světa (oproti Obamově „světě jaký je“), která se nedá postihnout bez zapojení (pokud možno) všech aktérů MV. Jako nejlepší řešení globálních konfliktů (bezpečnostních i environmentálních) navrhuje obraz vlastního uspořádání spolupráce mezi

členskými státy, kterou chápe jako založenou na multilateralismu. Právě z důsledku úspěchu multilateralismu na „domácí“ úrovni (při budování instituce) je proto tento koncept vhodný i pro strukturování mezinárodních vztahů. Zde EU užívá i hodnoty efektivity přičemž v porovnání s americkou snahou o efektivní řešení konkrétního problému směřuje spíše k efektivnímu řešení organizace dosažení tohoto cíle. Tedy efektivního uspořádání, kterým se stává to, jenž umožňuje vyjádření všech participujících.

Multilateralismus tím vymezuje prakticky proti všem ostatním způsobům vedení zahraniční politiky, jelikož ty neobsahují morální kvality konceptu. Tento přístup je viditelný jak v bezpečnostním, tak environmentálním diskursu. Zde je ovšem rovněž nutné říci, že i uvnitř Evropské unie existují rozdíly ve vnímání multilateralismu. Oproti Joachymu Krauseovi (2004), který tyto rozdíly považuje za obecný faktor jednotlivých škol politického myšlení a praxe (britská, německá, francouzská), tento výzkum poukazuje na roli tématu, kterého se multilaterální jednání dotýká. V bezpečnostní sféře jsou rozdíly viditelné (a proto je i role Unie jako celku do jisté míry omezena), nicméně od roku 2003 zdůrazňuje návrat k multilateralismu jako instituci (normě), čímž tvoří alternativu k Bushově politice. V environmentálním diskursu existuje poměrně silný konsensus všech členských států na unijním pojetí multilateralismu. Proto je Unie i zásadním vyjednávačem v klimatických otázkách s prakticky konsensuální podporou svých členů. Závazek multilateralismu jako efektivnímu cíli jednání byl viditelný i v evropském přístupu ke Kjótskému protokolu, kdy EU pro zachování inkluzivního charakteru jednání byla ochotna projevít (a obhájit) ústupky rozvojovým zemím i přes vyšší vlastní závazek snižování emisí a tím nadřadit ideu multilaterálního jednání nad vlastní ekonomický zájem. I proto se dá unijní pozice nejlépe charakterizovat morálním typem multilaterální typologie.

Japonsko

Analýza japonského diskursu ukazuje rozdílnou historickou, kulturní a hodnotovou tradici pramenící z rozdílné historické zkušenosti a intelektuální historie (spolu s geografickou polohou). Japonsko se proto bere za zástupce nezápadního vnímání politiky, které bylo navíc umocněno japonským historickým izolacionismem. Země přišla do kontaktu se západním myšlením až v období revoluce Meiji v druhé polovině devatenáctého století, přičemž od této doby (a nejmýrazněji právě v éře Meiji a v období Shōwa) bojovalo se zakomponováním západních vlivů do vlastní filosofické tradice. Ta však vychází z rozdílných zdrojů – západní

tradici křesťanství, antiky a osvícenství nahrazuje konfucianismem (či je přímo spojuje jako v učení Nakae Chōmina) nebo buddhismem, které nicméně spojovala s reinterpretací zdrojů západních (viz individualismus Sakuzō Yoshina). Výrazným rozdílem rovněž zůstává japonština, která koncept multilateralismu přijala až na konci minulého století. Moderní historie Japonska taktéž vykazuje pouze velmi limitované praktické zkušenosti s multilateralismem. Po meziválečném období, v kterém se země poprvé zapojila do multilaterálních vyjednávání (s dle vlastní definice katastrofickými výsledky) bylo Japonsko v období Studené války prakticky izolováno od mezinárodní spolupráce i regionálního budování institucí, nejvýznamněji v bezpečnostní oblasti, kde země spoléhala na bilateralismus v bezpečnostní alianci se Spojenými státy.

Chápání multilateralismu a jeho diskurzivní reflexe jsou výsledkem těchto specifických historických okolností. Obecněji se diskurs států regionu vyznačuje tendencí definovat specifickou národu asijského prostoru, kde multilateralismus nemá dlouhodobou tradici a není proto zakořeněn v zahraničněpolitických strategiích jednotlivých států. Tento fakt ovšem – jak ukazuje oficiální japonský diskurs – neubírá multilateralismu procedurální kvality. Obecně naopak Japonsko spojuje koncept se snahou o zmírnění historických regionálních sporů, které současnou Asii charakterizují. Tím multilateralismu přiznávají určitou přidanou hodnotu, vycházející z vícestranného férového jednání. Jakkoliv se tímto multilateralismus blíží jak morálnímu (hodnota míru), tak sociálnímu (hodnota vhodného chování) teoretickému typu, bližší pohled na bezpečnostní a environmentální diskurs poukazuje nejen na rozdíly ve vnímání multilateralismu v dílčích sférách politiky, tak na výraznější důraz na instrumentální přínos multilateralismu.

Bezpečnostní strategie a relevantní primární diskurs sice vychází z multilateralismu jako preferovaného způsobu diplomacie (již od vydání první *gaikō seisho* z roku 1957), nicméně prakticky nereálného v podmínkách východní Asie. Japonsko postavilo svou bezpečnost na odkazu bezpečnostní aliance se Spojenými státy, která je nadále viděna jako základ zajištění japonské bezpečnosti. Multilateralismus proto slouží jako funkční doplněk této strategie, definovaný v přístupu vícevrstvé diplomacie. V té Japonsko zdůrazňuje nutnost bilaterálního paktu, nicméně poukazuje na jeho přínos celému asijskému regionu. Multilateralismus se v tomto pojetí stává protikladem k bilateralismu (oproti přístupu Spojených států, které vidí alternativu v unilateralismu), který ovšem díky své funkční hodnotě je schopen integrovat bilateralismus do regionu. Tím se multilateralismus stává k bilateralismu komplementární strategií, jakkoliv je chápán jako protiklad tohoto konceptu.

Japonsko tím do jisté míry ignoruje hodnoty efektivity a suverenity, které ostatní aktéři pojí s multilateralismem. Funkční a komplementární znaky konceptu díky podmínkám východní Asie rovněž nestaví multilateralismus do strategického typu sledování vlastního zájmu díky tomu, že bezpečnostní zájem je definován v bilateralismu. Naopak Japonsko přihlíží v bezpečnostní oblasti spíše k racionálnímu zájmu, tedy obecné prospěšnosti multilateralismu jako konceptu, který ulehčuje zakomponování bilaterální aliance do regionu. Tento proces je rovněž viděn jako dlouhodobý (podobně jako u Chōminova učení) a pomalý.

Environmentální sféra paradoxně přinesla poměrně rozdílnou vizi multilateralismu, než bezpečnostní oblast. Tento rozdíl vychází primárně z menšího důrazu na bilateralismus v oblasti, která není chápána jako pro Japonsko životně důležitá. Tato pozice se ovšem plně projevila až po odstoupení Spojených států z Kjótských jednání. Do roku 2001 se Japonsko silně angažovalo v multilaterálním jednání nejen z přesvědčení o vhodnosti tohoto jednání, ale i díky vstřícnému postoji Spojených států. I proto se v japonském diskursu po americkém odstoupení vedla vážná diskuse o japonském členství v Protokolu. Nová identita, kterou japonské setrvání nastolilo, signalizovala překonání bilateralismu ve vztahu ke Spojeným státům. Nicméně toto překonání nebylo dáno přímou příklonností k ideálům multilateralismu, jako spíš vizí multilateralismu jako cesty legitimizace této identity v očích mezinárodního společenství. Zde se rovněž objevil rozdíl mezi praktickou politikou a tímto sociálním diskursem. Druhá polovina nultých let totiž byla svědkem vyvázání Japonska z druhé části klimatických jednání, což bylo v diskursu odůvodněno nutností efektivního jednání, bez ohledu na jeho procedurální kvalitu. V praktické sféře se ovšem dá hovořit o nechuti zavázat zemi k multilaterálnímu jednání z důsledku její morální kvality, ale pouze v případech, kdy instrumentální zájem půjde ruku v ruce s diskursivním obrazem japonského vůdcovství, které bylo viděno za nutné pro dosažení nové mezinárodní legitimacy. I proto se dá hovořit o sociálním typu zdůvodnění multilateralismu.

Zhodnocení

Z analýzy vnímání multilateralismu ze strany Spojených států, Evropské unie a Japonska lze vyvodit několik závěrů o významu historické zkušenosti, jazykové tradice a vývoje chápání multilateralismu. Předně se dá poměrně jednoznačně shrnout, že jednotlivé přístupy jsou výrazně rozdílné, právě proto, že do velké míry vycházejí ze specifické historické zkušenosti a filosofické tradice dané země. V americkém přístupu se

kontinuálně zrcadlí idea vlastní výjimečnosti – přes zdánlivé rozdíly v multilaterálním diskursu u prezidentů ve zkoumaném období lze identifikovat obecný americký přístup jako instrumentální, a to jak ve sféře high, tak ve sféře low policy. Neznamená to a priori nezájem o multilaterální jednání, nicméně tato percepce vychází z přesvědčení o nutnosti dosažení stanoveného cíle, ať už multilaterálním, či jiným jednáním. Samotná americká inklinace k multilateralismu bude proto pravděpodobněji v uskupeních, která budou viděna jako splňující americký požadavek efektivity a zároveň zachovávající suverenitu, vyjádřenou ve stejných závazcích pro všechny.

Evropská unie i nyní navazuje na meziválečný idealismus, který propojuje s historickou zkušeností vlastní konstrukce. Dosažení současné podoby považuje EU za úspěch připisovaný právě multilaterálnímu jednání, které vymýtilo konflikt z Evropy. Stejným způsobem je nazíráno i na světový multilateralismus – evropská historická zkušenost se tím exportuje do zahraničí. Tato morální hodnota konceptu staví spolupráci samu o sobě na nejvyšší úroveň evropské preference, jak ve sféře high, tak ve sféře low policy. I zde je tedy patrná poměrně výrazná kontinuita. Oproti suverenitě Spojených států je však Unie otevřena i těm multilaterálním jednáním, v kterých budou očekávány výraznější závazky ze strany Unie než ze strany ostatních participujících (viz Kjótská jednání).

Japonská pozice je ze všech analyzovaných aktérů nejsložitější a nejméně dlouhodobě konzistentní. Vychází z praktické neznalosti multilateralismu, který nikdy nepředstavoval základ japonské angažovanosti do světa. Multilaterální impuls přišel s koncem Studené války, kdy převážně v ekonomické sféře Japonsko iniciovalo řadu jednání, která prezentovala japonskou ambici překonat bilateralismus obzvláště v regionální sféře. Nicméně tato iniciativa byla do jisté míry omezena na sféru low policy. Diskurs bezpečnostního multilateralismu vyzdvihl roli bilaterální aliance s USA, která je viděna za základní zdroj regionální bezpečnosti, přičemž multilateralismus deleguje na druhou úroveň funkčního jednání, které je ovšem prezentováno jako naplňování racionálního zájmu celého regionu, tedy přesahující úroveň americko-japonské spolupráce. Multilateralismus je chápán za doplněk této aliance, který vede k její lepší realizaci a tím i k obecnému prospěchu celého regionu. Zdánlivě rozdílně je tomu ve sféře low policy. V Kjótských jednáních Japonsko přebralo výraznější iniciativu viditelnou i z počátku jednání v menším důrazu na americko-japonské vztahy, kdy země vytrvala v multilaterální politice i přes vyvázání Spojených států. Nicméně vývoj druhé poloviny nultých let tohoto století odmítl ze začátku prezentovaný morální závazek země, ztělesněný v symbol Kjóta. Instrumentální způsob nakládání s multilateralismem se projevil

v nechuti zavázat zemi k jednání z čistě procedurálního hlediska multilateralismu. Tím koncept postavil na racionální úroveň, kdy se jeho základem stala legitimizace vlastního postavení ve světě, tedy, nahlížela na multilateralismus jako na prostředek zviditelnění japonské iniciativy. Japonské budoucí zapojení do multilaterálních jednání lze proto předpovědět pouze obtížně. V bezpečnostní sféře lze předpovědět japonskou iniciativu v případech, které nenaruší podmínky bilaterálního paktu. Ve sféře low policy potom v případech, které vyzdvihnou zemi za důležitého člena mezinárodního společenství, ale zároveň budou reflektovat praktický zájem země.

Výsledky analýzy jednotlivých diskursů vyzdvihují rozdílné náhledy na základní politické koncepty, které se přitom běžně používají v politickém diskursu. Z tohoto úhlu se práci podařilo odhalit poměrně významný jev v současných mezinárodních vztazích. Práce tím otevírá dveře k dalšímu zkoumání. Multilateralismus je totiž jen jedním z řady konceptů, s kterými zástupci rozlišných kultur pracují. V oblasti metodologie následně práce představila přínos zkoumání multilateralismu. Konceptuální vymezení definovalo multilateralismus jako předmět diskursivní analýzy. Teoretická typologie potom poskytla vodítko ke zkoumání nejen diskursivní obraz konceptu, ale i možná vysvětlení motivace k multilaterálnímu jednání, která mohou být reprodukovány v dalších pracích s cílem vysvětlit státní preference.

Seznam použité literatury

Knižní publikace

- AIBA, Takao – SAIJO, Tatsuyoshi (2002): *The Kyoto Protocol and global environmental strategies of the EU, the U.S. and Japan: A perspective from Japan*. Osaka: ISER, Osaka University
- ANGELL, Norman (1926): *The public mind. Its disorders: its explanation*. London: Noel Douglas
- ANGELL, Norman (1933): *The great illusion: 1933*. London: Heinemann
- ANGELL, Norman (1935): *Preface to peace. A guide for the plain man*. London: Hamish Hamilton
- BENEŠ, Vít (2008): Diskurzivní analýza. In. DRULÁK (ed., 2008): *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Prague: Portál
- BERGER, Thomas U. (1998): *Cultures of antimilitarism*. Baltimore: John Hopkins Press
- BERGER, Thomas U. (2003): Power and purpose in the Asia-Pacific region: A constructivist interpretation. In. IKENBERRY – MASTANDUNO (eds., 2003): *International relations theory and the Asia-Pacific*. New York: Columbia University Press, p. 387-419
- BERGER, Thomas U. – MOCHIZUKI, Mike – TSUCHIYAMA, Jitsuo (eds., 2007): *Japan in international politics*. Boulder: Lynne Rienner Publishers
- BODANSKY, Daniel (2009): *The art and craft of international environmental law*. Cambridge: Harvard University Press
- BOURANTONIS, Dimitris – IFANTIS, Kostas – TSAKONAS, Panayotis (eds., 2008): *Multilateralism and security institutions in an era of globalization*. New York: Routledge
- BRAILSFORD, H. N.: A socialist foreign policy. In. C. ADDISON (et al., 1933): *Problems of a socialist government*. London: Victor Gollancz
- BRONOWSKI, J. – MAZLISH, Bruce (1960/1975): *Western intellectual tradition*. New York: Harper and Low Publishers

- BUKH, Alexander (2010): *Japan's national identity and foreign policy*. London and New York: Routledge
- BULL, Hedley: The Theory of International Politics, 1919-1969 in PORTER (ed., 1972) *The Aberystwyth papers: International politics 1919-1969*. London: Oxford University Press
- BUZAN, Barry – Acharya, Amitav (eds., 2010): *Non-western international relations theory*. New York: Routledge
- CAPORASO, James A.: International relations theory and multilateralism: The search for foundations. In. RUGGIE (ed., 1993): *Multilateralism Matters*. New York and Oxford: Columbia University Press, pp. 51-91
- CARR, Edward H. (1937/1948): *International Relations between the two world wars (1919-1939)*. London: Macmillan
- CHŌMIN, Nakae (1887): *Sansuijin keirin mondō*. Tokyo: Shōseisha
- CHŌMIN, Nakae (1887/2012): *A Discourse of three drunkards on the government*. Boston: Weatherhill
- COX, Robert W. (1987): *Production power and world order*. New York: Columbia University Press
- DE BARY, William T. – GLUCK, Carol – TIEDEMANN, Arthur E. (eds., 2006): *Sources of Japanese tradition, 1600 to 2000. Volume two: 1868 to 2000*. New York: Columbia University Press
- DEAN, Jonathan (1986): *Watershed in Europe: Dismantling the East-West military confrontation*. New York: Free Press
- DER DERIAN, James – SHAPIRO, Michael (eds., 1989): *International/Intertextual Relations: Postmodern Readings of World Politics*. New York: Lexington Books
- DER DERIAN, James (ed., 1995): *International Theory: Critical Investigations*. New York: MacMillan
- DORAN, Charles: The two sides of multilateral cooperation. In. ZARTMAN – TOUVAL (eds., 2010): *International cooperation: The extents and limits of multilateralism*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 40-59.

- DOWER, John W. (1999): *Embracing defeat. Japan in the wake of World War II*. New York: WW Norton and Company
- DRULÁK, Petr (ed., 2008): *Jak zkoumat politiku*. Prague: Portál
- DRULÁK, Petr (2010): *Teorie mezinárodních vztahů*. Prague: Portál
- DRULÁK, Petr – MORAVCOVÁ, Šárka (eds., 2013): *Non Western Reflection on Politics*. Frankfurt Am Main: Peter Lang
- DUFFIELD, John: Asia-Pacific security institutions in comparative perspective. In. IKENBERRY – MASTANDUNO (2003): *International relations theory and the Asia Pacific*. New York: Columbia University Press
- EVANS, Gareth – SAHNOUN, Mohamed (2001): *The Responsibility to Protect*. Ottawa: International Commission on State Sovereignty.
- FAURE, Michael G. – GUPTA, Joyeeta – NENTJES, A. (eds., 2003): *Climate change and the Kyoto protocol: The role of institutions and instruments to control climate change*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing
- FOUCAULT, Michel (1972): *The archeology of knowledge. And: The discourse on language*. New York: Pantheon Books
- FOUCAULT, Michel (1961/1994): *Dějiny šilenství v době osvícenství*. Prague: NLN
- GARIUP, Monica (2008): *European security culture*. Farnham: Ashgate
- GEE, James Paul (1999): *An introduction to discourse analysis: Theory & method*. New York: Routledge
- GIEGERICH, Bastian (2006): *European security and strategic culture*. Dusseldorf: Nomos
- GRAY, Colin S. (2007): *War, peace and international relations. An introduction to strategic history*. London and New York: Routledge
- GREEN, Michael J. (2003): *Japan's reluctant realism: Foreign policy challenges in an era of uncertain power*. New York: Palgrave

- GRIECO, Joseph M.: Realist international theory and the study of world politics. In. DOYLE – IKENBERRY, (eds., 1997): *New thinking in international relations theory*. Oxford: Westview Press, pp. 163-202
- GRUBB, Michael – VROLIJK, Christian – BRACK, Duncan (eds., 1999): *Kyoto protokol: a guide & assessment*. London: Royal Institute of International Affairs
- HANSEN, Lene (2006): *Security as practice: discourse analysis and the Bosnian war*. New York: Routledge
- HAMSON, Osler F.: Deconstructing multilateral cooperation. In. ZARTMAN – TOUVAL (eds., 2010): *International cooperation: The extents and limits of multilateralism*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 60 – 77.
- HAMSON, Osler F. – HART, Michael (1999): *Multilateral negotiations: Lessons from arms control, trade and the environment*. New York: JHU Press
- HAVENS, Thomas R. J. (1970): *Nishi Amane and modern Japanese thought*. Princeton: Princeton University Press
- HOLMES, Richard (1988): *The world atlas of warfare. Military innovations that changed the course of history*. New York: Viking Press
- HILL, Christopher – SMITH, Michael (2005): *International relations and the European Union*. New York: Oxford University Press
- HOOK, Glenn (et al, 2001): *Japan's international relations. Politics, economics, security*. London: Routledge
- HOWELL, David (2004): *Baker, Philip John Noel-, Baron Noel-Baker (1889-1982)*. London: Oxford University Press
- IOKIBE, Makoto (2011): *The diplomatic history of postwar Japan*. London: Routledge
- IRIYE, Akira (1991): *Shin Nihon no gaikō: Chikyūka jidai no Nihon no sentaku*. Tokyo: Chūko Shinsho
- IKENBERRY, G. John (2001): *After victory: institutions, strategic restraint, and the rebuilding of order after major wars*. Princeton: Princeton University Press

- IKENBERRY, G. John – MASTANDUNO, Michael (eds., 2003): *International relations theory and the Asia Pacific*. New York: Columbia University Press
- JOHNSON, Rebecca: Changing perception and practice in multilateral arms control negotiations. In. BORRIE – RANDIN (eds, 2006): *Thinking Outside the Box in Multilateral Disarmament and Arms Control Negotiations*. New York: United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR)
- KATZENSTEIN, Peter, J. (ed., 1996): *The Culture of National Security*. New York: Columbia University Press
- KATZENSTEIN, Peter J. (2005): *A Word of regions: Asia and Europe in the American imperium*. Ithaca: Cornell University Press
- KEOHANE, Robert (1984): *After Hegemony: cooperation and discord in world political economy*. Princeton, N.J: Princeton University Press
- KIMURA, Junji – EDŌ, Ayao (1977): *Nakae Chōmin no sekai. Sansuijin keirin mondo wo yomu*. Tokyo: Tsukama Shobo
- KIRCHNER, Emil J. – DOMÍNGUEZ, Roberto (eds., 2011): *The security governance of regional organizations*. London and New York: Routledge
- KOLMAŠ, Michal: Multilateralism: USA and Japan. In DRULÁK – MORAVCOVÁ (eds., 2013): *Non-Western reflection on politics*. Frankfurt am Maim: Peter Lang, pp. 199-217
- KOLMAŠ, Michal – MORAVCOVÁ, Šárka (2014): *Mezinárodní organizace mimoevropských oblastí: Teoreticko-metodologická příručka*. Prague: University of Hradec Králové Press
- KRATOCHWIL, Friedrich (1989, reprinted 1995): *Rules, norms and decisions*. New York: Cambridge University Press
- LIEWERSCHEIDT, Malte (2010): *European security and defense policy*. Saarbrucken: VDM Verlag Dr. Müller
- MAISON, Richard – CAIGER, John (1997): *Dějiny Japonska*. Prague: Miroslav Sobotka Publishers

- MARTIN, Lisa M.: The rational state choice of multilateralism. In. RUGGIE (ed., 1993): *Multilateralism Matters*. New York and Oxford: Columbia University Press
- MARUYAMA, Masao (1963): *Japanese politics*. Oxford: Oxford University Press
- MILIKEN, J.L. (2001): *The social construction of the Korean War: Conflict and its possibilities*. Manchester: Manchester University Press
- MITRANY, David (1943): *A working peace system. An argument for the functional development of international organization*. London: Oxford University Press
- MORAVCOVÁ, Šárka: Multilaterální rozměr české zahraniční politiky. In. KOŘAN (et al, 2012): *Česká zahraniční politika v roce 2011: Analýza ÚMV*. Prague: Institute of International Relations
- MORAVCOVÁ, Šárka – BÍLKOVÁ, Veronika: The Multilateral dimension of the Czech foreign policy. In: KOŘAN (et al, 2010): *Czech foreign policy in 2007-2009: analysis*, pp. 311-321. Prague: Institute of International Relations
- MORROW, James D. (1994): *Game theory for political scientists*. Princeton: Princeton University Press
- MUNAKATA, Naoko (2006): *Transforming East Asia: The evolution of regional economic integration*. Tokyo: Brookings Institution Press
- NAKASONE Yasuhiro (1987): *My political philosophy*, Tokio: LDP
- OBERTHÜR, Sebastian – OTT, Herman (eds., 1999): *The Kyoto Protocol: international climate policy for the 21st century*. New York: Springer
- OGUMA, Eiji (2002): *A Genealogy of 'Japanese' Self-images*. Melbourne: Trans Pacific Press
- ONUF, Nicholas: A Constructivist Manifesto in BURCH - DENEMARK, (eds., 1997): *Constituting political economy*. Boulder: Lynne Rienner Publishers
- ONUF, Nicholas: Worlds of Our Making: The Strange Career of Constructivism in International Relations. In. PUCHALA (ed., 2002b): *Visions of International Relations*. Columbia: University of South Carolina Press

- ONUF, Nicholas – KUBÁLKOVÁ, Vendula – KOWERT, Paul (eds., 1998): *International relations in a constructed world*. New York: M.E. Sharpe
- PATRICK, Stewart – FORMAN, Shepard (eds., 2002): *Multilateralism and U.S. foreign policy: ambivalent engagement*. London: Lynne Rienner Publishers
- PATRICK, Stewart (2009): *The best laid plans: The origins of American multilateralism and the dawn of the Cold War*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers
- PEREZALONSO, Andres (2010): *Truth matters: an assessment of Foucauldian discourse analysis through the case study of the George W. Bush's administration's war on terrorism*. Newcastle: Newcastle University press
- PYLE, Kenneth B. (2007): *Japan rising: the resurgence of Japanese power and purpose*. New York: Public Affairs
- RAMSAY MACDONALD, James (1911): *The socialist movement*. London: Williams and Norgate
- RUGGIE, John: Multilateralism: The anatomy of an institution in. RUGGIE (ed., 1993): *Multilateralism matters*. New York and Oxford: Columbia University Press, pp. 3-51
- SAALER, Sven (2002): Pan-Asianism in Meiji and Taishō Japan – A preliminary framework. *Deutsches Institut für Japanstudien Working Paper 02/4*. Tokyo: Ercheinungsort
- SAFIRE, William (2008): *Safire's political dictionary*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- SAMUELS, Richard J. (1996): „Rich nation, strong army“: *National security and the technological transformation of Japan*. Ithaca: Cornell University Press
- SHIMAZU, Naoko (1998): *Japan, race and equality: The racial equality proposal of 1919*. London: Routledge
- SOGORO, Tanaka (1957): *Yoshino Sakuzo: Nihonteki demokurashii no shito*. Tokyo: Miraisha
- TAMAMOTO, Masaru: Ambiguous Japan: Japanese national identity at century's end. In. IKENBERRY – MASTANDUNO (eds., 2003): *International Relations Theory and the Asia-Pacific*. New York: Columbia University Press, pp. 191-213

- TARDY, Thierry (ed., 2009): *European security in a global context: Internal and external dynamics*. New York: Routledge
- TAYLOR, Trevor: Utopianism. In SMITH (ed., 1985): *International relations: British and American approaches*. Oxford: Blackwell
- TICKNER, Arlene – WAEVER, Ole (2009): *International relations scholarship around the world*. New York: Routledge
- TSUCHIYAMA, Jitsuo: War renunciation, Article 9 and security policy. In. BERGER – MOCHIZUKI – TSUCHIYAMA (eds., 2007): *Japan in international politics*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, pp. 47-75
- TOUVAL, Saadia: Negotiated cooperation and its alternatives. In. ZARTMAN – TOUVAL (eds., 2010): *International cooperation: The extents and limits of multilateralism*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 78-93.
- VAN WOLFEREN, Karel (1989): *The enigma of Japanese power*. London: Macmillan
- VASQUEZ, John A. (1983): *The power of power politics: A critique*. New Jersey: Rutgers University Press
- WALTZ, Kenneth (1979): *Theory of international politics*. New York: McGraw Hill
- WALTZ, Kenneth (1986): Anarchic order and balances of power. In. KEOHANE (ed., 1986): *Neorealism and its critics*. New York: Columbia University Press, pp. 98-131
- WAN, Ming (2001): *Japan between Asia and the West: Economic power and strategic balance*. New York and London: M. E. Sharpe
- WATANABE, Hiroshi (2012): *A history of Japanese political thought*. Tokyo: International House of Japan Press
- WEI-HSUN FU, Charles – HEINE, Steven (1995): *Japan in traditional and postmodern perspectives*. Albany: University of New York Press
- WENDT, Alexander (1999): *Social theory of international politics*. New York: Cambridge University Press

WODAK, Ruth (2001): *Methods of critical discourse analysis*. Michael Meyer (Michael J.); ebrary, Inc. London: Sage

ZARTMAN, William – TOUVAL, Saadia (2010): *International cooperation: The extents and limits of multilateralism*. Cambridge: Cambridge University Press

Odborné články

ABE, Hitoshi (1999): Minponshugi and democracy. In. *The Japanese Journal of American Studies*, No. 10, pp. 5-14

ACHARYA, Amitav (2011): Dialogue and discovery: In search of international relations theories beyond the West. In. *Millennium Journal of International Studies*, Vol. 39, No. 3, pp. 619-637

AFIONIS, Stavros (2011): The European Union as a negotiator in the international climate change regime. In. *International Environmental Agreements*, Vol. 11, pp. 341-360

ASHLEY, Richard K. (1984): The poverty of neorealism. In. *International Organization*, Vol. 38, No. 2, pp. 225-286

ASHLEY, Richard K. (1987): The geopolitics of geopolitical space. Toward a critical social theory of international politics. In. *Alternatives: Global, Local, Political*, Vol. 12, pp. 403-434

ASHWORTH, Lucia M. (2005): Where are the idealists in Inter-war international relations? In. *Limerick Paper in Public Policy and Administration*, No. 8, 2005, pp. 1-17

BAUMANN, Rainer (2002): The transformation of German multilateralism. In. *German Politics and Society*, Vol. 20, No. 4, pp. 1-26

BILGIN, Pinar (2008): Thinking past 'Western' IR? In. *Third World Quarterly*, Vol. 29, pp. 5-23

BLACK, David – SJOLANDER, Claire Turenne (1996): Multilateralism reconstituted and the discourse of Canadian foreign policy. In. *Studies in Political Economy*, Vol. 49, pp. 7-36

- BODANSKY, Daniel (2001): Bonn voyage: Kyoto's uncertain revival. In. *The National Interest*, Vol. 45, 45 pp.
- BODANSKY, Daniel (2010): The Copenhagen Climate Change conference: A postmortem. In. *The American Journal of International Law*, Vol. 104, No. 2, pp. 230-240
- BOUCHARD, Caroline – PETERSON, John (2010): Conceptualizing multilateralism, cant we just all get along? In. *Project Mercury, e-paper no. 1*, pp. 1-37
- BOWEN, Norman (2005): Multilateralism, multipolarity, and regionalism: The French foreign policy discourse. In. *Mediterranean Quarterly*, Vol. 16, No. 1, pp. 94-116
- BOYLE, Michael J. (2008): The war on terror in American grand strategy. In. *International Affairs (Royal institute of international affairs 1944-)*, Vol. 84, No. 2, pp. 191-209
- BROMKE, Adam (1973): The CSCE and Eastern Europe. In. *The World Today*, Vol. 29, No. 5, pp. 196-206
- BUKH, Alexander (2007): Japan's history textbook debate: National identity in narratives of victimhood and victimization. In. *Asian Survey*, Vol. 47, Iss. 5, pp. 683-704
- CAPLAN, Andrew (2011): Multilateralism and the failure of the status quo: The case for bilateral climate negotiations between the United States and India. In. *George Washington International Law Review*, Vol. 43, Iss. 4, pp. 781-812
- CORNISH, Paul (2004): NATO: The practice and politics of transformation. In. *International Affairs (Royal institute of international affairs 1944-)*, Vol. 80, No. 1, pp. 63-74
- COX, Robert W. (1981): Social forces, states and world orders. Beyond international relations theory. In. *Millenium – Journal of International Studies*, Vol. 10, No. 2, pp. 126 - 155
- COX, Robert W. (1992): Multilateralism and world order. In. *Review of International Studies*, Vol. 18, pp. 161-180
- COX, Robert W. (1997): An alternative approach to multilateralism in 21st century. In. *Global Governance*, Vol. 3, pp. 103-116
- DIEZ, Thomas (2005): Constructing the self and changing others: Reconsidering normative power Europe. In. *Millennium, Journal of International Studies*, Vol. 33, No. 3

- DOYLE, Michael W. (1983a): Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs. In. *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 12, No. 3, pp. 205-235
- DOYLE, Michael W. (1983b): Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs Part 2. In. *Philosophy and Public Affairs*, Vol. 12, No. 3, pp. 323-353
- FUJIWARA, Noriko (2007): The Asia-Pacific partnership on clean development and climate: What it is and what it is not. *Centre for European Policy Studies* policy brief, No. 144. 12pp.
- GILPIN, Robert. G. (1984): The richness of the tradition of political realism. In. *International Organization*, Vol. 38, No. 2, pp. 287-304
- GRIECO, Joseph M. (1988): Anarchy and the limits of cooperation: A realist critique of the newest liberal institutionalism. In. *International Organization*, Vol. 42, No. 3, pp. 485-507
- GRIECO, Joseph M. (2009): Liberal international theory and imagining the end of the cold war. In. *The British Journal of Politics and International Relations*, Vol. 11, pp. 192-204
- GRIMES, William (2011): The Asian monetary fund reborn? Implications of Chiang Mai initiative multilateralization. In. *Asia Policy*, No. 11, pp. 79-104
- HAN, Jung-Sun N. (2007): Envisioning a liberal empire in East Asia: Yoshino Sakuzo in Taishō Japan. In. *Journal of Japanese Studies*, Vol. 33, No. 2, pp. 357-382
- HANNEMAN, Mary L. (2007): The old generation in (mid) Shōwa Japan: Hasegawa Nyozeikan, Maruyama Masao, and Postwar Thought. In. *Historian*, Vol. 69, Iss. 3, pp. 479-510
- HEILBRUNN, Jacob (2013): The case for Norman Angell. In. *National Interest*, Iss. 127, 34pp
- HOLROYD, Carin (2009): National mobilization and global engagement: Understanding Japan's response to global climate change initiatives. In. *Asian Perspective*, Vol. 33, No. 2, pp. 73-96
- HOMOLAR, Alexandra (2012): Multilateralism in crisis? The character of US international engagement under Obama administration. In. *Global Society: Journal of Interdisciplinary International Relations*, Vol. 26, Iss. 1, pp. 103-122

- HOPF, Ted (1998): The promise of constructivism in international relations theory. In. *International Security*, Vol. 23, No. 1, pp. 171-200
- HOSTON, Germaine A. (1992): The state, modernity, and the fate of liberalism in prewar Japan. *The Journal of Asian Studies*, Vol. 51, No. 2, pp. 287-316
- HUGHES, James (2013): Russia and the secession of Kosovo: Power, norms and the failure of multilateralism. In. *Europe-Asia Studies*, Vol. 65, No. 5, pp. 992-1016
- IKENBERRY, G. John (1998): Institutions, strategic restraint, and the persistence of American postwar order. In. *International Security*, Vol. 23, No. 3, pp. 43-78
- IKENBERRY, G. John (2003): Is American multilateralism in decline? In. *The American Political Science Association*, Vol. 1, No. 3, pp. 533-550
- IKENBERRY, G. John – WALT, Stephen (2007): Offshore balancing or international institutions? The way forward for U.S. foreign policy. In. *Brown Journal of World Affairs*, Vol. 14, Iss. 1, pp. 13-23
- KAHLER, Miles (1992): Multilateralism with small and large numbers. In. *International Organization*, Vol. 46, Iss. 3, pp. 681-709
- KAHN, Greg (2003): The fate of the Kyoto Protocol under the Bush administration. In. *Berkeley Journal of international law*, Vol. 21, pp. 548-571
- KAMEYAMA, Yasuko (2004): Evaluation and future of the Kyoto protocol: Japan's perspective. In. *International Review for Environmental Strategies*, Vol. 5, No. 1, pp. 71-82
- KATZENSTEIN, Peter – KEOHANE, Robert – KRASNER, Stephen (1998): International organizations and the study of world politics. In. *International Organization*, Vol. 52, No. 4, pp. 645-685
- KEOHANE, Robert (1988): International institutions: Two approaches. In. *International Studies Quarterly*, Vol. 32, No. 4, pp. 377-396
- KEOHANE, Robert (1990): Multilateralism: An agenda for research. In. *International Journal*, Vol. 46, No. 4, pp. 731-764
- KEOHANE, Robert (2006): The Contingent Legitimacy of Multilateralism. *Garnet Working Paper*, No. 09/06, pp. 1-24

- KLEIN, Nadia – REINERS, Wulf – ZHIMIN, Chen – JUNBO, Jian – ŠLOSARČÍK, Ivo (2010): Diplomatic strategies of major powers: Competing patterns of international relations? The cases of the United States of America, China and the European Union. *Mercury E-paper*, No. 2, 46pp.
- KRAUSE, Joachym (2004): Multilateralism: behind European views. In. *The Washington Quarterly*, Vol. 27, No. 2, pp. 27-49
- KRAUTHAMMER, Charles (1990): The unipolar moment. In. *Foreign Affairs*, Vol. 70, No.1, pp. 23-33
- LARSON, Deborah W. – SHEVCHENKO, Alexei (2010): Status seekers Chinese and Russian responses to U.S. primacy. In. *International Security*, Vol. 34, No. 4, pp. 63-95
- LAZAROU, Elena – EDWARDS, Geoffrey – HILL, Christopher – SMITH, Julie (2010): The evolving ‘doctrine’ of multilateralism in the 21st century. *Mercury E-paper*, No. 3, 34pp.
- MARTIN, Rosa Maria Fernandez (2012): The European Union and international negotiations on climate change. A limited role to play. In. *Journal of Contemporary European Research*, Vol. 8, Iss. 2, pp. 193-209
- MCCRISKEN, Trevor (2011): Ten years on: Obama’s war on terrorism in rhetoric and practice. In. *International Affairs*, Vol. 84, No. 4, pp. 781-801
- MEARSHEIMER, John J. (1994-1995): The false promise of international institutions. In. *International Security*, Vol. 19, No. 3, pp. 5-49
- MILIKEN, J.L. (1999): The study of discourse in international relations: A critique of research and methods. In. *European Journal of International Relations*, Vol. 5, No. 2, pp. 225-254
- MORISHIMA, Akio (2003): The Kyoto Protocol and Japan’s policy on the prevention of global warming. In. *Asia-Pacific Review*, Vol. 10, No. 2, pp. 78-88
- NISHIMURA, Mutsuyoshi (2008): Climate change diplomacy and the way forward for Japan. *Asia-Pacific Review*, Vol. 15, No. 1, pp. 9-24
- ONUF, Nicholas (2002a): Institutions, intentions and international relations. In. *Review of International Studies*, Vol. 28, pp. 211-228

- OSIANDER, Andreas (1998): Rereading early twentieth-century IR theory: Idealism revisited. In. *International Studies Quarterly*, Vol. 42, No. 3, pp. 409-432
- OTT, Hermann E. (2001): Climate change: An important foreign policy issue. In. *International Affairs (Royal Institute of international affairs 1944-)*, Vol. 77, No. 2, pp. 277-296
- PEMPEL, T.J. (2011): Japan's search for the 'sweet sport': International cooperation and regional security in Northeast Asia. In. *Orbis*, Vol. 1, pp. 255-273
- PETERSON, John – ASPINWALL, Mark – DAMRO, Chad – BOSWELL, Christina (2008): The consequences of Europe: Multilateralism and the new security agenda. *Europa Institute: Mitchell Working Paper*, Vol. 03/2008
- PIECZARA, Kamila (2008): Two Modes of Dialogue in IR: Testing on Western versus Non-Western Engagement with IR Theory. In. *Millennium Journal*, on-line version <http://millenniumjournal.files.wordpress.com/2010/09/kpieczara-two-modes-of-dialogue.pdf>
- POUILLOT, Vincent (2011): Multilateralism as an end in itself. In. *International Studies Perspectives*, Vol. 12, pp. 18-26
- POWELL, Lindsey (2003): In defense of multilateralism. In. *Global Environmental Governance: Post-Johannesburg Agenda. Yale Center for Environmental Law and Policy*, New Haven. 12pp.
- PUCHALA, Donald (1997): Some non-Western perspectives on international relations. In. *Journal of Peace Research*, Vol. 34, Iss. 2, pp. 129-134
- ROBERTS, Adam (2008): International relations after the Cold war. In. *International affairs (Royal institute of international affairs 1944-)*, Vol. 84, No. 2, pp. 335-350
- RUGGIE, John (1982): International regimes, transactions, and change: Embedded liberalism in the postwar economic order. In. *International Organization*, Vol. 36, No. 2, pp. 379-415
- RUGGIE, John (1994): Third try at world order? America and multilateralism after the Cold War. In. *Political Science Quarterly*, Vol. 109, pp. 553-570

- SCHWELLER, Randall L. – PRIESS, David (1997): A tale of two realisms: Expanding the institutional debate. In. *Mershon International Studies Review*, Vol. 41, No. 1, pp. 1-32
- SCOTT, Joanne – RAJAMANI, Lavanya (2012): EU climate change unilateralism. In. *The European Journal of International Law*, Vol. 23, No. 2, pp. 464-494
- SHIBUICHI, Daiki (2005): The Yasukuni shrine dispute and the politics of identity in Japan: Why all the fuss? In. *Asian Survey*, Vol. 45, No. 2, pp. 197-215
- SCHMIDT, John R. (2008): Why Europe leads on climate change? In. *Survival*, Vol. 50, No. 4, pp. 83-96
- SNIDAL, Duncan (1985): The limits of hegemonic stability theory. In. *International Organization*, Vol. 39, Iss. 4, pp. 579-614
- TABAU, Anne-Sophie – MALJEAN-DUBOIS, Sandrine (2010): Non-compliance mechanisms: Interaction between the Kyoto Protocol system and the European Union. In. *The European Journal of International Law*, Vol. 21, No. 3, pp. 749-783
- TIBERGHIE, Yves – SCHREURS, Miranda A. (2007): High noon in Japan: Embedded symbolism and post-2001 Kyoto Protocol politics. In. *Global Environmental Politics*, Vol. 7, No. 4, pp. 70-91
- “U. S. positions in international climate change negotiations.” In. *The American Journal of International Law*, Vol. 102, No. 1, 2008, pp. 164-168
- “U. S. rejection of Kyoto Protocol process.” In. *The American Journal of International Law*, Vol. 95, No. 3, 2001, pp. 647-650
- WALKER, Thomas C. – MORTON, Jeffrey S. (2005): Re-Assessing the ‘power of power politics’ thesis: Is realism still dominant? In. *International Studies Review*, Vol. 7, Issue 2, pp. 341-356
- WALTZ, Kenneth (1990): Realist thought and neorealist theory. In. *Journal of International Affairs*, Vol. 44, Iss. 1, pp. 21-37
- WALTZ, Kenneth (1993): The emerging structure of international politics. In. *International Security*, Vol. 18, No. 2, pp. 44-79

- WATANABE, Yorizumi (1990): Ōšu kjōdōtai (EC) to GATT – Chiikishugi (riijonaburu) to takokukanshugi (maruchiraterarizumu) no sōkoku. In. *Kokusai Kankei*, Vol. 94, pp. 81-97
- WEISS, Thomas G. (2003): The illusion of UN Security Council reform. In. *The Washington Quarterly*, Vol. 26, No. 4, pp. 147-161
- WENDT, Alexander (1987): The agent-structure problem in international relations theory. In. *International Organization*, Vol. 41, No. 3, pp. 335-370
- WENDT, Alexander (1995): Constructing international politics. In. *International Security*, Vol. 20, No. 1, pp. 71-81
- WOUTERS, Jan (2007): The United Nations and the European Union: Partners in multilateralism. *Leuven Centre for Global Governance Studies Working paper*, No. 1
- YOSHINO, Sakuzo (1919): Santō mondai. In. *Reimei Kōenshu*, Vol. 1, pp. 371-400
- YOSHINO, Sakuzo (1920): Kokka seikatsu no isshin. In. *Chuo Kōron*, 01/1920, reprint in YSS, Vol. 1, pp. 187-236
- YOUNGS, Gillian (2010): The ‘new home front’ and the war on terror: ethical and political reframing of national and international politics. In. *International Affairs*, Vol. 86, No. 4, s. 925-937

Mezinárodní úmluvy

Asia-Pacific Partnership on Clean Development and Climate: Charter. Sydney, 13 January, 2006

Helsinki Final Act. Helsinki, 1 August, 1975. On-line source
<http://www.hri.org/docs/Helsinki75.html>

IATA: A Global Approach to Reducing Aviation Emissions, 25 November, 2009. On-line source
http://www.iata.org/SiteCollectionDocuments/Documents/Global_Approach_Reducing_Emissions_251109web.pdf

Roma Statute of the International Criminal Court. Roma, 17 July, 1998. On-line source
http://legal.un.org/icc/statute/99_corr/cstatute.htm

UN (1992): *United Nations Framework Convention on Climate Change*. New York, 9 May.
On-line source <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>

UN (2009): *Copenhagen Accord*. United Nations Framework Convention on Climate Change,
Copenhagen, 18 December. On-line source
<http://unfccc.int/resource/docs/2009/cop15/eng/107.pdf>

Oficiální dokumenty

BUSH, George W. (2001a): *Presidential address to the nation*. Washington: Office of the
press secretary, 7 October. On-line source <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/10/print/20011007-8.html>

BUSH, George W. (2001b): *Address to a joint session of Congress and the American people*.
Washington: Office of the press secretary, 20 September. On-line source
<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>

BUSH, George W. (2001c): *Letter to members of the Senate on the Kyoto Protocol on climate
change*. Washington: The White House, 13 March. On-line source
<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=45811>

BUSH, George W. (2001d): *Presidential statement on climate change*. Washington: The
White House, 13 July. On-line source <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/07/20010713-2.html>

BUSH, George W. (2002): *President announces Clear Skies & Global Climate Change
initiatives*. Washington: The White House, 14 February. On-line source
<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/02/20020214-5.html>

CLINTON, William J. (1997): *Statement by the president*. Washington: The White House, 10
December. On-line source
http://www.state.gov/www/global/oes/971210_clinton_climate.html

CONGRESS OF THE UNITED STATES OF AMERICA (1995/6): *S.21 – Bosnia and Herzegovina Self-Defense Act of 1995 (Enrolled to or passed by both House and Senate)*. Bill text, 104th Congress. On-line source <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/z?c104:S.21.ENR>:

DOBRIANSKY, Paula J. (2001): *Statement on global climate change*. Statement to the Resumed Session of the Sixth Conference of the Parties (COP-6) to the UN Framework Convention on Climate Change. Hague, 19 July. On-line source <http://2001-2009.state.gov/g/rls/rm/2001/4152.htm>

DOBRIANSKY, Paula J. (2005): *U.S. - International climate change approach: A clean technology solution*. Statement before the Senate subcommittee on international economic policy, export and trade promotion. Washington, 14 December. On-line source <http://2001-2009.state.gov/g/rls/rm/2005/57084.htm>

EU (1986): *Single European Act*. Brussels, 17 January. On-line source http://ec.europa.eu/economy_finance/emu_history/documents/treaties/singleeuropeanact.pdf

EU (2001): *Treaty of Nice, amending the Treaty of European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts*. Nice, 26 February. On-line source <http://www.eurotreaties.com/nicetreaty.pdf>

EU (2002): *Consolidated version of the Treaty of European Union*. Brussels, 24 December. On-line source http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/12002M/pdf/12002M_EN.pdf

EU (2007): *Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community*. Lisbon, 13 December. On-line source <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML>

EUROPEAN COMMISSION (1997a): *An overall view of energy politics and action*. Brussels, 23 April. On-line source http://europa.eu/rapid/press-release_IP-97-330_en.htm

EUROPEAN COMMISSION (1997b): *Climate Change: „Kyoto proved to be an important first step to reverse the upward trend in the emission of greenhouse gases“*. Brussels, 11 December. On-line source http://europa.eu/rapid/press-release_IP-97-1106_en.htm

EUROPEAN COMMISSION (2000a): *Mandate: Working Group 1 of the European Climate Change Programme: „Flexible Mechanisms“*. Brussels, 5 June. On-line source http://ec.europa.eu/clima/policies/eccp/first/docs/wg1_mandate_en.pdf

EUROPEAN COMMISSION (2000b): *Climate change: Commission launches European Climate Change Programme and advocates twin-track approach for reducing emissions*. Brussels, 8 March. On-line source http://europa.eu/rapid/press-release_IP-00-232_en.htm

EUROPEAN COMMISSION (2001a): *Chairman's background document N°1*. Brussels, 26 January. On-line source http://ec.europa.eu/clima/policies/eccp/first/docs/backgrndoc1_en.pdf

EUROPEAN COMMISSION (2001b): *EU reaction to the speech by US President Bush on climate change*. Brussels, 12 June. On-line source http://europa.eu/rapid/press-release_IP-01-821_en.htm

EUROPEAN COMMISSION (2001c): *Communication from the Commission to the Council and European Parliament. Ten years after Rio: Preparing for the World Summit on sustainable development in 2002*. Brussels, February 6. On-line source http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2001/com2001_0053en01.pdf

EUROPEAN COMMISSION (2004a): *Climate change: All provisions of Kyoto Protocol now legally binding in the EU*. Brussels, 10 March. On-line source http://europa.eu/rapid/press-release_IP-04-322_en.htm

EUROPEAN COMMISSION (2004b): *UN conference on climate change: EU set to keep momentum in the global fight against climate change*. Brussels, 3 December. On-line source http://europa.eu/rapid/press-release_IP-04-1437_en.htm

EUROPEAN COMMISSION (2005a): *Climate change: Commission outlines core elements for post-2012 strategy*. Brussels, 9 February. On-line source http://europa.eu/rapid/press-release_IP-05-155_en.htm

EUROPEAN COMMISSION (2005b): *Climate change: Commission hails entry into force of Kyoto Protocol*. Brussels, 16 February. On-line source http://europa.eu/rapid/press-release_IP-05-187_en.htm

EUROPEAN COMMISSION (2005c): *Climate change: Start of the second European Climate Change Programme*. Brussels, 21 October. On-line source http://europa.eu/rapid/press-release_IP-05-1330_en.htm

EUROPEAN COMMISSION (2006): *Climate change: Commission looks for progress from UN ministerial conference in Nairobi*. Brussels/Nairobi, 6 November. On-line source http://europa.eu/rapid/press-release_IP-05-1330_en.htm

EUROPEAN COMMISSION (2007a): *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament: Building a Global Climate Change Alliance between the European Union and poor developing countries most vulnerable to climate change*. Brussels, 18 September. On-line source <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0540:FIN:EN:PDF>

EUROPEAN COMMISSION (2007b): *Climate change: EU welcomes agreement to launch formal negotiations on a global climate change for post-2012*. Brussels/Bali, 15 December. On-line source http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-07-588_en.htm?locale=en

EUROPEAN COMMISSION (2009a): *Climate change: Commission sets out proposals for global pact on climate change at Copenhagen*. Brussels, 28 January. On-line source http://europa.eu/rapid/press-release_IP-09-141_en.htm

EUROPEAN COMMISSION (2009b): *Copenhagen conference must produce global, ambitious and comprehensive agreement to avert dangerous climate change*. Brussels, 2 December. On-line source http://europa.eu/rapid/press-release_IP-09-1867_en.htm

EUROPEAN COMMISSION (2010): *Climate Change: Cancun conference must mark significant step towards legally binding global climate framework*. Brussels, 29 November. On-line source http://europa.eu/rapid/press-release_IP-10-1620_en.htm

EUROPEAN COMMISSION (2011): *Durban conference delivers breakthrough for climate*. Brussels, 11 December. On-line source http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-895_en.htm

EUROPEAN COMMISSION (2013): *Questions & Answers on EU ratification of the second commitment period of the Kyoto Protocol*. Brussels, 6 November. On-line source http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-956_en.htm

EUROPEAN COUNCIL (2002a): *EU – NATO Declaration on European Security and Defense Policy*. 2002b. Brussels, 16 December. On-line source <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/73803%20-%20Solana%20-%20Permanent%20arrangements%20+%20NATO%20declaration.pdf>

EUROPEAN COUNCIL (2002b): *EU presidency statement – global climate*. Statement by Mr. Peter Gebert, Adviser, Permanent Mission of Denmark to the UN, on behalf of the European Union. New York, 14 November. On-line source http://www.eu-un.europa.eu/articles/en/article_1782_en.htm

EUROPEAN COUNCIL (2002c): *European Union ratifies the Kyoto Protocol*. EU statement at the UN. Brussels, 31 May. On-line source http://www.eu-un.europa.eu/articles/en/article_1420_en.htm

EUROPEAN COUNCIL (2003): *A Secure Europe in a Better World. European Security Strategy*. Brussels, 12 December. On-line source <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>

EUROPEAN COUNCIL (2008): *Report on the implementation of the European Security Strategy – providing security in a changing world*, 2008. Brussels, 11 December. On-line source http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/reports/104630.pdf

EUROPEAN COUNCIL (2010): *Internal security strategy for the European Union: Towards a European security model*. Brussels, 25 March. On-line source http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC3010313ENC.pdf

EUROPEAN COURT OF JUSTICE (2005): *European Court of Justice judgment in Case Pupino*. Brussels, 16 June. On-line source <http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?jsessionid=C-105/039ea7d0f130d5ae6fed3c798a45318b04e9c9fc7763cf.e34KaxiLc3eQc40LaxqMbN4OaxiTe0?text=&docid=59363&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=143463>

HATOYAMA, Yukio (2009): *Kikō hendō wakugumi jōyaku dai 15-kai teiyaku-koku kaigi shunō-kyū kaigō: Hatoyama sōri sutētomento*. Tokyo: Kantei, 18 December. On-line source http://www.kantei.go.jp/jp/hatoyama/statement/200912/18cop_speech.html

- KANTEI (2007): *Invitation to Cool Earth 50*. Tokyo, 24 June. On-line source <http://www.kantei.go.jp/foreign/policy/ondanka/2007/0524inv/summary.pdf>
- KANTEI (2010): *Aratanara gendai ni okeru Nihon no anzeihoshou to bōei chikara no shourai sousou*. Tokyo, on-line source <http://www.kantei.go.jp/jp/singi/shin-ampobouei2010/houkokusyo.pdf>
- KOIZUMI, Junichiro (2001a): *Souri kaiken*. Tokyo: Kantei
- KOIZUMI, Junichiro (2001b): *Statement by Prime Minister Junichiro Koizumi*. Tokyo, 23 July. On-line source <http://www.mofa.go.jp/announce/announce/2001/7/0723-2.html>
- KOIZUMI, Junichiro (2002): *Statement by Prime Minister Junichiro Koizumi on the acceptance of the Kyoto Protocol in Japan*. Tokyo, 4 June. On-line source <http://www.mofa.go.jp/announce/announce/2002/6/0604.html>
- KOMURA, Masahiko (2008): Speech „*Asia: Building the international stability*“ at the Munich conference on security policy. Tokyo: Ministry of foreign affairs. On-line source <http://www.mofa.go.jp/policy/security/speech0802.html>
- MINISTRY OF DEFENSE OF JAPAN (2004): *Bōei Keikaku Taiko 2004* (National Defense Program Guidelines, FY 2005-). Japan: Ministry of Foreign Affairs, on-line source http://www.mod.go.jp/e/d_act/d_policy/pdf/national_guidelines.pdf
- MINISTRY OF DEFENSE OF JAPAN (2010): *Bōei Keikaku Taiko 2010* (National Defense Program Guidelines, FY 2011-). Japan: Ministry of Foreign Affairs, on-line source http://www.mod.go.jp/e/d_act/d_policy/pdf/guidelinesFY2011.pdf
- MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF JAPAN (1997): *Proposal by the Government of Japan on QELROs*. Tokyo, 6 October. On-line source http://www.mofa.go.jp/announce/announce/archive_1/qelro.html
- MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF JAPAN (2000a): *Message to COP6 by Mr. Yoshiro Mori, Prime Minister of Japan*. Hague, 15 November. On-line source <http://www.mofa.go.jp/announce/announce/2000/11/1115.html>
- MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF JAPAN (2000b): *Statement by Yoriko Kawaguchi, State Minister, director-general of Environment Agency of Japan*. Hague, 21 November. On-line source http://www.mofa.go.jp/policy/environment/warm/cop/cop6_10.html

MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF JAPAN (2000c): *COP6 (Kikō hendō wakugumi jōyaku dai 6 kai teiyakukoku kaigi): Hyōka to gaiyō*. Tokyo, 25 November. On-line source http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/kankyo/kiko/cop6/cop6_k.html

MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF JAPAN (2001a): *Kikō hendō wakugumi jōyaku dai 6-kai teiyaku-koku kaigi (COP6) saikai kaigō (Kakuryō kaigō: Gaiyō to hyōka)*. Tokyo, 23 July. On-line source http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/kankyo/kiko/cop6_gaiyō.html

MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF JAPAN (2001b): *Naikakusori daijin no kaiwa*. Tokyo, 23 July, On-line source http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/kankyo/kiko/s_danwa.html

MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF JAPAN (2004a): *Japan's Action on adaptation: Building capacity and ownership*. Tokyo, 16 December. On-line source http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/kankyo/kiko/cop10/cop10_ts_j.html

MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF JAPAN (2004b): *10th Session of the Conference of the Parties to the UN Framework Convention on Climate Change (COP10)*. Tokyo, 18 December. On-line source http://www.mofa.go.jp/policy/environment/warm/cop/cop10_1.html

MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF JAPAN (2002): *Gaikō seisho: Heisei 13 nenhan*. Tokyo: MOFA. On-line source <http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/bluebook/2001/index.htm>

MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF JAPAN (2006a): *Gaikō seisho: Heisei 17 nenhan*. Tokyo: MOFA. On-line source <http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/bluebook/2005/html/index.html>

MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF JAPAN (2006b): *Kyōto giteishō no hakkō ni tsuite*. Tokyo, 16 February. On-line source http://www.mofa.go.jp/mofaj/press/danwa/17/dmc_0216.html

MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF JAPAN (2007): *Gaikō seisho: Heisei 18 nenhan*. Tokyo: MOFA. On-line source <http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/bluebook/2006/html/index.html>

- MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF JAPAN (2008): *Gaikō seisho: Heisei 19 nenhan.*
Tokyo: MOFA. On-line source
<http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/bluebook/2007/html/index.html>
- MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF JAPAN (2009): *Gaikō seisho: Heisei 20 nenhan.*
Tokyo: MOFA. On-line source
<http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/bluebook/2010/html/index.html>
- MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF JAPAN (2010a): *Gaikō seisho: Heisei 21 nenhan.*
Tokyo: MOFA. On-line source
<http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/bluebook/2009/html/index.html>
- MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF JAPAN (2010b): *Kyōto giteishō ni kansuru Nihon no tachiba.* Tokyo, December. On-line source
http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/kankyo/kiko/kp_pos_1012.html
- MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF JAPAN (2011a): *Gaikō seisho: Heisei 22 nenhan.*
Tokyo: MOFA. On-line source
<http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/bluebook/2010/html/index.html>
- MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF JAPAN (2011b): *Kikō hendō wakugumi jōyaku dai 17-kai teiyaku-koku kaigi (COP 17) no seika ni taisuru wagakuni no hyōka.* Tokyo, 12 December. On-line source
<http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/kankyo/kiko/cop17/hyouka.html>
- MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF JAPAN (2012): *Gaikō seisho: Heisei 23 nenhan.*
Tokyo: MOFA. On-line source
<http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/bluebook/2011/html/index.html>
- MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF JAPAN (2013): *Gaikō seisho: Heisei 24 nenhan.*
Tokyo: MOFA. On-line source
<http://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/bluebook/2012/html/index.html>
- MINISTRY OF INTERNATIONAL TRADE AND INDUSTRY OF JAPAN (1997): *APEC no rekishi, setsuritsu ikisatsu.* Tokyo: MITI On-line source
http://www.meti.go.jp/policy/trade_policy/apec/history/organize.html

MINISTRY OF INTERNATIONAL TRADE AND INDUSTRY OF JAPAN (1988): *Ajia taiheiyō boeki kaihatsu kenkyūkai chukan torimotome, arantanaru Ajia taiheiyō kyōryoku wo*. Tokyo: MITI

NAKAYAMA, Taro (1991): *Statement to the General Session of the ASEAN Post Ministerial Conference, Kuala Lumpur*, Ministry of Foreign Affairs, Tokyo, 22 July. On-line source <http://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/1991/1991-appendix-2.htm>

OBAMA, Barack (2011): *Remarks of the president on the death of Muammar Qaddafi*. Washington: The White House, 20 October. On-line source: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/10/20/remarks-president-death-muammar-qaddafi>

OBAMA, Barack (2008): *Recorded remarks to Global climate summit*. Washington: The White House, 18 November. On-line source <http://www.americanrhetoric.com/speeches/barackobama/barackobamaglobalclimatesummit.htm>

OBAMA, Barack (2009a): *Speech at the UN Copenhagen climate change conference*. Copenhagen, Washington: The White House, 18 December. On-line source <http://www.americanrhetoric.com/speeches/barackobama/barackobamaunitednationsclimatechange.htm>

OBAMA, Barack (2009b): *Remarks by the President during press availability in Copenhagen*. Washington: The White House, 18 December. On-line source <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/remarks-president-during-press-availability-copenhagen>

OBAMA, Barack (2013): *Remarks by the President on climate change at Georgetown University*. Washington: The White House, 25 June. On-line source <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/06/25/remarks-president-climate-change>

ROMPUY, Herman Van (2013): *Europe in the world*. Lecture at Regent's University in London, 18 September. On-line source http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/138764.pdf

STERN, Todd (2011a): *U. S. Statement at COP17*. Durban, 8 December. On-line source <http://www.state.gov/e/oes/rls/remarks/2011/178458.htm>

STERN, Todd (2011b): *Press Briefing: 17th Session of the Conference of the Parties to the UN Framework Convention on Climate Change*. Durban, 8 December. On-line source <http://www.state.gov/e/oes/rls/remarks/2011/178425.htm>

UN Doc. A/RES/65/94, 28 January, 2010

U.S. CONGRESS (2004): *Global climate change: The Kyoto Protocol*. CRS Report for Congress, Susan R. Fletcher, Washington, 10 June

U.S. PRESIDENT'S OFFICE (2001): *Excerpt: White House working group report on climate change*. Washington: The White House. On-line source http://www.usembassy.it/file2001_06/alia/a1061206.htm

U.S. PRESIDENT'S OFFICE (2002a): *National Strategy for Homeland Security*. Washington: The White House. On-line source http://www.ncs.gov/library/policy_docs/nat_strat_hls.pdf

U.S. PRESIDENT'S OFFICE (2002b): *The National Security Strategy of the United States of America*. Washington: The White House. On-line source <http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>

U.S. PRESIDENT'S OFFICE (2003): *National Strategy for Combating Terrorism*. Washington: Central Intelligence Agency. On-line source https://www.cia.gov/news-information/cia-the-war-on-terrorism/Counter_Terrorism_Strategy.pdf

U.S. PRESIDENT'S OFFICE (2006): *The National Security Strategy of the United States of America*. Washington: The White House. On-line source <http://www.comw.org/qdr/fulltext/nss2006.pdf>

U.S. PRESIDENT'S OFFICE (2007): *National Strategy for Homeland Security*. Washington: The White House. On-line source <https://digitalndulibrary.ndu.edu/cdm4/document.php?CISOROOT=/strategy&CISOPTR=6135&REC=13>

U.S. PRESIDENT'S OFFICE (2010): *National Security Strategy*. Washington: The White House. On-line source <https://digitalndulibrary.ndu.edu/cdm4/document.php?CISOROOT=/strategy&CISOPTR=8929&REC=4>

U.S. DEPARTMENT OF DEFENSE (2004): *The National Military Strategy of the United States of America*. Washington: Joint Chiefs of Staff. On-line source <http://www.defense.gov/news/Mar2005/d20050318nms.pdf>

U.S. DEPARTMENT OF DEFENSE (2005): *The National Defense Strategy of the United States of America*. Washington: Department of Defense. On-line source <http://www.defense.gov/news/Mar2005/d20050318nds1.pdf>

U.S. DEPARTMENT OF DEFENSE (2008): *National Defense Strategy*. Washington: Department of Defense. On-line source <https://digitalndulibrary.ndu.edu/cdm4/document.php?CISOROOT=/strategy&CISOPTR=5486&REC=11>

U.S. DEPARTMENT OF DEFENSE (2012): *Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for 21st Century Defense*. Washington: Department of Defense. On-line source: http://www.defense.gov/news/Defense_Strategic_Guidance.pdf

U.S. STATE DEPARTMENT (1998): *Meeting the challenge of climate change at a reasonable cost*. Washington: The White House. On-line source http://www.state.gov/www/global/oes/fs_climate_costs_980731.html

U.S. STATE DEPARTMENT (2000): *Fact sheet on president Clinton's India trip: Protecting the environment, promoting clean energy development and combating global warming*. Washington: The White House. On-line source http://www.state.gov/www/global/global_issues/climate/fs-india_envir_000322.html

U.S. STATE DEPARTMENT (2007): *Asia-Pacific partnership on clean development and climate: Driven by results. Fact sheet*. Washington: The White House. On-line source <http://2001-2009.state.gov/r/pa/scp/92120.htm>

Jiné dokumenty

CAMPBELL, Kenneth J.: *The Lost Wisdom of the Interwar Idealists*. Paper presented at the annual meeting of the APSA 2008 Annual Meeting, Hynes Convention Center, Boston, Massachusetts, Aug. 28, 2008

- DICKSON, David (2009): Japan integrates aid and scientific cooperation. In. *Science and Development Network*, March 6. On-line source www.scidev.net/en/editorials/japan-integrates-aid-and-scientific-cooperation-.html
- FUKUSHIMA, Akiko (1999): *Japan's emerging view of security multilateralism in Asia*. On-line source <http://usmex.ucsd.edu/assets/001/501200.pdf>
- FEAVER, Peter (2009): What is grand strategy and why do we need it? In. *Foreign Policy*, April 8, On-line source http://shadow.foreignpolicy.com/posts/2009/04/08/what_is_grand_strategy_and_why_do_we_need_it
- HOOD, Christopher (1999): *Nakasone: Nationalist or internationalist?* East Asia Research Committee Seminar outcome, University of Sheffield
- HUGHES, Llewelyn (2009): Climate change and Japan's post-Copenhagen challenge. *Brookings East Asia Commentary*, December. On-line source <http://www.brookings.edu/research/opinions/2009/12/japan-climate-hughes>
- IWATA, Masayuki (2011): Nihon no takokukanshugi ni okeru shomondai. Kyoto: *Kyoto Women's University Contemporary Society Research*, pp. 115-131
- KNUTSEN, Torbjorn L. (2009): *Cowboy philosopher? A centenary appreciation of Norman Angell's Great Illusion*. New York: International Studies Association (ISA) Conference outcome
- KORONOWSKI, Ryan (2010): It's not just oil: Wind power approaches 8 % of Texas electricity in 2010. In. *The Repower Blog*. On-line source <http://repoweramerica.org/states/texas/wind-power-in-texas/>
- LITTLE, Amanda (2005): New Asia-Pacific climate pact is long on PR, short on substance. In. *Grist*, 5 August. On-line source <http://grist.org/article/little-pact/>
- NAIM, M. (2009): Minilateralism. In. *Foreign Policy*, 18 June. On-line version <http://www.foreignpolicy.com/articles/2009/06/18/minilateralism>
- OXFORD ENGLISH DICTIONARY, second edition on CD-ROM (v. 4.0). Oxford University Press, 2009

SMITH, Sheila A. (2013): A Sino-Japanese clash in the South China Sea. *Council on Foreign Relations: Contingency planning memorandum no. 18*. On-line source <http://www.cfr.org/japan/sino-japanese-clash-east-china-sea/p30504>

YOSHIOKA, Maximilian (2012): *The gentleman versus the champion: A discourse by three drunkards and the development of Japanese foreign policy since the Meiji Era*. On-line source <http://genealogyofmadness.wordpress.com/2012/04/29/the-gentleman-versus-the-champion/>

Novinové články

“Bush: Leave Iraq within 48 hours.” *CNN News*, 18 March, 2003. On-line source <http://edition.cnn.com/2003/WORLD/meast/03/17/sprj.irq.bush.transcript/>

“Durban talks: how Connie Hedegaard got countries to agree on climate deal.” *The Guardian*, 11 December 2011. On-line source <http://www.theguardian.com/environment/2011/dec/11/connie-hedegaard-durban-climate-talks>

“EU blames others for ‘great failure’ on Climate.” *New York Times*, 22 December 2009. On-line source http://www.nytimes.com/2009/12/23/world/europe/23iht-climate.html?_r=0

The Economist. 17 July, 1965. Page: 3 (207). Iss. 6360

“Japan turns its back on Kyoto Protocol.” *Environment News Service (ENS)*, 1 December 2010. On-line source <http://www.ens-newswire.com/ens/dec2010/2010-12-01-02.html>

“Obama names intell pics, vows no torture.” *NBC News*, 1 September, 2009. On-line source <http://www.nbcnews.com/id/28574408/wid/7/#.UtzpcxBNyM8>

Obama’s remarks on Iraq and Afghanistan, *New York Times*, 15 July, 2008. On-line source http://www.nytimes.com/2008/07/15/us/politics/15text-obama.html?pagewanted=all&_r=0

“Obama signs order to close Guantanamo Bay facility.” *CNN News*, 22 January, 2009. On-line source <http://edition.cnn.com/2009/POLITICS/01/22/guantanamo.order/>

„On climate change the message is simple: Get it done“. *The Guardian*, 14 December, 2011. On-line source

<http://www.theguardian.com/commentisfree/cifamerica/2011/dec/14/durban-climate-change-conference-2011>

“U.S. mulls climate policy”. *The Chemical Engineer*, December 1, 2008. Pp. 3-4

“U.S. rejects G-8 climate proposal”. *Washington Post*, May 26, 2007. On-line source
<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/05/25/AR2007052501952.html>

“Where countries stand on Copenhagen.” *BBC News*, 2009. On-line source
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/science/nature/8345343.stm>

Rozhovory

Rozhovor s profesorem Tetsuyou TOYODOU z Akita International University a bývalým zaměstnancem japonského MOFA. Tokyo, 15 February 2013

Rozhovor s profesorem Keio University Takashi KOYAMOU. Tokyo, 20 June 2013

Internetové stránky

JAPAN'S MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS (MOFA) <http://www.mofa.go.jp/index.html>

JAPAN'S MINISTRY OF ENVIRONMENT <https://www.env.go.jp/>

JAPAN'S MINISTRY OF ECONOMY, TRADE AND INDUSTRY <http://www.meti.go.jp/>

KANTEI: PRIME MINISTER'S OFFICE <http://www.kantei.go.jp/>

NATIONAL INSTITUTE OF INFORMATICS DATABASE CiNii, <http://ci.nii.ac.jp/>

NATIONAL DIET LIBRARY OF JAPAN'S DATABASE <http://iss.ndl.go.jp/>

NATIONAL DIET LIBRARY OF JAPAN <http://kokkai.ndl.go.jp/>

ON-LINE ETYMOLOGY DICTIONARY - multilateral,
<http://dictionary.reference.com/browse/multilateral>

ON-LINE DICTIONARY WIKIPEDIA – takokukanshugi
<http://ja.wikipedia.org/wiki/%E5%A4%9A%E5%9B%BD%E9%96%93%E4%B8%BB%E7%BE%A9>

ON-LINE DICTIONARY KOTOBANK – takokukanshugi
<http://kotobank.jp/word/%E5%A4%9A%E5%9B%BD%E9%96%93%E4%B8%BB%E7%BE%A9>